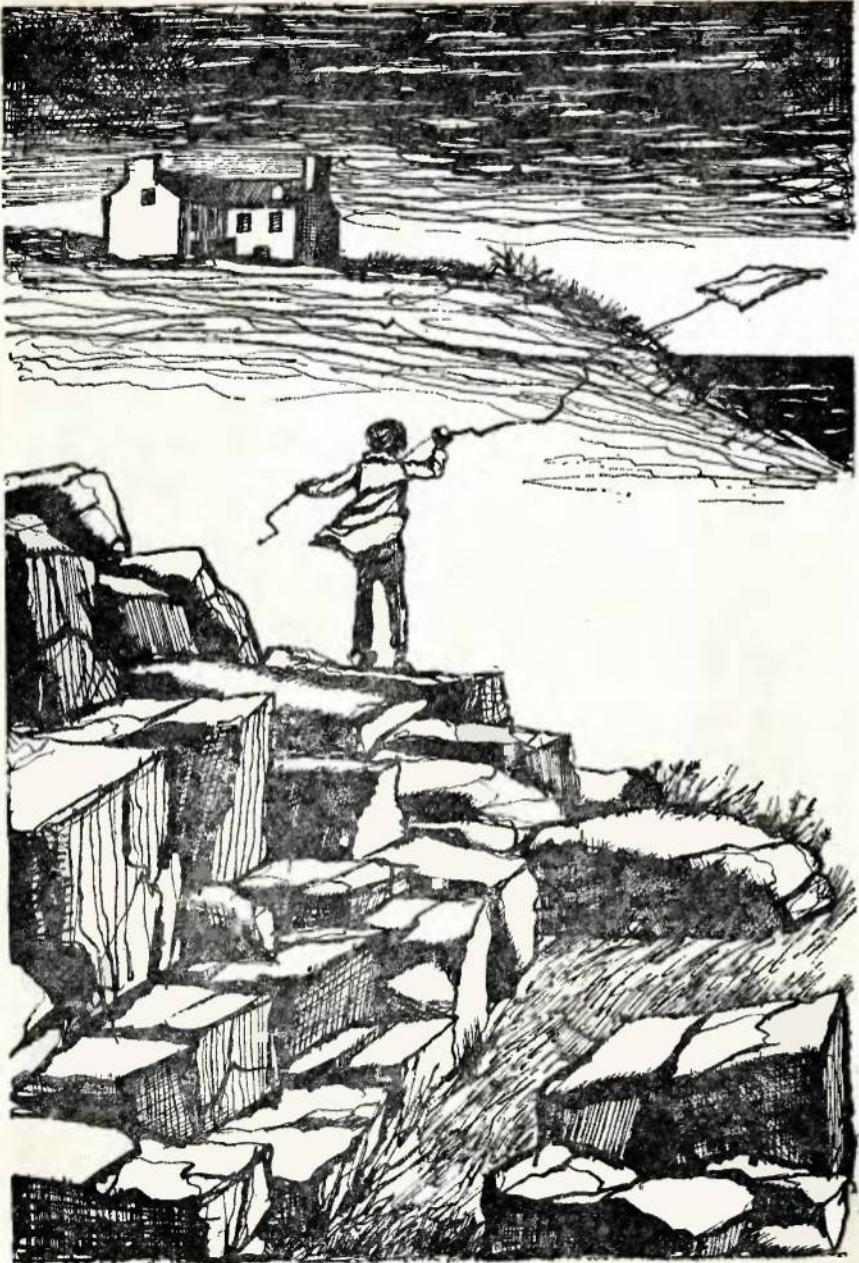


ГОСПОДАР У ДОМІ



# ГОСПОДАР У ДОМІ

ОПОВІДАННЯ  
ІРЛАНДСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Збірка

Для середнього та старшого  
шкільного віку



КІЇВ «ВЕСЕЛКА» 1981

В сборнике представлены  
лучшие рассказы известных  
ирландских писателей XX века:  
Ш. О'Кейси, Л. О'Флаэрти,  
Ф. О'Коннора  
и других.

Упорядкування,  
переклад з англійської, післямова  
та біографічні довідки

РОСТИСЛАВА ДОЦЕНКА

Малюнки  
*Радни Сахалтуєва*

Г72 Господар у домі: Оповідання ірландських письменників. Збірка. Для серед. та ст. шкіл. в. (Упор., пер., післямова і біогр. дов. Р. І. Доценка. Мал. Р. П. Сахалтуєва). — К.: Веселка, 1981.— 167 с., іл.

У збірці представлено присвячені дітям оповідання кращих ірландських письменників ХХ сторіччя: Ш. О'Кейси, Л. О'Флаэрти, Ф. О'Коннора та ін.

Г 70803—150  
М206(04)—81 166.81.4803020000. І(Ірл)

© Видавництво «Веселка», 1981,  
упорядкування, переклад  
українською мовою,  
післямова,  
біографічні довідки  
та ілюстрації

Військо з прапорами



Сиділа присмерком самотня —  
Немовби вчора це було...

Джонні чув, як мати наспівув «Затоку Бантрі» — вона прала купку їхньої білизни й гору чужої, занурюючи спритні руки в цебрик з мильною водою. Та він слухав тільки краєм вуха, а думав про щось своє, сидячи отак під віконцем, у тіні материних квітів — королевого цвіту й фуксії. Загнувши останню складку на трикутному капелюсі з газети, Джонні розправив його, відсторонив трохи і вирішив, що нічогенъко, можна терпіти. Хоча, правда, капелюх вийшов не дуже гарний, бо не з кольорового паперу, і якийсь невеселий, нема в ньому жвавості, блиску, як то годиться для трикутки, нема задирливості. Джонні зробив їх уже вісім штук, дві більші — для себе й Уоррен, й шість менших — для тих хлопців, що будуть з ними. Тільки ж чи пристане хто до їхнього гурту? У газетних шапках ні Уоррен, ні він не матимуть вигляду командирів, та й інші не будуть схожі на солдатів — надто вже ці шапки сірі. «Подумаеш — газетні трикутки!» — скажуть хлопці, коли з глузливим смішком надягатимуть їх, і зовсім не журутимуться, якщо ті порвуться. А як зчиниться сварка, то покидають їх на землю й заверещать: «Кому потрібні ці ваші зачухані трикутки! Ми й за гроші не хочемо їх носити!» І навіть якщо Уоррен і він стануть на чолі хлоп'ячої ватаги, все одно це буде ні до чого, бо хлопці не почуватимуть себе направду солдатами і не зможуть утерти носа хлоп-

чиськам з панських вулиць, коли туди подадуться. Нікому й не заздро буде до цих трикуток із старої газети. А коли хто й зупиниться на них глянути, то тільки зневажливо пирхне й скривиться. Ні, в цих газетних шапчинах краще оминати ті панські вулиці. Або й узагалі ніде в них не показуватись, адже треба, щоб воно враження на людей спроявляло, а ці трикутки просто комедні, з ними хлопців на глози візьмуть і ще й пальцями будуть тицяти: «Теж мені браві воячиська!»

Ото якби вони могли роздобути — хоч би й поцупити де — різникольорового паперу, тоді б зовсім інша річ! Навіть якби не стало кольорового паперу на всю шапку, можна було б робити її з газети, але оздобити стяжками й зірочками — червоними, зеленими, жовтими або й чорними. Тоді хвалівки з панських вулиць не насміхалися б і не шкірили зуби, а тільки стояли б і аж слинилися від заздропців. Проте їм уже давиенько не щастить розжитися бодай на шматок кольорового папірця. Крамарів у цій околиці мало, і не часто виставлюють вони надвір ящики з клаптами обгорткового паперу, та й лише вряди-годи наглядиш там щось кольорове. А тоді треба ще вловити такий момент, коли крамаря нема близько, бо він не любить, щоб у його покидьках порпалися, і коли застукає кого, то грозиться поліцією, нехай там у ящиках сам непотріб, який все одно ж вивезуть на смітник.

Одного разу бакалійник спопав малого Кіта Керрена, затягнув у крамницю, став трясти та погрожувати, посадивши там поміж лантухів і засіків, та обзвивати: «Ах ти, падлючий обірванець, вуличник паршивий, ти так і дивишся, де що погано лежить, злодюжка нещасний, і що тільки думають твої батько й мати, що так тебе розпустили? А чи ти знаєш катехізис\*, а чи знаєш свій обов'язок перед ближнім, а чом ти не одсмукуєш свою руку, коли тягнеться по чуже, коли тягнеться красти, а чом ти те та се?..» Цю мить котрийсь хлопчина від порога: «Та у нього ж не такий катехізис, він зовсім не протестант, він католик!» А по Дорсет-стріт гуркоче конка, підводи й фургони проїздять, візники тільки «но-но!» на коней, і десь там вікна в домах по той бік вулиці зблиснули — уявили себе сонцем ясним, а малій кричить: «Пустіть мене, дядечку, пустіть, я більше не буду, ніколи-ніколи, дядечку!» А бакалійник схопив хлопцеву руку, підніс угору, та як хрясне кісточками пальців об прилавок! Та ще й приказує: «Не крадь, не простягай руки по чуже, мавпеня злодіяцьке, і закладай руки за спину, коли проходиш

\* Катехізис — короткий виклад християнського віровчення у формі запитань та відповідей.

повз мою крамницю!» І як турне малого, як дасть йому копняка, аж той пролетів крізь юрму хлоп'яків при дверях і чкурунув додому, ледь не в три погиблі зігнувшись, — то ще добре, що він стояв не дуже близько від крамаря, бо якби вся сила удару припала, там би йому й капець. А хлопці в дверях, перше ніж дременути, крикнули: «Хавало твое шолудиве, протестантюга!» Крамар ніякий не був протестант, але хлопці, мабуть, гадали, що хто ж інший міг дати такого лупняка католицькому малюкові, хто ще міг до синців пальці йому пооббивати об прилавок?

Оде лишең так ми, дітлашня, і могли розжитися на кольоровий папір. Вдома у нас його не водилося, ані на вулиці, ані в школі — тільки в ящиках, що їх викидали бакалійники. На різдво кольорового паперу було повно по крамницях, але де ж би нам його дістати — хіба мимохідь кинеш на нього тужливим і безнадійним поглядом, та й усе. І матері силкувалися якомога швидше минати крамниці з іграшками — і самі туди не заглядали, і малим своїм не дозволяли дражнити очі всякими спокусами, коли незмога придбати нічого ні дітям, ні собі. Дітлахи, як проходили швиденько повз ті веселі крамниці, все-таки пleckали надію, що, може, й завітає до них Санта Клаус та принесе щось гарне й близкуче, щоб і вони мали радісне різдво, бо ж стільки балачок про це свято, а воно виходить саме тільки патякання. Та той поганець Санта Клаус у червоній робі завше обходив стороною їхні завулки, йому любіше парадувати широкими вулицями, від вікна до вікна, від комина до комина, не проминаючи жодного будинку з шикарними дверима, і кожному там дарував він свічку, та ще й гарнощу! Після одного такого пожирьного різдва дітлахи марширували вулицею й співали свою пісню на мотив «Слався, слався, алілуя!» — цю пісню склав один хлопчина з паралізованими ногами, котрий ніколи й з ліжка не підводився:

До нас байдуже Санта Клаусові — він не зна  
І знать не хоче, що недоля в нас панує зла.  
Тож на стові повісimo його, нехай здиха,  
А нам навстріч прийде весна.

Вони вдвох з Уорреном аж нетямляться, коли вчитель у недільній школі починає розводитись про заздропці — це таке слово в катехізисі, — мовляв, не забирайте собі в голову, ніби й ви повинні одержати на різдво те, що якийсь інший хлопець одержав, — гарненький костюмчик чи іграшку, — Уоррен на це враз і каже:

нам узагалі нічого не дарують на різдво,— тільки вчитель байдуже до його слів, а й далі своє править: коли інший хлопець має щось таке, чого у вас нема, ви не повинні зле до нього ставитись і бажати, щоб воно у нього загубилося чи розбилось, і навіть коли приятель хизується перед тобою своїм добром, ти повинен пам'ятати свій обов'язок перед біжнім і не піддаватися ні гніву, ні заздорощам,— Джонні намагається не чути, що Уоррен шепоче: «Та я б йому дихало розкласив, коли б він почав заноситись!» А вже вийшовши зі школи, додав: «Коли б хтось такий став кирку гнути переді мною, я б так йому дав по кумполу, що він цілий тиждень ревів би й забув би за всії свої різдвяні подарунки». І Рокі правду сказав, бо він такий, що як заїде тобі, то аж іскри з очей посилються.

Дізнавшись, що цей паралізований хлопчак уміє складати вірші, ми почали властивувати сходини у нього в кімнатинці, де він лежав у ліжку. А потім ми настановили його своїм командувачем, коли він заявив, що то зовсім не ліжко, а ноші, і що його покладено на них, бо йому розтрощило ноги картечю. І ще виявилося, що він справдешній мастак оздоблювати шапки, і, як ніхто, здатен вирізати зірочки й усілякі прикраси. Одного разу, коли ми стали бурчати, що надто вже чепурні у нього виходять солдатські трикутки, він і каже: «Ні, котрі старші офіцери, ті мають на собі менше оздоб, ніж їхні підлеглі, їм і так голову всякий клопіт обсідає, а, крім того, коли більше розцянькувати солдатські шапки, це буде присмішне хлопцям і вони радіше слухатимуть вас двох, Рокі й тебе». Зугарний він був хлопчак, що й казати. Рокі й він, Джонні, раз у раз приглядалися до його довгих жовтявих пальців, як вони перегинають папір, де треба, а потім ножицями чирк-чирк, і виходять такі прегарні зірочки й арфи\* й усяке таке, що от звичайна газетна трикутка стає яскрава й барвиста, і тоді кожному хлопцеві тільки пишатися, себі на казанок її насадивши. Оце, бувало, сидить він у ліжку й дожидає нас, а на широкій таці перед ним ножиці, клейстер, що мати заварила, мотузочки й нитки, пакетик голок, великих і маленьких,— дожидає, щоб як тільки ми прийдемо, знов братися за діло, прикрашати наше хлоп'яче військо, що маршує у нього перед вікном, йому на видноті, в розкішних трикутках, зроблених його блідими, наче з воску, пальцями. Тямкий був хлопчак, такий вугарний.

Уже півмісяця вони із Рокі вдвох нишпорили день у день, аби на щось роздобутись, але бакалійники, здавалося, й ока

\* Арфа і, трохи далі, трилистник (трилистя конюшини) — національні ірландські емблеми.

не спускали зі своїх ящиків, тільки на коротку часину виставляли їх надворі, що й рукою туди не встигнеш сягнути. Раз Джонні спробував по-чесному справитись, зайшов у крамницю та й каже: «Пане, дозвольте, будь ласка, вибрati що-небудь з пепотрібних вам клаптів паперу». Та не встиг він і кроку ступити, як той звірюка заверещав на нього: «Геть відсіль, геть під три чорти, і вважай, що як будеш лазити до моого паперу, я поліцію на тебе нацькую, от побачиш, і ти так просто не відбудешся, вважай собі, злодіяцьке твое поріддя!» Отож Рокі й Джонні і далі ходили та винюшковували, де могли, а хлопчина-жовтячик у ліжку все чекав. Джонні скрутніш доводилося — з пов'язкою на оці він не міг добре понишпорити в ящику, адже треба було одним оком на папір накидати, а другим стежити, чи крамар не з'явився, та ще й по змозі уникати яскравого світла, щоб очам не боляче. Тим-то він і сидів більше у затінку біля фуксії та королевого цвіту, що має такі пурпурові давіночки і там усередині білі тичинки з жовтизною, схожі на бліді жовтяві пальці хлопчака в ліжку, котрий усе дожидає Джонні та Рокі з їхніми коштовними дарами у вигляді різокольорових папірців, а діждавшись, починає ті дари ласково погладжувати тонкими, наче з воску, пальцями.

Татко цього хлопчика був вантажником на товарній станції, і він як заходив до сина в кімнату, завше приносив то кольорового олівця, то цукерки, то перебивні малионки — щось таке. Хлопець дивився просто на батька, беручи його приносини, але той косив очі вбік і все бурмотів, що от згодом йому покращає, і щоб він гарненько собі грався, а сам намагався непомітно так забратися з кімнати. А ось мама його, та не боялася дивитись на сина,— гладила його по голові, поправляла постіль, приказувала, що скоро сонечко пригріє і він зможе сидіти на ганку й дивитися і розмовляти з дітьми на вулиці,— немов у нього був простий там кір або що. Татко його, мабуть, краще розумів, що з малим діло кепське. Сусіди всі, ті гомоніли поміж себе, що хлопчина геть кволій, він і до весни не дотягне, життя в ньому, мовляв, ледь жевріє. Це дуже непокоїло їх обох, Рокі й Джонні, бо коли життя в ньому погасне, то й у довгих жовтявих пальцях теж погасне, і тоді хлопцям хоч плач, бо ж ніхто інший не здатен так гарно оздобити їм трикутки. Спритні пальці малого Дж. Дж. Майлода — то єдина їхня надія, що все йтиме як слід. Було б жахіття, глянувши котрогось дня на ці бліді жовтяві пальці, побачити, що вони вже не ворушаться і ніколи більш не ворухнуться, ніколи-ніколи, ні...

— Ти не чуеш, як стукають? — материн голос розбуркав задуманого Джонні.— Рокі Уоррен прийшов, кличе тебе.

Коли Джонні став на порозі, Рокі схопив його за руку й потяг у провулок.

— Швидше! — загукав він верескливим від збудження голосом. — Кірні-бакалійник у себе в дворі буде зараз свиню різати.

— Та мені не цікаво,— відказав Джонні, намагаючись випрутити руку.— Я вже чув, як свиня вищить, коли її ріжуть. Не хочу я більше цього виску.

— Та я не хочу, я теж не хочу,— сказав Рокі.— Я он і в школу сьогодні не пішов, коли дорогою побачив, як вони викидають усікі папірці в ящики, щоб на сміття — і сині там, величі шматки, і червоні, і жовті! Атож, і один зелений, їй-бо! Хаяї обое будуть у дворі, і поки свиня верещатиме, ми собі безпечно все перетрусимо там до самого дна. Швидше!

Вони кинулися бігти, а Рокі, захлинаючись, говорив усю дорогу:

— Зроду я не бачив стільки кольорового паперу, і весь скручений, пожмаканий, зім'ятій — крий боже, що з папером, а їм, гадам, і не шкода. Ото коли б нам ще торбу! Ти хутенько розправляй їх, а я діставатиму з ящика. Ми це все враз упораєм і драла, поки свиня верещатиме.

Звернувшись у провулок, хлопці вже гнали на весь дух.

Коли вони добігли до воріт, з подвір'я почувся тупіт ніг, потім раптовий пронизливий вереск, панічне кувікання, за ним хріпкий рохкіт, і знову тупотнява й пронизливе болісне повискування.

— Силкується, бач, увихнутися,— сказав Рокі.— Дивно, як свині знають, що з ними хочуть робити? Інші разом більше за нас тямлять. Ніколи б не подумав, що свиня така догадлива! Диви, Джонні, який гладенький жовтій папір — цілий шмат. Я ж тобі казав, ге? Два чорних, і червоний, а ось жовтій, — зроду-віку я стільки не бачив! А хай тобі, чуеш? — Обое застигли на мить від несамовитого верещання, що напливало пориваючи, гостре і хапливе.

— Уже схопили її, чуеш? — мовив Рокі, коли пролунав ще пронизливіший скрік, і хлопці знов завмерли.— Певно, вже вгородили ножка. То що у нас тут? Ще червоний, ще жовтій, два зелених, а ось той синій, що я казав. Цс-с!

Хлопці прислухались біля воріт, як з двору донісся слабенький виск, що перейшов на пискляве схлипування, а тоді й зовсім стих.

— Кінець,— сказав Рокі.— Пішла в царство небесне.

Джонні висловив свій подив:

— Чудасія — їм горлянку переріжуть, а вони вищать.

— Та я б ще не так завищав, якби мені горлянку перерізали! — вигукнув Рокі.

— Це правда, я б теж,— сказав Джонні.— Але вони ще й після всього вищать, тільки все тихіш і тихіш. Чудасія.

— Таж це кров у них цебенить, то вони й вищать, розумієш? Мабуть, і ми так само помираєм — поступово тихше й тихше, а тоді й капець, як от і свині.

— Ні, у свиней вони інакше, Рокі, не так. Ми інакше помираємо.

— Та хтозна, Джонні. А ти бачив, як твій старий помирав?

— Ні, мама не пустила до нього.

— Гаразд, але нам пора навтіки, поки не накрили. Біжкім.

Вони дременули від воріт у той бік, де хлопчик, що лежав у ліжку, — Джонні з чималою купою пурпурного кольорового паперу під пахвою, а Рокі з оберемком менших папірців, і вже інших кольорів. Хлощі були раді й щасливі.

— Знаєш, Джонні, я бачив, як мій брат доживав останні хвиlinи,— мама схилилась головою до нього, а він белькоче щось таке, що нічого не второпасеш, а мама прислухається уважніше, як до пастора в церкві. Бідний Падді, він говорив усе тихше й тихше, а дихав слабше й слабше, і вже тільки видко було, як губи ворушаться, а мама прикладає вухо йому до рота, щоб розчути. Знаєш, отак поволі дух виходить і виходить, як от і з свині — одинаковісінько.

— Е ні, Рокі, у людей не так. У нас це інакше, в усіх нас.

— А я тобі кажу — помираємо ми так само. Хіба, може, в ліжку, то ще я згоден, а от кого в бою поранено, той помирає одинаково, як і свиня. От візьми солдата, пораненого в бою, ну, скажімо, зулуським списом йому пробито груди. Або поцілено кулею з тої індійської кривої рушниці, знаєш? І от припустімо, що цей солдат — я або ти, скажімо,— лежить він нерушно, кров даюрчить з нього, там де спис влучив, і от солдат — я чи ти, значить,— гукає товаришів на поміч, страх його бере, голос у нього то на крик зривається, то на писк сходить, а ніхто не чує, аж це кров даюрком як ударить, наче криком закричить, і далі все цебенить і цебенить, і писк його слабне й слабне, і вже тільки губи ворушаться, як у моого брата Падді, хоч ні слова не розбереш, а потім і губи вже не ворушаться, все, сконав. Розумієш, Джонні, солдат спливає кров'ю так само, як свиня, і помирає так само. Ніякої різниці — він помирає геть так, як і оця свиня, що скавуліла перед смертю у Кірні в дворі, одинаковісінько.

— Атож,— промурмотів Джонні,— одинаковісінько.

— Аточ,— докинув Рокі.— Ніякої різниці, коли подумати. Геть як свиня.

Бігцем вони звернули у той провулок, де жив їхній приятель-паралітик. Мама його вже стояла на порозі. Побачивши хлопців, вона махнула їм рукою, і ті рвонули до неї.

— Дякувати богу, ви вже тут,— сказала вона.— Він просто в нестямі, так йому кортить дочекатися вас, чи ви розжилися чим, а чи бакалійник вас поплутав. Він так переживав, що раз навіть зімлів, аж я мусила позичити шилінг та купити йому крапельку горілки. Оце він і сюди мене випровадив, щоб вас виглядала.

Вони ввійшли в дім і підступили до ліжка хворого. Джонні завважив, як розчервонілося його кістляве обличчя, як трусяться жовтяви пальці й тримають худі руки. «Це все від збудження»,— каже його мама.

Хлопці пороакладали на підлозі свої барвисті дива: аркуші яскраво-сині, смарагдово-зелені, вогненно-червоні, мов святкова уніформа полковника-гвардійця, темно-жовті — мало не золоті, тоді ще два чорні, гладенькі й лискучі, як воронове крило. Жовтячок спершу зблід, а потім спаленів, коли побачив таку невимовну пишноту перед собою. Мама його, як помітила це, вибігла й хутенько внесла склянку води, забарвлену чимось жовтим, щоб хлопчина сьорбнув раз-другий.

— Я трошки капнула сюди горілки,— пояснила мама двом хлопцям і, нахилившись до Джонні, додала пошепки: — А то б він і не витримав.

Хворий промовив:

— Я так думаю, що офіцерам треба чорні трикутки. Адже у війську чим вище у кого звання, тим менше розчищувана шапка.

— Але командири — вони мають оздоблені золотом шапки,— заявив Рокі.— Тому я хочу жовту трикутку.

На хвильку запала мовчанка, яку порушив нарешті Джонні:

— Слухайте сюди. Ти, Джон Джо, найголовніший, тож як головний командувач, ти візьмеш собі чорну, Рокі, другий після тебе,— жовту, а я, третій, дістану синю. Згодна? Найбільше у нас червоного паперу, тому нехай солдатські шапки й будуть червоні.

На тім і погодились, і чудотворні жовтяви пальці заходилися до роботи. Треба було скомпонувати чотирнадцять трикуток, офіцерські оздобити хитромудрими кольоворовими візерунками, а на солдатських приліпили навколо канті, смужки такі. Кілька тижнів пішло на це у хворого хлопчака — він так захопився цією справою, що мати дозволяла йому працювати всього з го-

дину на день, та й то короткими проміжками десь так по чверть години — страшна мука для решти хлощів, але вони стійко її терпіли, бо ж знали, що більш ніхто цього так не втне, як Джо своїми жовтявими пальцями. Отож він лежав горілиць у ліжку і, втупившись у стелю, продумував розмаїті оздоби та прикраси на ту шапку, яку щойно зладнав,— на свою чорну він приліпив золотий пружок довкола трилисника, три його листочки були скожі більше на трикутнички, і збоку вгорі серпок місяця зі срібного паперу, а внизу в кутку ще півтрилисника,— друга його половинка наче була закрита тим золотим пружком. На чорному тлі це мало чудовий вигляд, так і било в очі, мов казало: «Ось гляньте-но!» Хоча вони й не скидалися на живий трилисник, ми так і сказали, що це не справдешнє. А хлопчак перечекав хвилину, поки віддихався, і тоді пояснив:

— А це зовсім і не справдешній трилисник, це просто трійця. Оці прямі лінії, що з трьох боків сходяться докупи, вони й означають трійцю, кожен листок сам собою, і всі три від однієї стеблини, отож ми й бачимо, що свята трійця — це один у трьох осохах.

— Він маленький святий, ось він хто,— сказала раз його мати, коли хлопці виходили, щоб дати жовтявим худим пальцям посплати.— Маленький святий. Послухаєш, як він молиться, то й на душі легшає. Знає мало не всі й молитви, й заповіді, й усе таке. Наче він священиком збирається стати. Мені здається, сьогодні йому трошечки краще. Дасть бог, може, й одужає.

— Про що це стара торочила, ти добрав, Джонні? — спитав Рокі, коли вони опинилися надворі.— Що воно за маленький святий?

— Та знаєш, святий — це один з тих, що там високо-високо в небесах, знаєш, такі вичепурені, ну от як ми, офіцери, тільки по-інакшому.

— То це таке? Е ні, як на мене, йому лучче б гасати разом з нами, аніж отаким калічкою вилежуватись. Ти коли бачив його ноги? Я раз підгледів, коли стара перестеляла постіль,— то вони як сірничини, самі кістки, так і теліпаються. Страшнічючі! Та він усіх би молитов зрікся, й-бо, аби мати такі ноги, як у нас. От спитай у його старої.

— Ні-ні, не годиться у неї таке питати.

— То в нього самого спитай, чого там!

— Ні, і в нього не можна. Йому подобається, що він маленький святий. Коли він падає на спину від мlostі, то ти чув, як він бурмоче: «Хай дістється воля божа!» Хіба це тобі не доказ?

— Дурниці! — скрикнув Рокі. — Ніякий не доказ. Де ти знайдеш хлопчиська, що хотів би бути святым? Молитви й усякі такі штуки — для старих бабів та дідів, коли хоч знати. От нам з тобою треба ходити до недільної школи, але хіба ми не раді чимшивидше дременути після уроків?

— Та воно-то так,— погодився Джонні.

— Уявляєш, як було б чудово, коли б він міг ганяти всюди з нами! Тоді б він тільки й знав, що півломітви ввечері перед сном, та півломітви вранці, коли встане! Він і з ліжка он не може підвистися, а ми зробили його головним командувачем,— нехай хоч трохи має той віхи, що нам перепала.

— Та це правда,— знову погодився Джонні,— але йому вже однак нічого не світить, бо й лікар давно перестав до цього приходити, тепер тільки священик і буває.

— І що він робив би, коли б нас не було? — мовив Рокі й зупинився, щоб надати своїм словам більшої ваги.— Хто йому наносив кольорового паперу, як не ми? Та ще й ризикували, що Кірні нас поплутає, а тоді, чого доброго, спровадить на цілу вічність у виправну школу.

— Атож,— притакнув Джонні.— Але з нашим військом повік не налагодиться, коли й далі все буде так забарно. І нема на це ніякої ради.

— Та вже ж нема,— сердито озвався Рокі.— Ці старі, вони вічно на заваді. Усі наші плани зводять нанівець. Коли ми у цього, вона раз у раз забігає, чи він не втомився, і як пова двері проходить — зазирає, і тільки-но бачить, що він захекався, дістасе чотки у цього з-під подушки, вstromля йому межи пальців й давай хитатися взад-вперед під червоним каганцем, де статуя богоматері, а нас тоді за двері і знов чортзана-скільки чекай, сиди на лутці чи на тротуарі та бий байдики. І нічого не скажеш, а мусиш чекати й чекати, аж поки та статуя знов дозволить хлопцевим пальцям працювати, а стара переконається, що статуя таки справді зробила своє діло як слід, та лиш тоді чотки сховас позад під подушку.

— Не треба так про ту статую,— промовив Джонні з деяким острахом у голосі.— Ніколи не знаєш напевно, та й стіни мають вуха.

— І як то він у біса втомлюється та захекується, коли тільки й того, що пальцями жовтями ворушить, а сам без кінця в ліжку вилежується? І від чого воно втома береться? — обурювався Рокі.— А ти сиди на камінні й час дармуй, поки стара знову нас пустить.

— Біда, що й казати,— пробурмотів Джонні.

— Мені вже гайдко і від цієї статуї, і каганця, і молитов

старої, і його млості,— і це все після того, як ми стільки намутились, дістаючи йому кольорового паперу! Аж нудить.

Отай цілі тижні вони все чекали, то в кімнатинці недужого, то надворі, подавали йому клейстер, ножиці, кольорові папірці, коли треба, і щоразу все це недовго — іноді з годину за день, а іноді тільки четверть години, а то, бува, й зовсім ані хвилинки — що коли його схудле обличчя то паленіс, то блідне або коли дихання стає падміру частим чи надміру повільним. А стара ввесь час на сторожі, ввесь час напоготові, і як тільки що — викорює їх на бруківку, сидіти там, понуро й нетерпляче, і вони все думають — чи будуть коли-небудь ці шапки готові, і так висиджують до самого смерку, коли пора по домівках розходитьсь, бо тоді вже ясно, що встигли зробити завидна — а зробили, бурчить Рокі, страх як мало,— то це вже й усе за довгий-довжелезний день. І думають, чи ж на багато часу завтра стане снаги у жовтивих пальцях, а що як ізнову — адже так уже часто бувало — ті пальці почнуть млявішати, а дихання почастішає, аж поки робота й зовсім випаде зтоненіх руک,— і він заходиться кликати матір, упавши горілиць на подушку, а сам почне кашляти, надсадно так і лунко, і вбіжить прожогом мати, віправить ураз Рокі й Джонні з кімнати, і далі вони вже із вулиці чутимуть те скрипуче бухикання.

— Хрипить, мов деркач,— сказав раз один сільський хлопчина до Джонні, і той насторожив вуха, вслушаючись у скрегітливий кашель, що долинав надвір.

Та нарешті усе скінчилось гаразд, сухоребому тільци з жовтями пальцями вистачило сили довершити шапки й приоздобити їх. Хлоп'яче військо зібралося в невеличкій спаленеці, всі дванадцятро, декотрі вихлюпнулися у тісний передпокій, і генерал зі свого ложа звернувся до вояків.

— Вільно, хлопці, стояти вільно,— пробурмотів він і злегка махнув жовтявою рукою.— Вільно!

— Стояти вільно! — гукнув тоді бригадир \*, і солдати поставали вільно, прихилившись хто до билець ліжка, хто до стіни.

А генерал провадив далі:

— Солдати, я вірю, що ви гідно відстоїте нашу честь у бою, ви ніколи не зазнаєте поразки, помрете, а не відступите, ви готові загинути, а не здатися. Великі сутички й битви перед вами, багато хто з вас ніколи не повернеться сюди, де ви живете. Але це вас не тривожить, бо ви солдати, ви зневажаєте рані, зневажаєте смерть, загинути на полі бою — для вас честь.

\* Бригадир — в багатьох західних арміях військове звання, проміжне між полковником і генералом.

Цим разом я не здатен очолити вас, мені ноги вдрузки розтрощило картечкою, тож я лишуся тут, і молитимусь за успіх вашої кампанії. Але ви маєте замість мене двох офіцерів, бригадира Уоррена й полковника Кассіді, а вони вже такі, що кращих від них немає у жодному війську на світі.

Він простяг свої жовтяві пальці — мов довгі палички зі скло-нової кості — і взяв із ліжка тримачку з аркушем паперу — там був план довколишньої місцевості, весь у позначках синім, червоним і зеленим олівцем, чудова така робота.

— Оце план нашої кампанії,— сказав він.— В'язниця Маунтджой — здоровенний форт, найбільший з усіх, що нам треба захопити,— повів він далі.— Але спершу мають упасти решта фортів та укріплень. Вулички Деррінейн, Кілларні й Гленгаріф — це форти з лівого боку...

— Флангу,— пропшепотів Рокі,— з лівого флангу.

— З лівого флангу,— підхопив недужий.— Треба буде спершу взяти ці форти з лівого флангу, по одному за раз, розумієте? Тільки щоб ми їх втримали, треба стерегтися вилазки з головного форту, з Маунтджою, бо коли на нас нападуть ззаду...

— З тилу,— підказав пошепки Уоррен.

— Нападуть з тилу, тоді... тоді нам...— він замовк, шукаючи відповідного слова.

— Тоді нам амба,— докинув котрийсь із солдатів.

— Атож,— погодився командир,— тоді нам амба. Тим-то ви повинні пильнувати, щоб цього не сталося. Ви, бригадире,— звернувся він до Рокі,— провели розвідку форту? То які будуть ваші дії?

— Апу-но я гляну на план,— сказав бригадир і уяв віз ліжка папір, подивився уважно, і там-сям зробив позначки олівцем.— Двох солдатів і капрала на чолі з полковником Кассіді ми вирядимо до Інісфоллену на пустынє, оте, що перед в'язницею,— вони там окопаються, щоб не допустити ніякої вилазки з форту. А якщо їх притиснуть, капрал Демпсі даст сигнали — тричі проскорчить у свій свисток.

— Добре,— озвався хлопчина в ліжку,— а хіба ви його почуєте?

— Ще й як! — заявили Демпсі, віддаючи честь.— Це ж суддівський свисток, він так голосно свистить, що ого-го!

— А де ти його в чорта дістав? — здивувався командувач.

— Мій дядько колись був спортивним суддею,— пояснив Демпсі,— він і дав мені свистка.

— Як так, то тобі мало бути капралом,— промовив командувач.— Я підвищую тебе у званні до старшого сержанта. Підійди-но сюди, зараз ми це оформимо.

Демпсі підступив до ліжка й віддав честь. Командувач зробив нагрудний знак з трьома червоними смужками, як у справжнього сержанта, прикріпив на ньому жовтого трилистника, змастив усе це мідним клейстером і приліпив просто на куртку Демпсі, на грудях. Демпсі знову віддав честь і повернувся на своє місце.

— Коли ми почнемо три свистки,— провадив далі бригадир,— тоді я пошлю половину полку на допомогу полковникові Кассіді, а друга половина утримуватиме те, що вони захопили, поки буде відбито візажку.

Отак ми, командири,— Рокі і я — з нашими солдатами і бились у багатьох битвах; відступали й наступали, брали в полон і вазнавали втрат, але кінець кінцем неодмінно завойовували форти, місто чи й цілу країну на славу наших ірландських легіонів. І ось раз після запеклого бою, розпалені перемогою, бо тільки-но захопили Сент-Ігнейшес-род — дорогу, що з флангу прилягає до форту Маунтджою,— ми з Рокі послали одного хлопця, прудконого, мов заєць, доповісти радісну новину головному командувачеві, а самі стали чекати на його повернення. Всі наші посади край тротуару — ми з Рокі по один бік дороги, решта хлопців — по другий.

Чекати довелось недовго. Гонець мчав до нас, зрізаючи поворот, і захопив гукав на бігу:

— Його нема! Помер! Жовтячик наш!

— Як це так — помер? — здивувався Рокі, коли гонець був уже близько. Налякані цією звісткою, хлопці з'юрмилися круг послаця.

— Помер? — повторив Рокі.— Відки ти знаєш? Що, тобі його стара сказала?

— Та ні, чо' там казати,— відсапувався гонець.— Я сам бачив, написане чорним по білому.

— Що написане? Де? А пехай, та говори ж ясніше!

— На дверях, у нього, Жовтячка, на дверях. Написане чорним на такому пашірці, і з чорним обідком, і крепом обвіто, і там бантик з білої стрічки, і слова: «Господи Ісусе, змилуйся над його душою».

— Але краще самим пересвідчитись,— буркнув Рокі і поволі рушив з місця,— Джонні ступав по одну руч від нього, сержант-сурмач по другу, решта врозися за ними. Вони трохи пройшли по Драмкондра-род, тоді звернули на провулок Інісфоллен, де жили я, Рокі, Жовтячик і ще дехто з хлопців, на розі промінули з одного боку школу отця Гаффі, чималу новеньку будівлю з ясно-червоної цегли, що стояла фасадом на вулицю, і з другого боку бакалійну крамницю Кірні, теж фасадом на вулицю, а причілком у наш вузький провулок,— оце там за широкими ворітами був

двір, в якому колють свинеї. Зникло сяєво з усіх барвистих шапок, не стало ані випростаних плечей, ані твердої ходи — «ліва-права, ліва-права», ані гордовитого вигляду,— щасливе й захопливе минуле відійшло від хлощів, занурившись у те схудле тільце, запутавшись серед тонких кісточок Жовтячка під жовтавобілою шкірою, як на іграшковому барабані в кутку кімнати, де, бувало, грався з ним його маленький господар.

Сумно й повільно наближалися хлопці до будинку № 15 по провулку, і все повільніше і повільніше переставляли ноги, боячись побачити те, що мало постати перед їхніми очима, і знаючи, що хоч-не-хоч їм доведеться побачити, і ось вони вже перед дверима й дивляться вгору на скорботну звістку смерті, що звисає з дверного молотка,— щільна крепова смужка довкола конверта в чорній рамці, по краях креп перев'язано вузькою білою атласною стрічкою, а на конверті напис: «Джон Джозер Майлод, 10 років, улюблене і єдине дитя Мері й Джеймса Майлода. Господи Ісусе, змилуйся над його душою».

— Це він,— промовив Рокі.— Жовтячок таки направду помер.

— Мабуть, раптово,— пробурмотів Джонні.

— Такі раптово й помирають,— додав Рокі.— Як-от свічка: фух — і нема.

— Значить, нашому війську капець,— озвався сержант.

— Ет, заткай своє балакало! — сердито врізав йому Рокі.— Ніякий не капець. Що Жовтячок помер — це для війська маленька перечепа, та й усе, ось побачиш.— Але в голосі його бринів сумнів, і це глибоко вразило Джонні.

Бригадир Уоррен постоїв трохи перед дверима, ніби рахуючи на них щербини там, де фарба облупилась та де пообколупували її нігтями заповажливі дітлахи — через що двері всі були, скільки руки дитячі сягали, в червоно-бронзових цятках. Потім нарешті поступав. Коли двері розчинилися, перед ними постала мати Жовтячка, вся в чорному від голови до п'ят, схожа на висхлу й зморшкувату лицем черницю, а за нею виднів батько Жовтячка у глибині передпокою, вузенького, мов горло їхнього небіжчика-сина. Одягнений він був як звичайно, тільки мав на рукаві широку крепову пов'язку.

— А, це ви,— сказала мати.— Прийшли глянути на нього восстанавіть. Заходьте, тільки щоб дуже тихенько, а ці свої славні шапки залиште у кухні, бо в тій кімнаті, де наш біdnий синок лежить, вони не до речі, там святість.

Хлопці передали свої кольорові трикутки містерові Майлоду, а той, приймаючи від них шапки, кожному віддавав честь, що було вельми чимно з його боку і відповідало врочистості моменту — та він же й сам був старим солдатом. Потім навишиньках

пройшли у завмерлу кімнату, і місіс Майлод тихенько причинила за ними двері. Ми з Рокі ще й не встигли глянути на небіжчика, як решта нашого війська бухнула перед ліжком навколошки, нам двом стало незручно, тож ми й собі уклякли. Що вони там ледь чутно мурмotali, ні Рокі, ні я не могли втамити, ми просто слухали, аж це один з них поплескав нас по плечі, й нам стало ясно, що військо вже на ногах. Тоді ми теж підвалися й розглянулись.

Він лежав, витягшись на сніжно-білій постелі. Невеличка голова, кутма темного волосся розспана на білій подушці, заплющені очі, так глибоко посаджені, що тільки темну очну западину й видно, жовтава, наче з воску, шкіра ледь обтягує кістки, синюваті губи, такі тоненські, аж Джонні мусив нахилитись, щоб побачити проріз рота; шия, тонісінка, як стеблина, майже вся закрита чудерицькими шлярками, на плечах теж складками якася біла матерія поверх довгого білого покривала, руки згорнуті, довгі тонкі жовтаві пальці перевиті чорним разом чоток. В узголів'ї з двох боків на підставках дві товсті свічки у високих мідяних свічниках цідять дивне миготливе світло на притінену кімнату. Над головою на поличці червона лампадка боязко промениться рожевим світлом, як бомбиною порцелянову статуетку богоматері. А на бічній стіні, близче до середини ліжка, висить чорне розг'яття, жовтувату постать, схилена донизу, немов прагне зійти до прохолоди сніжно-білого ліжка, укластися в мирі й супокої поряд з виснаженим тілом Жовтячка.

Генерал був мертвий, що вже там казати. Ніде й сліду барвистих папірців, ножиць і клейстеру, вирізаних оздоб, кольорових олівців — усе зникло, і лишились тільки мертві постать у ліжку, мертві жовта постать на чорному хресті, високі свічки, миготливе світло, незвичне потріскування малинового каганця з коліхким і боязким рожевим промінчиком. Ось у цій бездоганно прибраній кімнаті, де все огорнув безрух, і стояло військо на чолі з офіцерами й дивилося на свого мертвого генерала, на Жовтячка, котрий підносив їхній дух, казав їм, що робити, а що ні, і опоряджав їх у порфірі й багряниці.

— Такий малий він був, а живучий, і ось тепер усе це розвіялось павіки,— сказав Рокі.

— Йому б треба влаштувати похорон, як справжньому воїнові,— промовив Джонні.

— Та що дарма пlesкати! — сердито озвався Рокі.— Ми ж не можемо цього зробити. Он свистком нашого сержанта навіть не просурмиш команди «Ладнайсь!»

Кинувши востаннє погляд на небіжчика, солдати черідкою почали виходити з кімнати й з будинку і далі розходились кожен у свій бік. Дехто, тужливо й сумовито глянувши ще раз на Жовтячка, затримався у коридорі, щоб висловити місіс Майлод свій жаль, але не встиг, бо прибула труна. Привезли її однокіною підводою, схожою на довгу чорну скриню на колесах, у супроводі одного молодика й старшого дядька в пласкуватих капелюхах та довгополих аж до літок куртках і з застиглим виразом скорботи на бридких обличчях. Вони відчинили задок підводи й витягли золотисто-бронзатний ящик, призначений для Жовтячкових кісток та шкіри, повільно внесли його й поставили на два стільці, що їх устигла приготувати місіс Майлод. Тоді скинули покривало з ліжка, і один підхопив Жовтячка за ноги, другий під голову, і вмах переклали в труну — Джонні, зазирнувши в двері, здивувався, що так задубіло Жовтячкове тіло, чисто як гіпсова статуя. Потім ті двоє переставили труну на ліжко, пробурмотіли хлопцевій матері своє співчуття, на що вона тихо відповіла: «Така воля божа»; пропустили по кухлю пива і швиденько вийшли, сказавши, що у них по зав'язку роботи, мовляв, багато людей перемерло по сусіству, більше ніж звичайно, хоча нічого страшного.

Джонні й Рокі понуро сиділи край тротуару неподалік дому небіжчика й не важились навіть думати про те, що станеться тепер з їхнім військом. Жовтячка вже ж немає, а він один на всю округу вмів робити для них прегарні шапки і надихати хлопців на звитягу. А завтра вранці і те, що лишилось від нього, винесуть відсіль, і вони вже ніколи більш неувійдуть у цей дім, ніколи більш не побачать його проворних пальців у роботі, і кольоровий папір навіки втратить для них привабливість.

— Ми повинні якось вшанувати бідолаху, поки він ще тут. Тільки як? — озвався Рокі, урвавши раптом плин думок Джонні. — А то ж і морока.

— Справді, морока, — повторив за ним Джонні.

— Оце коли б змога спорядити Жовтячкові такий похорон, як був у славетного сера Джона Мура\*, знаєш? — замріяно мовив Рокі. — Ти пригадуєш?

— А то ж, — погодився Джонні. — Я знаю, тільки не можу пригадати. — (Бо ж він зроду й не чув про Мура.)

\* Дж. Мур (1761—1809) — англійський генерал, що загинув під час війви з Наполеоном у бою під Корунною (Португалія) і там і похований. Нижче наводиться уривок з вірша англійського поета Ч. Уолфа «Похорон сера Джона Мура».

— Отой давній вірник, знаєш? Що в школі вчили? Ось це місце:

Його ховали запівніч,  
Багнетами копали яму,  
І місяць ледь з-за хмар виднів,  
Та ліхтарі світили тъмяно.

— Знаєш? Оде такий похорон годилося б спорядити Жовтячкові.

— Якби ж то змога, — журливо озвався Джонні.

І ми з ним знов замовкли, механічно дивлячись на горобців, що видьобували крихти на дорозі, й часом кидаючи обурені погляди на гурму наших солдатів, що галасливо ганяли м'яча трохи далі у провулку.

— От малючня! — вигукнув Рокі. — Ім уже й байдуже до Жовтячка. На все начхати. Та ця малючня й не варта була, щоб Жовтячок для них мозок натруджував.

— А знаєш що? Чи не покласти б нам генеральську шапку Жовтячкові на труну, коли вже віко загвинятя? — висловив гадку Джонні.

— Далебі, — чудово ти придумав! — захоплено озвався Рокі. — Це буде йому як остання почесть. Ходімо, попросимо його стару, щоб дозволила.

Хлопці підхопилися й поспішили до будинку, де справляли похорони по небіжчикові. Коли вони постукали, ім відчинив Жовтячків батько.

— Ми б хотіли місіс Майлод на хвилину, — промовив Рокі.

— А навіщо вона вам, хлопці?

— Та це щоб покласти йому на труну генеральську шапку.

— Генеральську шапку? — Він подумав трохи й додав: — Про це, хлопці, й справді краще вам поговорити з господинею. Заходьте.

Вони ступили в маленький передиокій, і старий покликав дружину. Коли місіс Майлод вийшла, в очах її стояли слози. Підівіши погляд, вона спітала:

— То чого вам?

— Ми з Джонні оде надумали, пані, щоб покласти генеральську шапку на труну Джона Джо, коли її закриють віком, — на знак пошани до нього й задля того, що ми його любили. Джонові Джо приємно було б знати, як нам шкода його.

— Ой ні, — відказалася місіс Майлод. — Джонові Джо це б зовсім не було приємно. Там, де він зараз, його вже не цікавлять ні ваші справи, ні ваш цей вояцький обладунок. Йому це б зовсім не було приємно.

— А відки ви знаєте, пані? — не подумавши, бовкнув Джонні.

— Знаю, бо він тепер з господом богом на небесах, ось чому. Замір у вас і добрий, але Джонові Джо воно зовсім ні до чого.

— Генеральська шапка на труні — це було б шикарно! — докинув Джонні.

— Шикарно чи ні, а на труні Джона Джо їй не місце, — гостро відказала місіс Майлод. — Мені завше були не до вподоби ці ваші вояцькі пустощі. Ліпше було б, якби Джон Джо той час молився цариці небесній чи блаженнюм святым. А тепер Джон Джо там, де нічого немає, тільки любов і мир. На небесах, хлопці, не воюють, і ніколи її не воювали.

— А колись, було, воювали, — як з кілочком озвається Джонні. — Це тоді, коли гурт розгніваних янголів зчинив бунт і грозився скинути бога.

— Гурт розгніваних янголів? Скинути бога? — вжахнулася місіс Майлод. — Боже милостивий, що ти верзеш, сину!

— Я чув, якось мій тато розповідав мамі, що колись давнодавно ціла зграя лихих янголів, один такий сильніший був у них за старшого, і вони повстали у небі, щоб скинути бога, і святому Михайліві довелося хтозна-скільки поморочитись, поки він зібрав військо з інших янголів та приборкав усю ту колотиечу.

— А ї правда, пані, — голосним шепотом додав Рокі, — негідники й пройдисвіти всюди водяться!

— Ій-бо, слушно кажеш, сину, — несподівано почувся чийсь голос іззаду, — це на порозі кухні стояв худорлявий татуся Майлод: розтуливши рота, він прислухався до розмови. — Негідники й пройдисвіти — вони й туди протиснуться, де ледве-но блощицям стає місця.

Мати на хвилину завмерла, мов та лелека, так її ошелешили несподівані слова татуся Майлода. Потім піднесла вгору гладку руку й перехрестилася; убеочивши себе таким чином, вона обернулася в той бік, звідки долинув раптовий чоловіків голос.

— Зроду не думала, що доживу до такого — татко нашого маленького Джона Джо твердить, ніби негідники й блощиці можуть залисти на небо!

— Я зовсім цього не говорив — я тільки сказав, що куди блощиця протиснеться, туди й негідник пробереться. Негідь — вона така пролазлива!

— Справді, — посмілішав Рокі, відчувши підтримку татуся Майлода. — Тож і не велике було б диво, коли б деято з них проліз туди, де їм зовсім не місце.

— Ато ж, — докинув Джонні, — теж посмілішавши. — Мабуть, забралися янголам під крильця та й звели їх на манівці.

— Ти бач, татусю Майлод, куди хилять твої небезпечні балачки? — розсердилася матуся Майлод і знов ревно перехрестилася.

А тоді люто напалася на хлопців: — Оті ваші вояцькі витребеньки забрали так багато часу у моого бідного Джона Джо! Тільки ви обос заявitezесь до нього, і вже пішли язиком молоти бозна-по, а пресвята богородиця мусить вислуховувати цю всю нісенітницю. Та ще добре, як тільки нісенітницю, а не щось гірше. Бо от же на тобі: всякі пройдисвіти й урвиголови разгулюють у царстві небесному, а блохи й блощиці за ними слідом скачуть!

— Та чого там, — озвався з порога кухні татусь Майлод. — Завдяки цим хлопцям наш бідний Джон Джо мав хоч трохи невинної забави.

— Дай боже, коли тільки невинної, — із сумнівом у голосі мовила матуся Майлод і знову обернулася до хлопців. — А як і ні, то що з вас візьмеш, протестантів. Ale ви хотіли, як ліпше, і він любив вас обох, тож будьте левіні, що Джон Джо не забуде вас у своїх молитвах, де він там тепер біля пресвятої богородиці. I я вас теж не забуду, — додала вона, лагідно проводячи хлопців до відчинених дверей. — I маю надію, як ви підростете й розуму наберетесь, то, може, й вам обом істинне світло відкриється. A tim часом прощавайте, і хай вас бог милує.

Вона подивилася, як вони пройшли трохи далі провулком, потім тихо причинила двері, і образ та голос Жовтячка назавжди зник з їхнього обрію.

Удвох вони мовчики подалися до широкого пустыща перед Маунтджойською в'язницею, де росли кульбаби, будяк, пирій, великі кругловиді стокротки та подекуди кущами червоні маки. Хлопці не раз сиділи під старим кущем голоду, отож і зараз там посидали й понуро задивились на потужну в'язничну стіну з маленькими віконцями.

— Коли б він, бідолаха, прожив ще день-два, ми б одним ударом докінчили нашу кампанію, — озвався нарещті Рокі.

— Е, коли б же... — луною повторив Джонні.

— Одне укріплення, одне-єдине ще б узяти, і форт був би в наших руках. Нам би й дня вистачило, аби тільки він ще хоч день протягнув, хоча б день...

— Ато ж, хоча б день, — ізнов повторив Джонні.

— А тепер вони ні до чого, — мовив Рокі, показуючи на дві кольорові шапки, що лежали перед ними на траві. — Хоч на смітник їх викинь.

— Ні, я свою збережу, — відповів Джонні. — Бо хтозна, а ну ж військо знову збереться?

— Е, де там! — кинув Рокі зі злістю. — Ти ж бачив, як вони зразу гайнули гратеги в м'яча. Навіть не почекали наказу розі-

йтись. Таку пілюку збили, що й самих не видко. Ніякої дисципліни. А на Жовтячка ім начхати.

— Може, ходім пройдемося над каналом та спробуємо позабути за Жовтячка? — запропонував Джонні.

— Ні, краще посидьмо тут, подумаймо, — відповів Рокі.

— А страшно-таки прикро, — озвався він згодом, сумний і похмурий, — страшно прикро, що малого Жовтячка одвеаут на похребище і при цім ніякого знаку не буде, що він так багато важив для нас, інісфолінців, коли був живий.

## МУЙРІС О'СУЛАВОЙН

### Моя перша подорож на рідний острів

(Розділ з книги  
«Двадцять років зростання»)



Пригадую цей липневий день 1911 року. Я тільки прийшов до школи, коли показався якийсь хлопець і сказав учительці, що мене питаютъ у вестибулі.

Коли я вийшов, виявилось, що це не хто інший, як мій батько, а з ним мій дядько та двоє моїх тіток. Одна тітка підбігла до мене і без жодного слова схопила в обійми і поцілуvala. Друга зробила так само.

Після того, як ми поздоровалися, батько спитав мене:

— Пойдеш сьогодні зі мною додому?  
— Неодмінно поїду! — відповів я, а серце в мене аж тъхнуло від захвату. — А як там, дома?

— О, там дуже гарно.  
— То ми зараз і пойдемо?  
— Як тільки зберемось та пообідаємо, то зразу ж і вирушимо.

— Тоді я забіжу в школу й попрощаюся з Мікілем, своїм приятелем.

Так радісно й легко було мені на серці, що я б і яйця не роздушив ступаючи, коли вбігав назад у школу. Я простяг руку приятелеві:

— Прощавай, Мікіле, — сказав я. — Я сьогодні їду додому. Сподаюся ще побачити тебе здоровим і щасливим.  
— І я сподіваюся, — відповів Мікіл, і на очах у нього виступили слізози.

Я обернувся сказати щось учительці, побачив її сердиті очі й подумав: «І пошо з тобою говорити?» Але таки піdstупив до неї і членно звернувся:

- Я сьогодні йду додому.
- Що ти сказав? — обурено схопилась вона.
- Я сьогодні йду додому,—тихо повторив я.
- А хто по тебе приїхав?
- Мій батько.
- Де він?
- Надворі.

Вона, більше ні слова не сказавши, поспішила надвір, а я за нею, і так ми підійшли до батька. Учителька наговорила йому тисячу привітань, і спершу голос її звучав цілком лагідно. Але я бачив по ній, що наміри у неї зовсім не добре. Незабаром вона таки не втерпіла.

— Чоловіче, подумайте, що ви робите,—сказала вчителька.— Забираєте хлопця додому, коли він тільки-но втягнувся в науку. Тé, чого він тут навчиться, дастъ йому змогу заробляти собі на шматок хліба.

— Ет, що нам балакати,—відказав батько.—Навчиться він тут того чи ні, а як потреба примусить, то на шматок хліба й так заробить, де він дінеться.

— Ну, Шоне,—сказала вчителька,—до сьогоднішнього дня я завжди вважала, що ви тямуща людина, а от тепер ви чините таку школу бідному хлопцеві. По-перше, він забуде англійську мову, і коли підросте, буде як дурень. Куди він поткнеться, і де він дістане роботу, не знаючи англійської мови?

— Але, може, все-таки краще було б йому знати обидві мови? — заперечив її батько.— Та ще й те сказати, що хто його зна, як воно з Ірландією вийде. Можливо, ця чужинська мова ще й западеться? — засміявшись він.

— Ой, ви міркуєте, як у тій приказці: живи, конячко, буде тобі й травичка.

— Оце ж я й хотів сказати про хлопця: підросте, то й сам дотяметь, що до чого. Але так ми можемо йувесь день на цю балачку згаяти. Ходім-но крапще,—обернувся батько до мене.

Ми попрощалися з учителькою і пішли.

— Тепер нам треба до заїзду,—сказав батько.— Ти переодягнешся, я купив тобі гарненький костюмчик.

Почувши це, я так зрадів, немов щасливішої за мене людини й у світі не бувало, надто як зважити, що я зроду ще не мав довгих штанців. Яка велика зміна станеться зі мною за півгодини! Я буду мов дорослий, позаду лишатися всі світові знегоди й утиски нашої доглядачки!

Коли ми йшли, яскраво сяяло сонце. День був спекотний, на небі ні хмаринки, пташки на деревах так любо виспівували. «Пташко, пташко,—сказав я подумки,— а був же час, коли я й надії не мав стати таким радим і щасливим, як ти!»

— Мабуть, тобі сумно залишати школу,—озвався батько.

— Сумно? — відповів я.— Зовсім не сумно, мені он кортить швидше одягти нові штаны й побачити рідне селище!

На порозі заїзду зустрілась нам черниця. Вона привіталася з батьком і лагідно й ввічливо розпитала його про мене. Коли вона вийшла, я побачив на столі якийсь пакунок і відразу подумав про новий костюмчик. Я пильно стежив, як батько розпаковує його. Він дістав штанці й піджак, тоді сорочку, комірець, кашкет, туфлі і пару чорних панчіх.

— Скидай цю свою дитячу одежду,—промовив батько.

Коли я переодягся, він сміючись подивився на мене:

— Та ти вже, слава богу, дорослий виріс. Ану-но обернись, хай я побачу, який ти ззаду. Костюм наче на тебе шійтій. Ось на дзеркало, подивись, як ти виглядаєш.

Коли я побачив себе у новому вбранні, всякі думки про Мікіла й про все інше геть повилітали мені з голови.

— Ох, татку, мені так подобається бути гарно вбраним! — сказав я.

Ми знову вийшли на дорогу. Невдовзі я почав пасистувати якусь мелодію, памагаючись ступати так широко, як мій батько, щоб люди бачили, який я дорослий.

Трохи далі дорогою ми зустріли обох моїх тіток. Вони мало не зацілували мене — такі ці жінки заподіліві до великих ніжностей, що й бачитися з ними зовсім не хочеться. І чого вони не можуть так гарно й стримано поводитись, як чоловіки?! Конче їм треба лацитися щоразу, коли тебе стрінуть!

Бдовољнившись трохи, кожна з тіток поклала мені в кишенню по півкроні, а ще ж куди більше перепало мені від дядька й батька, тож я встремив обидві руки в кишенні й любо так відзвіював монетами. В наших околицях існував такий звичай, що коли хлопець уперше одягає костюм, тоходить від хати до хати по всьому селі, а ввечері повертається додому гордий-прегордий усіма тими грішми, що назирав за цілий день.

Скоро ми були вже в містечку — троє іх ішло попереду, а я позаду, милуючись собою і ступаючи так сягністо, як дорослий. Ми ввійшли до крамниці Мартіна Кейна на головній вулиці.

— Хай вас бог благословить,—привітав нас Мартін.

— І вам хай судиться довгий вік,—відповіла йому одна з моїх тіток.

— А що це за хлопець з вами?

— Це мій син,— пояснив батько.

— Я б і не впізнав його! А тобі хочеться поїхати на острів Бласкет? — звернувся до мене хазяїн крамниці.

— Дуже хочеться.

— Даю слово, хлопче, що колись ти ще накивавши з нього п'ятами,— сказав Мартін.

— Ніколи такого не буде! — відповів я.

— Коли ти вдався у свого діда,— сказав Мартін,— то я дуже сумніваюся, щоб ти так ніколи й не вийшов з острова. А може, ти ще станеш добрим рибалкою. Але заходьте ж усередину, ви, мабуть, зголодніли.

Ми сіли за столом, і дорослі завели розмову якоюсь незрозумілою мені мовою. Я ніякovo прислухався до них, як ото собака прислухається до музики, але анічогісінько не міг второпати. Тоді підійшов до однієї з тіток й тихенько торкнув її.

— По якому це вони балакають, мій батько з оцім дядьком? — спітав я.

— По-ірландському, скарбе мій,— відповіла вона і знов давай мене обійтати та цілувати.

Про мене краще б уже непривітна зустріч, аніж отак лизатись! Вивільнившись від тітки, я прошмыгнув до дверей, став дивитись, як люди туди-сюди проходять, і все думав, що то за дурний звичай у жінок — не можна до них і озватись, щоб вони не чіплялися зі своїм обійманням.

Мій батько, дядько і Мартін, випивши, повеселішали таки добряче. Нарешті батько сказав:

— Почекайте тут, поки я приведу підводу. Я скоро.

Не минуло й півгодини, як він повернувся з підводою. Ми вже були готові, і мене брала петерплячка швидше вирушити, щоб роздивитись навколошню місцевість, бо я ж іде тут не бував. Коли ми проїжджали дорогою, батько казав мені, що де як називається. Незабаром я побачив море, широке й безкрай, і ось ми вже під'їхали до мису Слі.

— Онде, Морице, і твоя батьківщина,— мовив батько й показав рукою на північний захід, у напрямку до невеликого клаптя землі, відірваного від материка. Побачивши рідний острів, я не міг і слова промовити,— так мене стисло щось у горлі.

— Але як ми підводою туди доїдемо? — через яку хвилину спромігся я запитати.

— А ми переправимось на каре,— відповів батько.

— На каре? А що це таке? — поцікавився я.

Зрештою я перестав розпитувати, а почав сам думати та вдивлятися в острів. Я побачив маленькі білі хатини, що тулилися одна до одної посеред острова, здоровенну безлюдну гору далі

на захід, де вже не було видно осель, а тільки вежа стриміла на верхів'ї, та ще на схилі білло від овець. Видовище це не дуже мені сподобалось. Неприваблива тут місцина, вирішив я. Поки такі думки снували мені в голові, підвода зупинилася, всі по-злалили, і батько поставив мене на землю.

— Куди ми тепер підемо? — спітав я.

День був буденний, і тільки-но ми вибралися на вершок скелі, як показався старший острова з поштовим клунком на плечах. Він заговорив до моого батька, але я ні слова не міг втямити з твої мови. Було тут і ще багато людей, і всі розмовляли зовсім мені не зрозуміло. Я аж подумав зі страхом: «Чи ж настане коли такий день, що я навчуся їх розуміти?»

Старший обернувся в мій бік.

— Ну то як ся маєш? — сказав він (по-ірландському), простягаючи до мене руку.

Я подивився на нього — такий симпатичний, чесний і привітний дядько.

— Дуже дякую,— відповів я англійською мовою.

— Чорт! То ти, я бачу, по-ірландському не розумієш? — оавався він.

— Ні,— відповів я.

Але він сам розмовляв обома мовами, вільно й невимушено.

— То як тобі, хочеться повернутися на рідний острів? — спітав він.

— Та не знаю... Щось у нього не дуже принадливий вигляд,— відповів я.

Старший тим часом уже обернувся до моого батька.

— Слово честі, Шоне, пора нам у дорогу.

І він перший рушив з гори вниз.

Я подивився на білі гребінці хвиль ген унизу. З південного заходу дужими поривами налітав вітер. Ми спускалися з чималого урвища вузькою кам'янистою стежкою. Коли переді мною відкрився причал, я побачив там zo два десятки чорних жуків, удвічі більших від корови.

— Ой, татку, які страшні жучища! — скрикнув я.

Старший весело й щиро засміявся, аж луна відбилася від скелі, бо він був дядько собі нівроку дужий і кремезний, і голос мав давінкий.

— А в тебе, хлопче, уява непогана,— промовив він.— I ти вже не перший, хто так їх називає.

Коли ми зійшли до причалу, я оглянувся на скелясте громаддя над нами, де-не-де поросле жовтим горошком. Стояв страшений гуркіт від хвиль, що вдарялися об берег. Якийсь великий чорний

птах змостив собі гніздо близько до вершини урвища. Господи, подумав я, і як йому не паморочиться на такій височині!

Перевівши погляд на вузьку смугу причалу, я раптом побачив, як до мене наближається котрийсь із тих самих здоровенних чорних жуків. Серце мені завмерло. Я схопив одну з тіток за хустку й закричав:

— Ой, жук іде!

— Та не бійся,— заспокоїла вона мене.— То ж вони каре несуть на плечах.

І наділила мене ще одним поцілунком. Я вже хотів сказати їй, що це дуже бридка звичка у жінок, та якось стримався.

Каре \* був уже наплаву, він тримався на воді як корок, такий легенький, мов яєчна шкаралупа. Перший у човна сів мій дядько; човен при цьому так гойдиувся, що я подумав: він ось-ось перекинеться. Потім сів старший, від його ваги каре мало не ватонув, як мені здалося. Старший вільно собі влаштувався на поперечці, палячи люльку. Мої тітки посідали на кормі. Мене останнім узяли на човна й посадовили в ногах у тіток на бляшанці з цукерками.

— То вже з богом рушаймо,— промовив старший.

Невдовзі каре вже то підіймався на гребінь хвилі, то западав у провалля за хвилею, збиваючи в повітря цілій струмінь піни, коли розрізав носом воду. Мені де дуже подобалось, поки ми не опинилися посеред затоки. Тоді я почав відчувати, як у мене перевертас всі нутроці. Човен тим часом знов і знов задирається вгору й опадав, а мені ставало все гірше...

Та ось нарешті нам уже лишилося тільки з чверть мілі до берега, і перед нами відкрився острів — тепер такий прегарний! Вітер ущух. У повітрі не чулось аніайменшого подиху, мертвітиша залягала на морі, і видно було, як з кожного димаря на острові прямовисно здіймається пасемко диму. Сонце, жовте, мов золото, сяяло над гірським перевалом на Бласкеті трохи західніше від селища. Один каре наблизався до нас із півночі, другий з півдня. Собачий гавкіт відлунював від печер на березі, а коли луна стихла, закричав деркач: «Дер-дер-дер!» Острів тепер здавався таким красивим, що мое серце сповнилося радісним трепетом. А потім я побачив, як кожною стежиною збігають униз люди — двоє, троє, четверо, а далі вже годі було й переліпти, так багато. Вони сходились як мурашки — одні бігли, інші повільно йшли, аж нарешті всі збилися в гурт над причалом.

\* Поширений в ірландських рибалок човен, зроблений з лози і обтягнений просмоленою парусиною чи брезентом.

Ми ввійшли у вузеньку протоку, ледь ширшу від човна, за якою я, на свій подив, угадів спокійне пleso. На стяжці берега над причалом не було жодної вільної місцяни, всюди юрмилися діти й дорослі. Здавалося, що ось зараз вони пожадливо пакинуться на каре й роздеруть на шматки. А кричали й галасували вони чисто як табун гусей, коли собака хоче їх розігнати.

Каре пристав бортом до причалу. Я зійшов на берег. Дорослі стояли тісним натовпом, а от діти кинулись до мене і враз оточили — кожне розглядало мене, дехто тримав пальця у роті, дехто підходив іззаду. Мені зробилося якось ніяково від цих розглядань. Але коли я підвів на них очі, вони зауміхалися і стали ховати обличчя за плечима один в одного.

— Ану не заважайте! — grimнув старший на дітлахів, що стояли йому на дорозі. Ті сполохано розступилися.

Чоловіки взяли каре на плечі, віднесли вище понад берегом і почепили на пальях. Я вже стояв на самому причалі й почував себе трохи ні в сих ні в тих, коли переді мною раптом виріс опецькуватий хлопчика, схожий на відгодоване порося. Він невідривно дивився на мене своїми голубими очима, смокучи пальця в роті, а з носа у нього звисала бурулька. Він глянув мені на голову, тоді перевів погляд на ноги, а потім обійшов, щоб подивитись на мене ззаду. Я відчував на шиї його теплий подих. Щоб він одвів своє лице від мене, я дістав з кишені й дав йому пару цукерок. Він зразу ж тоді підбіг до інших дітлахів. Побачивши цукерки, вони всі знов стали тиснутись ближче до мене.

У цю хвилину стежкою підійшов якийсь старий. На обличчі його була усмішка. Він обняв мене, поцілував і заговорив цілком пристойною англійською мовою.

— А хто ви такий будете? — спитав я його.

— Оце ж маєш диво! То це ти не впізнав свого рідного дідуся? — засміявшись, сказав він.— Ось ходімо зі мною.— Він узяв мене за руку. Але, боже мій, до домівки ми добиралися, мабуть, з півгодини, і все через тих старих жінок, що одна за одною підходили привітати мене.— Та хай вам всячина, не задушіть дитини! — одно казав мій дідусь, стоячи обік.

Оселя, до якої ми підійшли, справила на мене дуже велике враження. Таких жител я зроду не бачив. Дім був невеликий і вузький, дах його був покритий повстю, стіни ззовні побілені вапном. Усередині паців вогонь у комінку, посилаючи тепло у кожен куток, а біля комінка стояли чотири плетені з соломи стільці. Я сів на одного з них. Біля вогню лежав собака. Коли я погладив його, він скочив з гарчанням, а тоді підібрав хвоста й забрався в куток.

У хаті були двоє моїх сестер і двоє братів, тож я не почував себе самотнім. Коли все приготували, ми посідали за стіл. Вечеря була присмна й смачна — добра розсипчаста картопля й дві велики миски жовтого ляцца,— звичайна вечеря на остріві. Мій батько, дід і дві сестри завели якусь розмову, але я нічого не втягив з неї, бо все те було по-ірландському. Від часу до часу вони поглядали на мене й усміхалися. Потім прийшли двоє моїх братів, тоді ще двоє дівчат, і так усе люди приходили й приходили, аж нарешті набрався повен дім.

Після вечері одна моя сестра підмела долівку й притрусила пісочком. Я сидів на стільці й стежив за тим, що діялось навколо. Незабаром засвітили лампу. При її світлі заіскрилися сухі піщинки на долівці. Потім почувся якийсь звук позад мене, і я озирнувся. Звук начебто виходив із комінка. Я тоді спітав батька:

— Що це таке там виспівує в комінку?  
— А ти ніколи й не чув його? Це цвіркун.

Тим часом увійшов один юнак з невеликим акордеоном під пахвою і почав грati. Насередину вийшло двоє хлопців та двоє дівчат і так живаво й завзято заходились танцювати ріль\*, що й мертвого збудили б.

Глянувши на годинник, я здивовано побачив, що вже північ. Я й не помітив, як минув час. «Оце маєш,— сказав я собі по-думки,— якби я зараз був у Дінглі, то б уже давно лежав у ліжку поряд з Мікілем, і ми б так гарно поговорили собі!»

Танок ставав дедалі запальніший і запальніший. Хлопців уже в піт ударило. Скінчивши, танцюристи посідали, а всі стали пlesкати в долоні.

— Навіщо вони так плещуть? — спітав я у дідуся.  
— А це вони просить твою сестру Айлін, щоб заспівала,— пояснив мені він.

І вона почала співати. Спів її просто чарував серед нічного безгоміння, всі мовчки сиділи й слухали, скилившись підборіддями на руки, і тільки при кінці куплета дехто прохоплювався словом, а мій дідуся щоразу приказував: «Моя любов тобі по-вік \*\*, Айлін»,— і це було перше ірландське речення, яке я зрозумів того вечора.

Коли Айлін доспівала пісню, всі знов заплескали в долоні й загомоніли, там і сям почали шепотітися парочки, раз по раз прискаючи сміхом.

Трохи згодом батько прошепотів мені на вухо:  
— Попроси свого дідуся заспівати. У нього гарний голос.

\* Національний ірландський танець.

\*\* Вираз високої похвали в ірландській мові.

Я звернувся до дідуся:

— А може, їй ви заспіваете, дідуся?

— Тобі я не відмовлю,— усміхаючись, відповів він.

Спершиша щокою на долоню, він затяг народну пісню; відразу знати було, що свого часу з нього був добрий співак. Слухаючи, як дідуся виводить кінець кожного куплета, я відчував, що мене аж у дрож кидає від захоплення,— та й не дивно, адже пісня була така мелодійна, так зворушливо переливався дідусяв голос! Чітко звучало кожне слово. Значення слів я, звісно, не розумів, але все інше в пісні виразно доходило до мене — голос, його тембр, мелодія. Всі сиділи як зачаровані, і тільки цвіркун не припиняв своєї власної пісні у комінку.

Коли дідуся скінчив, я голосно вигукнув по-ірландському:

— Моя любов тобі повік!

Усі засміялися й заплескали в долоні.

Було вже дуже пізно. Люди почали розходитись по домівках. Невдовзі ми всі полягали спати...

## Недостойна принцеса



Коли мама скінчила читати казку про Чарівну Принцесу, виявилося, що це найсумніша історія з усіх, які він будь-коли чув. Йому нестерпно було думати про таку гарну й вишукану панну, що сама-одна сидить у величезному похмурому замку й мусить чекати, поки повернеться велетень, убивши сімох її братів. Велетень повернеться додому, голови сімох її братів телепатимуться, прив'язані у нього до пояса, а підійшовши до воріт замку, він заскрегоче зубами в замкову шпарину з таким гуркотом, наче то здоровезні скелі трутися одна об одну, і вstromить голову віконце пад дверима й прокаже своїм громожким людоїзерським голосом: «Го-го-го!», аж увесь замок задвигнить до самих підвалин.

Коли він подумав про це, горло його боляче стислося, а серце сповнилося таким незмірно великим співчуттям, що він вирішив присвятити все своє життя порятункові Принцеси, і коли треба буде, то й умерти за неї.

І така його брала нетерплячка, що він насліду дочекався обіду, і їв так хапливо, що тато назвав його Ненажеро-З-Ненажер і Нечемою-З-Нечем. До цих образів він поставився із лагідністю Нечемою-З-Нечем.

Бідразу ж по обіді він вирушив на пошуки Велетневого Замку. Ну, а знайти Велетнів Замок — це чи не пайтяжка річ на світі. Одне, що цей замок страшенно великий, і його можна побачити

лише в телескоп, та й то коли дивитися з протилежного боку. А до того ж, він навіть не знати, як велетня звуть. І він, можливо, ніколи б і не знайшов дороги до замку, якби не зустрів на луці одну Бабусю. Вона виявилася дуже гарною Бабусею, бо мала три зуби й червону хустку, і несла парасольку, в яку склала куплені в крамниці харчі, отож він і розповів їй про свій клопіт. Вона відповіла, що йому пощастило, і що більш ніхто на світі, крім неї, не може допомогти йому. Бабуся сказала, що звуть її Щира-Правдива, і що в неї чарівна голова, і що коли ту голову відрубати, вона відповість на будь-яке запитання. Почувши це, він поточив об підошву складаного ножика й наляптувався відрубувати голову. Тоді бабуся пояснила йому, що в таких важливих справах найголовніше засвідчити свою рішучість, і що тепер він може питати в неї все, що хоче знати. Тож він запитав її голови, як пройти до найближчого велетня, і голова відповіла, що треба звернути спершу ліворуч, потім праворуч, тоді знову ліворуч й постукати у п'яті двері з правого боку, і там він знайде велетня.

Він уклінно подякував Бабусі за пораду її голови, і вона погодилася, щоб він позичив її трипенсову монетку, носову хустинку, іграшкового годинника та шнурок від черевика. Вона сказала при цьому, що ніколи не бере пари шнурків, бо то було б не за правилами, і що всі ці речі потрібні їй для однієї дуже особливої потасмної мети, а якої саме — вона не скаже, і сподівається, що він і не допитуватиметься. Скінчивши свою мову, вона побажала йому щастя й пішла своєю дорогою.

Якомога ретельніше дотримуючись її вказівок, він невдовзі опинився перед одним будинком, що з погляду будь-кого, кому більше семи років, здався б таким самісінським, як і всі сусідні будинки, але під пильним оком шести-з-половиною-річного мав явні й незаперечні ознаки Велетневого Замку. Він торкнув рукою двері, і вони виявилися зачиненими, як і слід було сподіватися. Тоді він підкрався дуже обережно й заглянув у вікно першого поверху. Всередині було все добре видно. На підлозі там роз простерся Білий Ведмідь, головою втупившись просто в нього, і так хижо, що якби він не герой, то таки б утік. Несподіване завжди страхає, а коли хтось вибрався убити велетня, Доля зовсім негаразд робить, накидаючи йому без ніякої в тому потреби ще й Білого Ведмедя. Він, однаке, заспокоївся, коли побачив, що на животі Білого Ведмедя стоїть важкий стілець, а на стільці сидить Найбільша-Красуня-На-Світі.

Хтось малотямущий на його місці й не зрозумів би з першого погляду, що це була Найбільша-Красуня-На-Світі, бо вона здавалася дуже гладкою й куди старшою, ніж належить бути Прин-

цесі. Але на це була своя причина: вона ж тепер зачарована, а знову стане молоденькою тоді, коли вбити велетня й трьома краплями його крові скропити її брову.

Нахилившись наперед і вступившись у вогонь, вона сиділа цілком непорушно, і він упевнився, що її таки зачаровано. Він полюбив Принцесу відразу, як тільки побачив її, і серце його мало не розривалося з жалю, що така прегарна красуня мучиться в полоні у велетня. Цих два споріднених почуття, жалю й любові, з такою страшною силою зануртували в ньому, що він не витримав і заплакав, та ще так раптово й голосно, аж красуня вирвалася з-під влади чарів, схопилася зі стільця, наче підкіпнута пружиною, і поспішила через кімнату до вікна.

Він вельми зрадів, коли побачив, що вона зрушила з місця; тим-то він знову притиснувся лицем до шибки й заридав ще дужче, і за хвильку Принцеса з острахом підступила до вікна й виглянула назовні. Вона подивилася спершу просто над його головою, потім униз і побачила, хто це, і звела високо брови. Йому стало ясно, що вона захоплено вітає його. Він кивнув їй головою, щоб підбадьорити, і тричі прокричав: «Сезаме, відкрийся! Сезаме, відкрийся! Сезаме, відкрийся!», і тоді вона відчинила вікно й він віз усередину. Принцеса пробувала виштовхати його назад, але це їй не вдавалося, а він став просити її, щоб вона поклала всі свої коштовності в п'ятку свого черевичка і швидше утекла разом з ним. Проте вона явно була жертвою дуже сильних чарів, бо почала відчайдушно пручатися й казати всякі недоречності, як-от: «Що, десь горить? Чи за тобою женуться?» або «Де кухарка поділася?» Однаке трохи згодом вона прислухалася до голосу розуму і зрозуміла, що його обійми законні й мужні і що вона не може відкинути їх, хіба тільки поступившись своєю гідністю.

Коли перші прояви її радості ущухли, вона стала переконувати його, що надмірний поспіх часто руйнus навіть величні задуми, і що треба спершу подивитись, а вже потім стribати, і що ніколи не годиться визволяти когось так ото зразу, а треба поступово, щоб людина могла привичайтись до суворого повітря свободи, і він аж нетямився з утіхи, побачивши, що вона така ж мудра, як і чарівна. Він сказав їй, що покохав її від усієї душі, і вона, поміркувавши, визнала, що і їй не байдужі принади його серця та розуму, але що її кохання належить Іншому. При цих словах серце його упало, а коли Принцеса заявила, що кохає Велетня, він і зовсім спантеличився й розгубився. Його наче оглушила ця новина, увесь знайомий йому світ у нього на очах обертається в руйну, і перед ним почала вимальовуватися зовсім нова планета на ім'я Подив. Він оглянувся навколо з дивним почуттям непевності. Будь-якої хвилини підлога могла

стати дібки або стіни заколихатися й захитатися. Але нічого такого не сталося. Перед ним сиділа глибоко пригнічена Принцеса, а її білі, як лілії, руки безпорядно лежали на колінах. Вона сказала йому тремтячим голосом, що вийшла б за нього заміж, якби він попросив її руки років десять тому, і додала, що не може втекти разом з ним, бо, по-перше, у неї шестеро дітей, і по-друге, це було б проти закону, і по-третє, його мама може заперечити. Принцеса погодилася, що вона недостойна його кохання і що її слід було б почекати, і так лагідно вислухала вона його докори, що кінець кінцем він був обезброєний.

Після цього він поточив ножа об підошву черевика і сказав, що тепер йому одне залишається — вбити Велетня і що її краще вийти з кімнати, бо це видовище не для слабких духом жінок, і що він цікавий знати, скільки заварного пудингу вивалиться з тіла Велетня, коли він поцілить його просто в серце. Принцеса почала благати його, щоб не вбивав її чоловіка, і запевнила, що її Велетень не має всередині ніякого заварного пудингу, і заявила, що він насправді найгарніший велетень з усіх, які будь-коли жили на світі, і що він не вбивав сімох її братів, а що то були сім братів когось зовсім іншого, і що їх і треба було вбити, і вона говорила так ревно, аж він переконався: ця чудна жінка справді захочана у Велетня.

Зрештою він визнав — більше з жалем, аніж з гнівом,— що цю жінку неможливо визволити. Тепер він побачив, що вона Недостойна Визволення, і так її і сказав. З гіркотою в голосі він заявив, що має сумнів, чи й узагалі вона Принцеса, і якщо вона одружила з велетнем, то так її і треба, і що він уже подумує, чи не визволити велетня від неї, і він враз би так і зробив, якби визволення велетнів не суперечило його принципам. Сказавши це, він уявив ножа в зуби й виліз через вікно надвір.

Там він на хвилинку зупинився напроти вікна, стоячи так, щоб місячне світло зблискувало на його ножі, і праву руку підносячи до неба — грізноща постать, яка навік закарбується в пам'яті Принцеси,— а потім повільно рушив геть. Хода його була стримана і спокійна, і по ній зовсім не видно було, що розум його зазнав таких тяжких мук, а серце пізнало всю глибину людського страждання.

## Мартін і ченці

(Розділ з роману  
«Минулася б твоя  
скорбота»)



Хоч було вже близько дев'ятої години, Мартін відчував, що просто мусить дорогою торкнутись до кожного стовпа й перерахувати їх усі, і що йому треба неодмінно так ступати, щоб нога не попадала на щілини в хіднику. Але коли він пройшов половину відстані до школи, нога таки ступила на щілину, отож довелося вернутись назад і почати все спочатку. Цим разом, незважаючи на поспіх, він виконував своє завдання цілком вправно, аж доки не звернув на вулицю, де стояла школа.

Тут він помітив, як по діагоналі до нього наближається гурт «братів правовірних» — ченців, що сунули зі своєї резиденції. Шмыгнувши в якийсь під'їзд, Мартін припинів і пропустив поза себе ці чорні постаті — троє попереду, тоді на певній відстані двоє і далі ще троє. Ступаючи вслід за ними, він дивився, як вони чорними черевиками тупають по хіднику, і думав, скільки це пилу збирається влітку в складках їхніх чорних штанів. І знову запитав себе Мартін: чому, коли хлопці в класі стають півколом перед високим стільцем брата Кірвана, він часто так вимахує ногою, що носаком черевика влучає котрогось у стегно? Хлопці завжди сперечалися: чого це щоразу так гостро болить, хоч сам удар і не дуже сильний? Дехто гадав, що брат Кірван встремляє шпильки поміж підошвою та передком, і через це той черевик так у нього обстріпаний спереду, а інші твердили, що таки й справді бачили ту шпильку.

Мартін звернув на шкільне подвір'я. І хоч виходячи з дому, він ніколи не забував за природну потребу, знову довелося, як не

раз то бувало раніше, поспішити в убиральню. Йому гідкий був цей ряд тісних смердючих переділок, гідко було при всіх просити ключа і відчувати цей жалюгідний безглуздий біль у животі, що допікав дужче, ніж найпекучіші душевні муки перед сповіддю. Отупілій з відрази й жаху, він напівсвідомо задумався про Мойдельган і став вигадувати різні історії, які нібито траплялися там, і в кожній з них тітка Мері обсмикувала полі своєї гардемаринської жакетки. А що Мойдельган близько від Луллакріну, то він часто бачитиметься з бабусею і деколи навіть лишатиметься у неї на піч. Здригнувшись, Мартін опам'ятався і, не знаючи, скільки часу він так промріяв, чимдуж кинувся з убиральні. З класів на горішньому поверсі долинув ляскіт ременя — знак, що урок уже почався. Коли він прослизнув у свій клас, в піздрі йому вдарив важкий дух багатьох віддахів і вологого одягу. Мартін подякував своїй щасливій зірці, що зараз був урок брата Шонессі. Учитель стояв біля дошки спиною до класу, отож Мартін навішпинки підійшов і повісив ключа, навішпинки повернувся й був би непомітно прошмигнув на своє місце, якби дехто з хлопців не почав хихотіти й човгати ногами.

Мартін зупинився: ні, тепер він не буде скрадатися перед ними до своєї парті. Брат Шонессі промовив:

— Тобі, Райлі, здається, до вподоби з самого ранку добре вигрівати руки. Мало не щодня та сама історія.

Мартін підійшов до нього й дістав тричі ременем по пальцях. Він подумав, що це «досить справедливо»: будь-який інший брат за спізнення на урок влішив би йому більше. Мартін зневажливо скривив губи, дивлячись на втуплені в нього обличчя товаришів, і спробував усміхнутись до декого з них, хто був йому симпатичніший. Хихотіння почулося знову. Таки правда — вони «рабські душі, що викручуються й просять помилування!» Але він сам ніколи не проситиме прощення в жодного брата правовірного.

Наступний урок був брата Фіннегана. Спершу здавалося, що вчитель зовсім забув про Мартіна. Але Мартін дуже добре знав, що той не забув. Коли весь клас розв'язував арифметичні задачі, Мартін підвів голову й побачив спрямовані просто на нього сіро-зелені очі. Помах довгої червонястої руки, і хлопець уже пробирається поміж партами, зупиняючись у проході, щоб поправити широкий комірець і пригладити краватку-метелика. Ставши біля високого вчителевого стільця, Мартін почув дуже тихий голос брата Фіннегана, акцент якого виразно засвідчував походження з графства Корк:

— Ти, мазунчику! Він ще чепуриться у проході. Що ти хочеш цим сказати?

— Про що, брате Фінне...?

Оглушлива темінь враз опала хлопця, удар в обличчя повалив його на одне коліно, а голова боляче стукнулась об ніжку парті. Прикладавши руку до щоки, він підвів погляд і побачив здоровену долоню ще розкритою, а позад неї — «царицю небесну», що усміхалася в сонячному промені, наповненому золотистим порохом. Мартін звівся на ноги.

— Може, це навчить тебе, щоб не був такий зухвалий. Такого невихованого хлопчика, як ти, я зроду не бачив. «Про що, про що!» — Брат Фіннеган скривив товсті губи, передражнюючи Мартіна. — Гадащ, ніби ти крацій від усіх, а сам до того невихований, що далі нема куди! Відповідаєш мені таким тоном, наче я... наче я... — Довгобразе Фіннеганове обличчя нахилилося вперед, сіро-зелені очі заблизали. — Гадащ, ніби ти дуже спритний. Як я не дозволяю тобі піти напитись води на подвір'ї, ти йдеш проситися в іншого брата — хочеш показати, що на мое слово тобі нахватати!

Непорозуміло втупившиесь у нього, Мартін гарячково напружував пам'ять, шукаючи пояснення. Десь із глибини розболілої голови виринула згадка: дуже спекотний день на кам'яному школльному подвір'ї поміж високих сірих мурів. Майже рік тому. Брат Фіннеган не дозволив йому піти до крана. А його так доїмала спрага, що пізніше він попросився в іншого брата.

— Я просто хотів пити.

— Ти хотів, щоб на твоє вийшло, малий облуднику! «Я просто хотів пити!» Я викликав тебе спитати, що ти собі думаш, нехтуючи вказівки, які минулого тижня дав брат Шонессі.

— Перепрошую, які вказівки?..

Знов оглушлива темінь опала один бік хлопцевого обличчя, і знов стуманілій погляд Мартіна тъмяно добавив усмішку богородиці з-пода здоровенної долоні. Брат Фіннеган схопив його за барки й кинув прямо в лицце:

— Зухвалець! Нахаба! Як ти сміш удавати, ніби не знаєш, про що я кажу?!

— Бо я таки не знаю! Не знаю! Я забув! Я багато що забував!

— Не вірю тобі! Коли ти йшов з панночками Макдаул і Джемсон, я добре бачив, як ти шкірився, глузуючи з мене. Такі величні дівчата, що пора б уже їм бути молодими леді. Я бачив, який був твій погляд, ти мені не кажи. — Він зупинився, сіро-зелені очі потемнішали. — І, в усякому разі, ти не маєш права забувати. Давай сюди руку.

Коли Мартін, заточуючись, повертається на своє місце, він відчував на собі погляди однокласників, отож удавав, наче йому зовсім байдуже до власних побитих долонь. А той самий голос із коркським акцентом тягдалі:

— Чи є в цьому класі хоч один хлопець, що не пам'ятав слів брата Шонессі про те, щоб держати долоні складеними під час молитви ірландською мовою?

— Ні, брате Фіннегане, немає!.. — жваво відповіли учні.

Ач, який підлій, підступний псяюра! Підказав Ім, про що йдеться!

— А деякі наші зализані бабійчики не можуть запам'ятати або ж прикідаються, ніби не можуть. Їхні голівоньки настільки повні собою, що не здатні цього запам'ятати. «Я забув! Я багато що забував!»

Ці слова хазяйна класу було зустрінуто підлабузницьким хихотінням.

— Повертайся-но назад і напиши на дощці: «Я багато що забував. Я дурний хлопчика. І крім того дуже зухвалий». Пиши. Тепер постав підпис: «Мартін Райлі». Гаразд, хлопці, посміялись і годі. Беріться всі до своїх книжок.

Стрілки годинника мляво посувалися до третьої години, по-вітря ставало дедалі спертіше. Йшов урок брата Кірвана. Мартінові здавалося, що голова йому болить трохи менше, коли сидіти непорушно й уступити погляд убік, на шафу, поки інші хлопці відтарають, кожен по черзі:

Дві склянки вщерть налляті,  
Стояли на столі у хаті.

Цього віршика він зінав, отож сидів непорушно, дивлячись зосереджено на шафу, і чекав, поки прийде його черга повторити відповідні рядки. Але поволі він почав відчувати, що в класі запала якась глибока тища і що це він спричинив її. Почувся чийсь сміх, і Мартін нахилив голову над книжкою. Серед цієї тині на всю кімнату виразно прозвучав голосний шепот брата Кірвана:

— Дінні Бірне, піди скажи нашому юному генієві, що ми всі знаємо, які в нього прецікаві думки і прекрасна вдача, і що йому зовсім не треба ставати в позу, щоб звернути на себе увагу. Тільки спершу повтори, що я сказав, Дінні, нехай я побачу, чи ти запам'ятав як слід.

Затинаючись і сміючись, недотепний здоровань Дінні повторив учителеві слова і потьопав через увесь клас. Він зупинився біля Мартіна й відбелькотів дане йому доручення, раз у раз шмор-

гаючи вічно закладеним носом. Дінні вже тихенько повертається на своє місце, коли це враз учитель зупинив його посеред кімнати.

— Ой, Дінні, я забув ще одну річ. Вернись, будь ласка, я тебе прошу,— ти ж не заперечуєш, ні, Дінні? Ти, я бачу, добрий хлопець. Отже, вернись назад, Дінні, і скажи панові Райлі — тільки обереженінько, щоб не образити йому почуттів,— нехай підіде до мене, я маю для нього смачненъкі тверді цукерочки. Не забудь, Дінні, щоб він зрозумів, що це тверді цукерочки, дуже тверді. Повтори, Дінні.

Серед типів почувся непевний голос здоровання Дінні. Мартін підвів голову, зневажливо скривив уста, побачивши витріщені на нього білі обличчя, і підійшов до чоловіка з сірим, хоча й молодим ще обличчям і ремініакою в руці.

Надвечір тітка Айлін сказала в їдалні:

— Але ж ти справді не можеш бути без обіду. Скажи мені, Мартіне, з тобою погано повелися в школі? Може, хтось тебе вдарив так, як не слід?.. Мері Тірні казала мені в Луллакріні, в день святого Стівена...

— Та це нічого, тітоњко Айлін. У мене просто болить голова. Можна мені замість обіду випити самого чаю? Від обіду мене б занудило.

— Це правда, що тебе в школі ніхто не скривдив? Ті брати правовірні — добрі люди й дуже побожні ченці, але я часом не певна... Ну, та гаразд, іди полеж, а я скажу Мері Еллін, щоб принесла тобі смачного чаю і грінки.— Вона простягла до хлопця руку, але завагалася, забрала її назад і раптом додала: — Можеш не виконувати сьогодні домашнього завдання. Я дам тобі пояснювальну записку.— Коли тітка Айлін відвернулася, Мартін невиразно розчув, як вона тихо промовила, мовби сама до себе: — Кінець кінцем я повинна з'ясувати. Не можна допустити, щоб...

Увечері Мартін встав із ліжка, закутався в укривала і, скочуючись, вмостився у віконній ниші в тіні від своєї величенької скриньки з-під чаю, вдивляючись у зорі над дахами містечка. Він думав, як чудово було б пройтися потоптом по обличчях брата Кірвана і брата Фіннегана, уявляв собі, як розквашуються їхні обличчя під чобітьми. Він вигадував різні драматичні сцени — в одній з них мешканці Гленкіллі стояли над його, Мартіна, трупом, витягненим із води, і звинувально показували пальцями на братів правовірних. Але жодна драма постіни чи докорів сумління не могла усунути сорому в його душі

Нарешті спалах ненависті прорвався йому на уста:

— Бидло ірландське, бидло кляте! Рабські душі і... авжеж, чорні таргани на сонці!

Аж після цього він спромігся лягти і його збліле серце знайшло полегкість у слузозах.

Наступного ранку, ще лежачи в постелі, він заходився переглядати деякі листи зі своєї скриньки та фотокартки. Він перечитав останнього листа двоюрідної сестри Гертруди, а тоді взяв лист тітки Мері, і йому пригадались її слова у Луллакріні: «Послухай, якщо колись ті брати правовірні несправедливо покарают тебе, ти... просто жбурни в них чим-небудь».

Одягаючись, а потім снідаючи, він увесь час обдумував свій план. Йому кортило якнайшвидше дійти до школи, і коли він цього дня проходив крізь грізні ворота, в ньому зовсім не озвався безглазий тремтічний страх. Кілька разів він промовив упівголоса: «І чом це я сам не згадався?»

Мартін доти нишпорив по всьому класі, поки не знайшов найбільшу грифельну дошку, рамка якої була поламана й стирчала гостряками, і взяв її замість своєї. Тепер Фіннеган відчус, яка вона на доторк. Фіннеган обов'язково напроситься! Шкода тільки, що заразом і Кірванові не дістанеться. Давай, Фіннегане, ти, задрипанець коркський, скажи-но щось мені чи зроби щось, щоб я міг загилити в тебе дошкою! Дорога тітоњка Мері! Вона скаже: «О, ти, певно, мав тоді величний вигляд!», — як була казала про хлощевого прадіда.

Раз чи двічі Мартін виймав дошку із заглибини у парті, щоб обмацати гострі кінці рамки. На смерть цим не заб'є, але розточче піску таки добре. А коли його заарештують, він розповість судді все про братів правовірних, і тітка Мері посвідчить, що це вона сказала йому так зробити, і тоді вже з цими братами буде покінчено. Може, інші хлощи теж пустять у дію свої дошки, коли побачать, що він почав перший. Якось дехто з хлощів був поприносив камінців, але коли дійшли до діла, жоден не паважився шпурнуті. Однак тепер, коли він покаже приклад, може спалахнути справжня революція проти братів правовірних! Мартін нетерпляче барабанив пальцями по своїй парті. Швидше вже приходить, Фіннегане, ти, задрипанцю!

Ранок минав, і тільки перед перервою на другий сніданок брат Фіннеган вихилився наперед своїм довгобразим лицем, сидячи на високому вчительському стільці. Мартін дивився на нього поверх голів інших учнів, міцно затиснувши пальці на грифельні дошці.

— Ну-ну, хлощи, ви лишень гляньте на наше дике звірятко! Давай ще, давай — скажи ще щось, бо цього замало. Мартін примірявся до того місця між очима, куди мала влучити дошку.

— Ну-ну, з яким це виразом дивиться нині вранці наш панич-аухвалець! Чи вірніше б сказати, наша паничка-зухвалиця!

Мартін звісив на ноги.

— Сідай! Як ти сміши так дивитись на мене, ти!..

Брат Фіннеган ледве встиг ухилитись, як повз вухо йому проплісталася дошка, націлена просто межі очі. Дошка пробила шибку вікна й на подвір'ї розлетілася на друзки.

Мартін, тяжко дихаючи, втупив погляд у зіщулене, перелякане обличчя на кафедрі, а потім пройшов через весь клас, широко розчинив двері й вигукнув до брата Фіннегана:

— Рабська душа! У тебе рабська душа, і більш нічого немає! — Він причинив за собою двері, тоді знову заглянув у клас і закричав: — А тепер роби собі, що знаєш!

Брат Фіннеган сидів із застиглим обличчям, побілілі обличчя хлопців теж були непорушні. Ідучи зі школи, Мартін раз у раз тупав погою з люті й бурмотів:

— Боже, і чого я не влучив у нього! Він нахилився, і я не влучив!

Він блукав вулицями до самого вечора. Кінець кінцем його почав діймати страх. Може, тітка Мері мала на увазі, що треба жбурнути щось невеличке й легке? І чи посадять його тепер у в'язницю? Та й чи даватимуть там їсти?

Що близче було до кухонних дверей дядькового будинку, то повільніше ступав Мартін. Але поліція не чекала на нього ані перед входом, як він побоювався, ані за дверима, щоб схопити його зненацька. На хлонців подив, йому вичитали тільки за те, що так пізно вернувся зі школи.

— Тітка мас неприємні новини для тебе,— попередила Мартіна Джозі.

Цілу годину дожидається він того, що мало з ним статися, і, пройнятий дедалі дужчим страхом, силкувався якомога більше найстись, щоб вистачило на весь час, скільки він сидітиме в ув'язненні. Нарешті до нього прийшла тітка Айлін — обличчя її було бліде й перелякане.

Померла бабуся. Вона відвідала тітку Мері в дублінській лікарні й на зворотній дорозі застудилася. Померла вона сьогодні надвечір, а завтра Мартін поїде поїздом і бричкою до Лулла-кріна, разом з усіма чоловіками родини Райлі з Гленкіллі — тобто з дядьком Джоном, з Джеймсом Едвардом і з Патріком...

Невже ж то я  
був такий?



Цю історію розповів мені батько, а я тільки записала її того ж вечора, силкуючись не пропустити ні слова з його розповіді. Мій батько не з таких людей, щоб морочитись писанням, хіба що це буде записка для пастуха, яку треба пришпилити на дверях стайні, або для хлопця, котрий годус собак. Він і не дуже бала-кучий — хіба коли мова зайде про коней. Його розповіді здебільшого тоді складаються йому в голові, коли він проходить полями у графстві Міт або стоїть, спершись на хвіртку огороженого вигону. Коли я думаю про батька, мені щоразу бачиться в уяві, як він прошкуює через зелені поля, притрушені жовтцем, і зупиняється тільки подивитись на свою породисту худобу, зірвати жмут густої трави або стяти будяка ножем — ніж цей був прикріплений у нього до палици. Око його вмить виловлює бур'янину, що, здавалося, в одну ніч вистрілює вгору і може, коли її не виполоти, блискавично швидко розмножитись і заполонити все навколо. У Міті така земля, що людина мусить стримувати її буяння, а то задихнеться. Але у графстві Роскомон, звідки батько був родом, там земля малородюча, і трави рідкі й пупкі. Там біdnість означає поразку після тяжкої і героїчної боротьби. Коли батько розповідав про своє босоноге дитинство у суворому Роскомоні, вони здавалося мені таким далеким, наче це йшла мова не про нього самого, а про когось іншого.

Мабуть, йому й самому часом було важко повірити, що він колись був таким хлонцем — як от і хлонцеві не віриться, що котрогось дня він стане статечним чоловіком і не лазитиме через

огорожу, коли тут є хвіртка чи перелаз, а вийшовши надвір ве-  
чірньої пори, тільки й того, що постоїть, поринувши в задуму.

Але хоч мені й не вкладається в голові, що це він про самого себе розповідав, усе-таки ця історія батькова, а не моя. Це все його розповідь, слово в слово.

— Я коли-небудь розказував тобі про одного свого собаку? — спітав він якось раз. — Про Білого Принца? То був чудовий собака, другого такого й у світі не знайшов би. Покруч пухко-щерстого тер'єра з чистокровним гончаком, він був білий-блі-сінський, шерсть на ньому стовбурилась, як на їжакові, коли пахло бійкою. А в ті часи мати собаку, не знатного до бійки, то було пусте діло. Задля того ми ж і собак заводили — щоб нацьковувати їх одне на одного. У кожного хлопця в селі був собака. А в котрого собака побив усіх інших собак, то той хлопець славився на весь Роскомон. Я звичайно мав здоровецьких собак. Але Білий Принц був, либонь, найкращий з усіх їх. Я дуже ним пишався і всюди тягав з собою. А моя бабуся жила в сусідньому селі, воно було куди більше за наше, і по суботах мене посилали до неї накупити у крамницях, що їй там треба. Село їхнє лежало за сім миль від нас, але полями, навпрощки — це мені було зовсім близько, — як на ті часи, звісно. І ось одної суботи я взяв з собою Білого Принца, і ми рушили удох, я і пес. Я собі на-  
свистував і кіпав сухі дернини, що їх навибивала копитами стара кобила — вона була така, що раз у раз вирв'ється на волю й то-  
точиться, байдуже, чия там латка землі їй попадеться. Собака біг попереду й гавкав на радощах. Я радий був, що взяв його для компанії, хоч і зінав, що бабуся терпіти його не може. Це я добре зінав.

Десь так годині о другій ми дісталися до бабусині хати край села. Пора стояла передзимова, і вечоріло рано — була тільки друга година, а на небі вже залягав присмерк. Бабуся, сидячи на своєму старому дерев'яному ліжку, сказала, що вона чекас мене вже години зо дві.

— Тільки не надумай брати в село й цього собацю, — сказала вона, бо знала, що він ув'яжеться битися з кожним тамтешнім собаокою, і поки з усіма не переб'ється, додому й носа не покаже. А з ним же і я застряну. — І не надумай тут його залишати, — додала бабуся перегодом.

Я розгубився. Думав я, думав з хвилину і вирішив, що найкраще, мабуть, буде не брати мого забіяки в село — тут усе ще було незнайоме йому. Я покликав його в хату й почекав, поки бабуся одвернеться брати з шафи своє плетіння. Тоді шмыг надвір і чимхутчій причинив ногою двері, щоб собака не встиг за мною.

А ззовні я захряснув двері на клямку. В ті часи на дверях здебільшого ставили такі клямки, що як захряснеш її, то вже зсередини й не відчиниш. Воно чудернаця, як подумати, але тоді це була звичайнісінька річ. Коли я взяв двері на клямку, бабуся й собака зосталися замкнені всередині, і на якусь часину мені полегшало на душі. Бабуся моя була добра серцем, а до того й немічна, тож я зінав, що вона не підніме руки на собаку. Вона тільки одне зробила б, якби могла, — це випустила б собаку навзгодін за мною, але від цього я вже застерігся.

Я подався вуличкою. Під ногами порипувала жорства, подзвінявали монети у мене в кишені, і я почував себе, що там не кажи, справжнім парубком. Та ледве-но я трохи відійшов, як позад мене пролунав оглушливий брязкіт, і я, оглянувшись, встиг побачити, як мій пес-забіяка вилітає крізь дірку у бабусиному вікні. Від собаки на всі боки розліталися іскристі скляні друзки, а позад нього на лутці хилився набік, мов п'яний, вазон з червоною геранню. Я вже не дивився, як той вазон упаде, а чимдуж пропустив вуличкою, Білий Принц біг за мною, і гавкав, і повискував, і смикав мене за п'яти, — такий гордий та радий, або й просто пустотливий. І що далі він біг, то дужче збуджувався. Але я щораз більшим проймався страхом. Коли вже стало видко саме село, я перестав бігти, сів на перелаз і перелічив бабусині гроші — срібний шилінг і шість важких мідяків. Як я хутко не мчав, а грошей не загубив! Кілька хвилин я роздивлявся їх і це додало мені впевненості. Я знову відчув себе дорослішим, — як отоді, коли вийшов з хати й замкнув двері на клямку. Я почав розмірковувати, як заходитиму до крамниць, та коли спробував згадати, що ж його треба купити, то хоч ти стрель, нічого не спіливало мені на пам'яті. А вернувшись назад і спітати бабусі я боявся.

Тоді я вирішив, що куплю чаю, цукру та буханець хліба, а як залишатися гроші, то ще шматок шинки. Вона буде така сердита за те розбите вікно, що зразу не розгорне пакунків, я ж тим часом встигну чкурунути додому. Тільки шкода, що я згадав про розбите вікно — від цієї думки мені зробилося якось мулько. Я оглянувся на собаку, зважуючи, чи не дати йому копняка, що втяг мене в таку халепу, але він сидів серед дороги, голову схилив набік, одне вухо стирчало у нього вгору, а друге вниз, і мені забракло духу вдарити його. Я не придумав нічого крапцого, як тільки свиснути йому, щоб підвідився й рушав за мною далі. І ось так ми вдвох вийшли на центральну вулицю села, ступаючи бік о бік, як найліпші друзяки.

Вже сутеніло, і у вітринах крамниць засвічували лампи. У кожному вікні видко було, як продавці ставали на лутці нав-

колішки й поправляли гніт у лампах, а де-не-де вже й черкали сірниками та насаджували скло на лампи. Ті лампи у вітринах були висячі, і після того, як їх запалювали, вони ще погойдувались яку хвилину, відкидаючи на вулицю неприродно великі тіні продавців, аж страшнувато було дивитись. Я волів краще заглядати всередину крамниць, де лампи були прикріплені до стіни і не миготіли своїм жовтим світлом. Бляшані звивисті синки ламп нагадали мені кухню в нас у дома.

Я ввійшов у найбільшу крамницю на вулиці. По один бік тут продавали одежду, а по другий — чай, цукор, хліб, цукерки-драже у банках — таких я більше ніде не бачив. У вітрині, що з цього боку, стояли миски з родзинками і борошном, з рисом і сливами. А у тій вітрині, де одежка, було повно жіночих капелюшків і шапок, цілі ярди мережив та кольоворових стрічок, та шнурків до черевиків, чорних і коричневих. Мені подобалось купувати в цій крамниці. У нашому селі ми такої великої не мали. Цікаво було дивитись на засклени полички з крамом, на великі лампи, що висіли непорушно і не давали колихих тіней. А найцікавіше мені було дивитись на великий моток шпагату в блішаній коробці з отвором і прислухатись, як цей моток фуркотливо розкручується щоразу, коли продавець шарпас його за кінчик, витягаючи шпагату на новий пакунок. Подобалось мені й те, як дзвякотіли гроши в шухляді під прилавком, коли відсовували шухляду, щоб дати комусь решту.

Того вечора я з великим захватом роздивлявся й приглядався до всього навколо, тож і не звертав уваги, що мій хоробрий забіянка робить. Коли востаннє я його бачив, він мирно нюючав собі, а що у крамниці іншого собаки не було, то я й махнув рукою — нехай винюшкову вволю. Але коли я схилився над прилавком, стежачи, як продавець підраховує, скільки я маю заплатити, щось черкнуло мене по нозі. Я глянув униз і помітив, як зникає під прилавком білий окупок Принцевого хвоста. Між двома прилавками там був прохід, зверху прикритий лядою — продавці могли, піднявши ту ляду, вийти чи зайти, коли потрібно. А для сторонніх, яким нема чого по той бік заходити, ляда була як звичайний прилавок, і хто ж його знов, що там під низом прохід, — для цього треба було здолу придивитися. Ну, а Білий Принц був не з таких, щоб щось прогледіти, це вже річ певна, отож він і цього проходу не проглядів. Так він опинився по другий бік прилавка, і я аж подих затумував.

Якісь час він сидів тихцем. Тоді рантом продавець нахилився підняті з підлоги пенса, що вишав у нього з руки, і, мабуть, побачив у темряві під полицями білий окупок хвоста, бо заверенував на весь голос, затупав ногою і, схопивши мітлу, розлючено

замахав на собаку. Не знаю, що там бідний пес робив, але, мабуть, щось таке, чого, на думку продавця, не годилося робити. Проте знявши крик на собаку, він же загородив своїм тілом прохід між прилавками, і той не мав кудою втікати. Бідний пес, звісно, розгубився. Він, либонь, був певний, що продавець заб'є його на смерть свою здоровенною мітлою, якщо він зараз же не вишистеться якось. Хто його зна, які в цих звірят думки бувають, одне ясно, що вони дуже кмітливі. Коли Білий Принц побачив, що законним виходом йому не вибратись, він став шукати незаконного виходу. Мабуть, він подумав собі, що коли раз вдалося з вікном, то чому й удруге не вдасться? В усякому разі, щось таке в голові у пса снувалося, бо за мить я побачив, як мій забіянка кулею злетів у повітря і, розметавши обабіч капелюшки, з брязкотом урізався у вітрину. Гриміт пролунав у десять разів дужчий, ніж той, що в бабусинім вікні, і коли Білий Принц вилетів надвір, підібгавши під себе всі чотири лапи, сипнула вдесятеро більша злива уламків скла і вслід за ним вулицею почали розмотуватись довжелезні пасмуги мережив, стрічок та шворок. Мене аж у мороз вкинуло. Я не міг і ногою зрушити, де вже там, щоб з крамниці вибігти. Мені в головушибнуло, що тепер мене згноять у тюрмі. В крамниці зчинився гармідер, усі кинулися надвір, кричали, підносили руки догори, свистом приманювали собаку назад і тут-таки присягалися богом, що хай-но тільки він їм попадеться, вони йому покажуть! Вибігши на вулицю, всі прикладали долоні до очей і вдивлялись у темінь, щоб побачити, куди подавсь собака, хоч це й так було ясно, бо він розсупонив за собою цілу вервежку запорошених стрічок та поворозок. Різні торочки й шнурки простелилися аж ген на піввулиці, а може, і далі, тільки що було вже темнувато і далеко не видно. Продавці метнулися навздогін за пском. Сам крамар так розшаленів, що хоч з'язуй його. Він то вимахував кулаком у темряву, то підбігав до вікна й залихав капелюшки назад, у дірку в склі.

Крик знявся неймовірний, нема що й казати. Люди запитували одне одного, скільки коштуватиме поставити нову вітрину. Жіночі цікавило, чи не можна буде тепер купити напівзадарма забруднений крам. Я один лишився в крамниці, але через пробоїну у вікні добре чув, що говорилося надворі. Якби я одержав здачу, то б і сам чкурнув, як і мій пес, та мені було однаково страшно і одного, і другого — що вернутись до бабусі, не принісши решти грошей, а що сісти в тюрму разом із собакою. Отож я стояв і чекав у крамниці, та кляв нишком Білого Принца, та придумував, що йому зроблю, коли він потрапить мені в руки. Але згадавши про цих крамаревих громил, що зараз женуться за моїм пском, я відчув великий жаль до нього. Адже якщо вони зловлять

Білого Принца, мені вже його, може, й повік не побачити. Я тоді вирішив, що коли вони повернуться й віддадуть мені належну решту, то сам піду його шукати, і я заприсягся, що, знайшовши, ані волосини на голові у нього не зачеплю.

Довгенько я так стояв у крамниці, а крамар тим часом узяв молоток та жменю цвяхів і заходився забивати дошками розбите вікно. Скінчивши з цим, він увійшов у крамницю, дістав аркуш паперу й ручку і прилаштувався писати. Але щось йому з писанням не дуже ладилося, і він, скинувшись на мене оком, мовив, що я вже, видати, школляр і у грамоті, мабуть, тямущий.

— Напиши ось тут: «ПРАЦЮЄМО ЯК ЗВИЧАЙНО», — сказав він.

Однак, на мое щастя, у цю мить повернувся один з продавців, що погналися за собакою, — він узяв у мене ручку й сам написав, що було треба, хоч і хекав так, аж мало ребра йому не тріскали. Мені якраз була нагода дати дьюру, поки він переводив дух, але ж я досі ще не одержав своєї здачі. В усікому разі, я був радий, що він не забув за це.

— Зараз я з тобою розрахуюся, — сказав він, і таки справді віддав мені мою решту.

Я перелішив гроши, побачив, що все правильно, і обернувся до дверей. Але не встиг я дійти до порогу, як мене гукнув крамар.

— Ти в який бік села прямусіш, юначе? — с питав він. Я завмер зі страху. Мені зблісла думка: це ж вони здогадалися, чий собака! Але виявилося, що ні, бо крамар додав: — Одне слово, куди там ти йтимеш, розглянься, чи не побачиш цього бродячого пса. Якщо ти приведеш його мені, я дам тобі шість пенсів.

— Гаразд, пане, — відповів я, і вже виходив за двері, коли він ступив услід, надумавши провести мене на вулицю.

— Собака цей білої масті, лише де-де-де, здається, чорні пяточки, — сказав він.

— Він геть-чисто білний, пане, — члено зауважив я. — На ньому нема жодної чорної пятачка.

— Справді? — здивувався крамар. — То ти, я бачу, спостережливий. — Він оглянувся на гурт людей наколо. — Ця інформація, гадаю, дечого варта, — додав він, певно, з наміром підохочити й інших, щоб засвідчили свою спостережливість. — Ця інформація варта принаймні кулька цукерок, я так гадаю, — докинув він ще і пішов у крамницю, а мені довелось поочекати, поки він набирає драже у паперову торбинку з двома дужками. Він насыпав повну торбинку з верхом, що й запакувати було ніяк, а тоді ще й втруси він її, аж поки показались угорі дві паперові дужки. Але ці дужки нагадали мені, як мій собака нашорошив вухо, коли ми

зупинилися дорогою до села, і я подумав, що краще б я зовсім не брав його з собою. Проте кульок я таки не відмовився взяти і відразу майнув у той бік, де бабусина хата. І повір мені, що я не волікся вулицею — в усікому разі я стишив ходу, аж як опинився у спасенній темряві окolinaї вулички. Тільки там я пішов повільніше, бо чим далі від крамниці, тим менше думав про розбиту вітрину, зате ж чим ближче до бабусині хати, тим більше тривожило мене її розбите вікно. Але я був радий, що пес сам утік — адже якби він підбіг до мене й завихляв хвостом, коли я ще був у селі, тоді б усе пропало. Тоді усі б побачили, що він мій собака, і всі кинулися б за мною так само, як кинулися за ним. А щоб утекти мені від стількох людей, та ще коли дехто, мабуть, і з велосипедом, — то вже шкода й мови. Я сподівався, що він побіг додому — так я вмовляв себе. І що він не за блукав.

Та мені не було потреби журитися. Бо, вийшовши на відкриту місцину, в темряві попереду я почув гавкіт, а далі й гризотню на покритій жорством дорозі, тоді знову гавкіт і гарчання. Не багато й часу минуло, як я переконався, що найголосніш гарчав Білий Принц. Потім я і його самого побачив — він виразно яснів на тлі чорного живоплоту. Він стояв на пагорбку, півкільцем перед ним інші собаки, а він гарчав до них і щирив зуби. Жоден собака не важився ступнути й на крок ближче, але ж так само жоден і не відступав ні на крок. Потім Білий Принц очевидчаки почув мою ходу, бо посмілився, загарчав ще лютіш, ухопив зубами щось на траві зперед себе і рвонувся бігти дорогою, а вся собачня вслід за ним — зчинила таку давягу, що й мертвого збудила б. Саме так ту хвилину я й подумав. І ще пам'ятаю, мені промайнула думка, що краще нехай вони всіх мертвяків розбудять, аби тільки живих на нас не накликали. Я страйжено оглянувся в бік села. Там нічого не було видно, лише подекуди світельце миготіло з-поза дерев. Тоді я й собі метнувся за собаками. Невдовзі я знову їх побачив. Білий Принц зупинився на іншому пагорбку, а коштовну свою здобич, яка там вона не була, поклав перед собою. Але ж півколо шолудивих напасників уже знов було біля Принца, знов напосідалися — аж бідний мій пес зиркнув на мене, немов казав: «Чого ж ти стоїш? Віджени цю чортячу зграю та глянь ось, що тут у мене є!» Я відчув, що пора втрутитись, і, вхопивши дрючка, кинувся на собак. То була нелегка робота, але я поволі одного по одному відганяв їх, аж урешті зсталася одна довготелеса жовта дворняжка. Зате ця була така заповзята, що за ціліх двадцять років вправлялась! Разів сорок тільки я віджену її, як вона знов тут-таки і вже підкрадається. Кінець кінцем я гильнув у неї дрючком і добряче

піділив по казанку. Вона зняла вереск аж до неба і чкурунула геть — туди, звідки й узялася.

— А тепер ходім! — скомандував я Білому Принцові, і сам рушив у напрямку бабусиної хати. Я й забув, що Принц щось із собою мас. Трохи згодом я подумав: дивно, чого це він не вистрибне поперед мене. Коли ж отглянувся,— а він, бідолаха, ледве суне з тим своїм тягарем у зубах.

— Що це ти волочиш, собацюро? — запитав я, а він і поклав свою ношу переді мною. І що ж, ти думась, то було? Бараняче стегно! Білій Принц дивився на мене, його яскраві очі і поблискували, а хвостик метлявся, мов пагінець на вітрі.

Я ладен був тут-таки на місці й убити його, що він виявився таким грабіжником і злодієм, коли раптом пригадав, яка сердита, мабуть, бабуся, так довго дожидаючи мене, і ще пригадав, що вона ж, певне, досі замкнена в хаті, тобто ще у десять разів сердитіша. І мені шибнула одна думка.

— Молодець ти! — сказав я і поплескав собаку по голові. Тоді взяв той його здобуток.— Ходімо! — закричав я, перескочив через живопліт і гайнув просто через поля, тримаючи свої пакунки під однією пахвою, а бараняче стегно — під другою.

Хай господь простить, але я вимив те бараняче стегно в чистому струмку, і не встигла бабуся й отямитись, що я прийшов, як воно оцінилося в неї в кухні на столі. А я вже вибіг надвір, де мене чекав мій білий забіяка, і де з півсотні зірок висипало на небі, я й не помітив, коли. І ми подалися додому, двос на серед полів, собака мій біг попереду, гавкав і знову метляв хвостом, ніби нічого й не сталося. Безсовісний же він був, як і я, коли міг так радіти.

## Голуби



Наш Джонні тримав голубів, трьох білих і одного рудуватого, що міг перекидатись у повітрі, мов листок. Гарні були голуби, тільки вони бруднили черепицю на даху й спозаранку починали туркотіти, тож тато казав, що колись поскаручусь ім шні. Це було вже давно, але голуби от і досі у нас, а Джонні немас: він затинув за Ірландію.

Коли я думаю про нашого Джонні, мені щоразу згадується субота. Майже кожної суботи він приносив щось мені — то цукерки які-небудь, то іграшковий паровозик, то свисток, то скляні кульки з веселкою всередині. Коли він повертається, я вже, бувало, лежав у ліжку, і хоч як намагався не заснути, очі мене не слухались — перестанеш на хвилинку думати, і вже вони злишаються. Ми з ним спали в невеличкій кімнатинці з вікном на задній двір, і Джонні, приходячи, завжди запалював газову лампу, що не мала ніякого обідка. І коли він приносив щось, то починав торсати мене й казати: «Френкі, Френкі, ти не спиш?» Мені несила була розклепати очі, і я тер їх кулаками, поки вони нарешті розплющувались на газове світло. Але ще довгий час я бачив тільки променисті золоті стрілки з пломінчика, які потім розплівалися, і вогник перетворювався на пелюстку братків з голубим сердечком. А Джонні стояв біля ліжка, і я, клішаючи очима, усміхався до нього. Іноді він стромляв мені в рот цукерку, але коли я ще не проказав молитви на ніч, то ставив мене на холоднуощу підлогу. Коли я у своїй довгополій сорочці вскачував назад у постіль, він силкувався дати мені ляпанця і сміявся,

якщо це йому вдавалося. Скорі він і сам забирається в ліжко і розказував мені про крамниці, в яких торгують морозивом та продають пташок і де у вітрині виставлено всяких дивних голубів, кроликів та мишок. Він збирається колись зняти мене в місто й купити мені чорну з білим мишку і тістечко з кремом та морозивом. Але тепер Джонні ніколи цього не зробить, бо він загинув за Ірландію.

А буvalo, що по суботах, коли Джонні раніше повертається, я дожидаюся його біля тильних дверей. Він завжди йшов навпроти через пустынці, щоб коротше. Його спецівка вся аж блища, але запах від неї був не дуже приятливий. Я допомагав йому роздягатися, і він висаджував мене на плече й кружляв, кружляв, аж мені голова йшла обертом і всі речі в кухні починали ходити ходором. Мама казала, що він розбещує мене. Він завжди давав мені гроши по суботах, щоразу два пенсі, і на один я купував корінець солодки, а другого залишав на неділю. Потім він йшов у холодну комірчину при кухні мити чорні від бруду руки та обличчя. Схилившися над умивальником, він довго шкрабув себе й наспівував при цьому «Старий міст біля млина», а коли, бува, підступив до нього близько, то ще й бризне тобі в очі мілом. Умившись, він сідав за наш суботній стіл — по суботах у нас на обід бували сосиски, бо в той день платили гроші на роботі. Джонні часто підсовував мені шматок своєї сосиски, але мама, коли бачила це, давала мені ляпаса, щоб не виридава йкі у брата з рота. Довгенько ж доводилося тоді чекати, поки ми вийдемо надвір до голубів!

Наш голубник стояв на шиферному даху над сарасм. До нього вела драбинка, але Джонні не дозволяв мені на неї вилазити, щоб я не впав. Та я все одно лазив, як його не було близько. Коли Джонні відчиняв дверця голубника, голуби здіймали великий гамір, починали стріщувати крильми, і тоді вилітали низкою — по-переду рудуватий, а за ним білі. Ми лягали на пустынці на задвірках нашої вулиці й стежили, як вони літають. Заточуючи круг за кругом, голуби піdnімалися дедалі вище й вище. Вони залітали так високо, що хоч як ми мрежили очі, а таки зовсім тубили їх у блакитному небі. Джонні щоразу перший віднаходив голубів. «А я бачу, де вони, Френкі, — казав він. — Онде вони! Дивись! Над димарем цегельні». Він обіймав мене за плечі й простягав руку вгору, показуючи, де голуби. Я напружував зір і парешти й собі вже розрізняв їх, — крила у них зблискували на сонці, коли вони завертали додому. Літуни вони були чудові. Тільки рудуватий раптом стомлювався і стрілою шугав униз, так наче просто падав на землю. Білі завжди спускалися слідом, і Джонні тоді аж сердився. «Він добрий турман, але через нього вони не летять

вище. Я, мабуть, продам його». Він дивився на мене, скуб трапинки, а вгору й погляду не підводив. «Та ні, Френкі, — додавав він за хвилинку. — Не продам я його. Це я жартую». Коли буvala погода, ми так цілій день просиджували, видивляючись наших голубів, та як рудуватий вивертається в повітрі. Потомившися, голуби сідали на блакитний шифер даху, і Джонні кидав їм зерна. Субота була святом для нас і для наших голубів, але ж саме в суботу Джонні загинув за Ірландію.

Того дня ми лежали, як звичайно, на пустынці, а голуби кружляли у небі. Була гарна сонячна пора. Біля кожного дому висіла білизна на мотузках, погойдуючись під легеньким вітерцем. Дехто з сусідок сидів у себе на тильному ганку — одні бавили дітей, інші лагодили шкарпетки. Недобре з них були сусідки, бо вони розповіли про наш голубник збирачеві орендної платні, і той примусив нас платити щотижня по зайвому пенсові. Але ми не дуже з ними розмовляли, у нас були наші любі голуби, і день випав такий погожий, — ми аж закачалися від сміху, дивлячись, які переверти витинає угорі наш рудуватий. Нараз поблизу показався якийсь незнайомець у чорному капелюсі й плащі. Джонні скочився й рушив йому назустріч. Схиливши голови, вони про щось переговорили, і незнайомець пішов собі. Джонні сильно посмутнів, і вже не сміявся з вивертів турмана. Він витяг з кишені складаного ножика, ключика, синю записку книжку із загнутими краями й віддав усе це добро мені. «Не кажи нічого мамі. Доглянь голубів, Френкі, поки я повернуся. Я ненадовго». Він міцно стис мені руку й пішов, і навіть не оглянувся в мій бік, і не помахав рукою на прощання.

Уесь той день я пролежав, стежачи за голубами, а коли мені набридло, розгорнув братову записну книжку. Від неї відгонило недопалками, і всередині були крихти тютюну. Я прочитав, що там Джонні написував:

Зерно	2 ш. 6 п.*
Клуб	6 п.
3 пачки сигарет	6 п.
Френкі	2 п.

І таке саме було на кожній сторінці. Коли б він ходив до школи, йому б дали добрий прочухан, що отак переводить добрий папір.

Коли мама покликала мене пити чай, я сховав записника в кишеню. Вона спітала мене про Джонні, і я сказав, що він скоро

\* Ш.—шилінг, п.—пенс,

прийде. Збігав час. Голуби з черепиці поховалися в голубник, а Джонні все не повертається.

Смеркло. Моїх сестер послали шукати Джонні. Прийшов з роботи тато. Тепер ми всі зібралися — дві мої сестри, мама, тато, — всі, крім Джонні. Тато дістав свою люльку з накривкою, але так і не запалив її. Ми всі сиділи тихо, тільки мама раз у раз торкалася руками підборіддя, тоді знов опускала руки на коліна і зітхала. Заспівав чайник і потім забулькотів — тато зняв його з вогню й поставив на теплу поличку в каміні. Годинник над каміном вибив одинадцять, і мої сестри перехрестилися — коли так зробити, душа грішника визволиться з чистилища. Ніхто не звертав уваги, що мені давно пора спати, і я все сидів, хоч очі у мене до того обважніли, наче хто піску в них понасипав. Падав дощ. Ми чули, як хляпотить на подвір'ї, як краплі дощу заносить у димар каміна. Мабуть, був вітер, бо в когось хряснули тильні двері, і тоді загавкали собаки. Газети, розстелені у комірчині, щоб не бруднилася підлога, почали шелепотіти від вітру, — здавалося, наче то шарудить миша під газетами. Дзенькнув велосипед на вулиці за кухонним вікном, і мама здрігнулася. Потім прогуркотіла машина, струснувши всю хату й горнятка на поліці. Тато відчинив двері з комірчини й вийшов надвір. Заморгав газ, і в кухню раптом війнуло кашлючим димом з чийогось димаря. Я певний був, що це від місіс Райн. Коли ввечері дощ, вона завжди розтоплює камін. Якби поліції застукали її, то посадили б у в'язницю, бо тоді заборонялося топити в камінах.

А мені хотілося, щоб тато розтопив наш камін. Так присмно було дивитись, як тато запалює клапоть паперу на держаку від мітли й стромляє у широкий димовий отвір. У трубі тоді починає гоготіти, і коли вийдеш надвір, бачиш, як з димаря гарячими дротинками вилітають іскри і дим піниться, мов лимонад у відкоркованій пляшці. Але цього вечора тато не затопив у каміні, бо ми чекали на Джонні.

— Не видно його? — спітала мама, коли тато повернувся.

— Ще ні. Але з ним усе гаразд, не турбуйся. Ось ми зараз прокажемо молитви, і не встигнемо й кінчити, як він прийде.

Ми вже зібралися стати навколошки, коли в тильні двері постукали. Стук був якийсь глухий, і ми всі завмерли, прислухаючись. «Це він, нарешті!», — сказав тато, і я побачив, що мамине обличчя прояснило. Тато вийшов з кімнати, і стало чутно, як він відсовує важкий залізний засув на дверях і як човгають чиєсь ноги. «Тихше, тихше», — сказав хтось. Потім повернувся тато, обличчя його було біле як полотно. Він сказав щось мамі. «Царице небесна, цього не може бути, не може бути!» — скрикнула мама. Тато обернувся й відіслав мене нагору спати.

З вікна нашої малої кімнатинки мені було видно подвір'я внизу. Туди падало світло з кухні, і я розгледів кількох чоловік у чорних капелюхах, дощ іх наче посыпав дрібненькими голками, але нашого Джонні серед них не було. Я підвів погляд на голубник угорі — патьоки дощу стікали по його стінках, і мокра повстя блища, мов нові чоботи. Глянувши знову на подвір'я, я побачив, як тато схилився над чимось. Я злякався й кинувся до кімнати моїх сестер. Вони плакали, і я теж почав плакати — я сидів і здригався у своїй сорочині, і зуби мені цокотіли. «Що сталося?» — спітав я. Але вони тільки плакали й повторювали: «Нічого, малюче. Нічого. Лятай спи, Френкі, любий наш». Старша сестра поклала мене у своє ліжко, обкутала й погладила по голові. Потім і сама лягла поверх постелі поруч зі мною, і чув її важке дихання у себе на потилиці. Надворі все не стихав вітер, бо чути було, як заторохтіла вулицею порожня консервна бляшанка. Довго я прислухався до шуму вітру, поки нарешті заснув.

Розплющивши вранці очі, я здивовано побачив, що лежу в спальні у сестер. Було дуже тихо, штори опущені й кімната вся в жовтому свіtlі. Я напружив слух, щоб почути, як брязкають тарілки, чи щітка шурготить, чи старша сестра співає. Але нічого не почув — ані в домі, ані надворі. Я пригадав учорашній вечір, як мої сестри плакали, що Джонні не повернувся додому. Я підвівся на ліжку, й мене охопив страх, що все навколо таке дивне... Схопившись на ноги, я пішов у нашу тильну кімнатинку.

Двері туди стояли відчинені, і там теж панувало жовте світло, а бильця ліжка були завішенні білим простирадлом, тож мені нічого не було видно. Потім я побачив маму, що сиділа на стільці. Вона простягла руки, і я підбіг до неї, впав на коліна й заховав обличчя в її пелені. Плаття на мамі було гладеньке й чорне, і від нього відгонило пакетиками з камфорою — запах камфори вбиває міль, це такі чудні комашки без крові й без кісток, що проїдають дірочки у светрах. А в маминому платті дірочек не було. Вона погладила мене по голові й сказала: «Тепер ти один у мене лишився». Я чув, як сильно стукотить її серце, і вона заплакала, і я теж зайшовся плачем, і все плакав, поклавши голову їй на коліна. «Що сталося, мамусю?» — спітав я, глянувши в її мокрі від сліз очі. «Нічого, дорогенъкій, нічого, голубчику мій. Він загинув за Ірландію».

Я повернув голову і подивився на ліжко. На білій постелі лежав Джонні в коричневому костюмі. Його бліді руки було перевито чотками, а на грудях покладено велике розп'яття. Чималий жмут вати прикривав йому скроню, а менші клаунтики — перенісся. Я плакав усе дужче й дужче, і тоді мама сказала мені одягтись і піти вниз поспідати.

Уесь день мама пробула в тій кімнаті — вона говорила з людьми, які приходили подивитись на нашого Джонні. І всі жінки тисли мамі руку й кожна казала одне й те саме: «Я дуже співчуваю вам, але він загинув за батьківщину». Вони ставали навколошки перед білим ліжком і молилися, а потім якусь часину сиділи на стільці, поглядали на Джонні й перемовлялися пошепки. Мої сестри приносили йм вино й печиво, і декотрі з жінок склопували, беручи той почастунок, і прикладали до очей носовички чи крайчики хустин. Прийшла й місіс Маккенн, і її теж дали вина, хоч це саме вона сказала збирачеві оренді про наш голубник, через що нам довелося платити зайвий пенс щотижня. Я був у тій кімнатинці, коли вона прийшла, і бачив, як вона подивилась на запалені свічки й квіти на столі. і вгору на газову лампу без обідка. Але що обідка не було, вона не помітила, бо старша сестра прикрила лампу білим папером, як і чотири мідні бульбашки на стояках ліжка. Mісіс Маккенн почала принюхуватись до чогось, і мама, ні слова не сказавши, розчинила вікно. Штору заколихало туди-сюди вітром, язички полум'я на свічках затикалися, гостріше відчувався запах квітів. Стало чути, як у голубнику воркочуть і стріпують крильми голуби, і я наче в живі очі побачив, як надимаються у них ший і пір'я настовбурчуються, мов у собаки шерсть перед бійкою. Добре, що тато не чув їх тоді, а то б він поскручував їм карк.

Увечері в кухню натислося стільки чоловіків та жінок, що батьком довелося сідти в холодній комірчині при кухні. Mісіс Райс, яка жила зовсім поруч, позичила нам стільців, щоб було людям на чому сідати. Пригощали всіх лимонадом, печивом, часом і портером. Дехто з чоловіків, які пили чорний портер, дарував мені по пенсові, і вони курили й розмовляли цілу ніч. У кухні набралося повно диму, аж очі роз'їдало. Один дядько сказав татові, що він повинен бути гордий, адже наш Джонні загинув за республіку. Тато заморгав очима, коли почув ці слова, тоді підвісся й вийшов надвір, і довго не повертаєсь назад.

Наступного дня був похорон. Лискучі вороні коні з мордами в піні й срібними пряжками на упряжі під'їхали трохи на нашу вулицю. Усі малі хлончаки вискочили подивитись на себе у гладеньких задках екіпажів, де ти стаси таким товстелезним і чудним, як той карлик. Але я не робив цього, бо Джонні помер і на мені був новенький темний костюмчик. А от Джек Бірн бігав з іншими хлончаками, і він сказав, що у нас тільки два екіпажі, тоді як на похороні його татка було їх аж три. На вулиці гуртами стояли поліцай, деякі з них перемовлялися з висо-

кими червонопикими дядьками в пальтах і з тростинками в руках.

Униз сходами жовту труну несли троє чоловіків з моїм татом. Труна була покрита зелено-блідо-оранжевим прапором. Але коли вийшли на вулицю, худющий поліцай з чорною тростинкою і в крагах стягнув з труни прапор. Якась дівчина вирвала прапор у нього з рук, і поліцай увесь поблід.

При кінці нашої вулиці поліцай було ще більше, і у кожного на кашкеті була арфа з короною. Брат Гебрієл, наш учитель, нещадно карав нас у школі, коли ми малювали арфу з короною\*. Одного разу ми сказали йому, що поліцай ж он носять таку коранду на своїх кашкетах. «Пхе, поліцай! — сказав він. — Поліцай! Поліцай не люблять своєї батьківщини. Вони служать Англії. Тій самій Англії, що загнала наш народ у грузькі болота! Тій самій Англії, що виморювала голодом наших предків, які мусили їсти придорожні траву й кропиву! А наші бідні священики мусили правити службу божу в холодних горах! Ні, дорогі мої хлонці, ніколи не малюйте арфи з короною!» І він сказав нам записати у наших зошитах:

У серці в мене бог і ти —  
Ірландіє, мій рідний краю.

«Це велика честь,— мовив він,— віддати життя за Ірландію, загинути за неї». Голос його дуже тремтів при цих словах, і він одвернувся обличчям до стінної шафи. Але тепер брата Гебрієла немає в нас у школі, а якби він був, то пожалів би мене, бо наш Джонні загинув за Ірландію.

Обабіч дороги до кладовища було дуже людно. Хлончаки, що вчилися разом зі мною в школі, відгортали волосся з чола, коли повз них провозили труну. Трамвай зупинився й вишикувались у довгий ряд — цікаво було побачити їх так багато заразом. Перед брамою кладовища стояв панцерник, але з нього ніхто не виглядав. На самому кладовищі було дуже тихо й тепло, сяяло сонце. Вдвох із татом ми йшли за труною, яку несли на плечах, і вона пахла, мов новенькі ослінчики в каплиці. Людський натовп стояв безгомінно. Чути було, як ришить жужелиця під ногами, та ще іноді — як форкають коні.

Побачивши глибоку яму в землі й великі купи червоної глини над нею, я заплакав. Священик з широким пурпурівим шарфом ва ший кинув на труну грудку глини, і від важкого цього удару

\* Сполучення ірландської арфи з короною, символом Британської імперії, мало означати єдність Ірландії з Великобританією.

об віко я зайдовся ще гіркішим плачем. Тато стояв з похиленою головою, і в очах його були сльози, але в нього не текли по щоках, як у мене. Священик почав виголошувати молитву, і я зрозумів, що більш ніколи не побачу Джонні, ніколи-ніколи, аж поки не вмру й не попаду на небо,— звісно, якщо буду добре поводитись, не говоритиму поганих слів і слухатимусь мами й тата. Мені тільки не хотілося, щоб тато позбавив мене голубів. Коли священик скінчив, над могилою з'явився якийсь високий дядько без капелюха і з маленькими вусиками і став говорити. Він говорив про те, що наш Джонні був солдатом республіки, і час від часу показував пальцем на могилу. Після цього ми проказали молитву, і всі почали розходитись. Я йшов назад у чорному екіпажі з татом і з моїми дядьками Петом та Джо. Біля шинку «Бджолиний вулиця» ми зупинилися, і мені купили лимонаду, а візникові портеру. Потім ми поїхали додому.

У мене й досі є голуби, і здоровань Том Даффі допомагає мені чистити голубник та запускати голубів. Увечері я даю їм удосталь зерна, щоб вони довше спали й не будили вранці тата. Коли я бачу, що вони починають надимати шій й туркотіти, я зганяю їх грудками з даху.

Учора, коли я лежав на пустыні й спостерігав за голубами, підійшов тато зі своєю лулькою, що має накривку. Я хотів показати йому, як голуби пролітають крізь хмари. Та він тільки подивився на них хвильку й відвернувся, ані слова не сказавши. Але я маю тепер надію, що він не поскручує їм шій.

## УОЛТЕР МЕККІН

### Штукар



Коли я побачив його, у мене аж серце тъхнуло.

У містечку був саме базарний день, і повсюди з рундуків пропонували дешеву одежду — купуй собі і вдягайся, — з возів тортували рибою та смаженою картоплею, на лотках продавали різні оздоби й усікі дрібнички. Але не це привернуло мою увагу, а один чолов'яга, що стояв на перекинутому ящику й жонглював тарілками та різномальоровими м'ячами — вони так і мигтіли у нього перед обличчям.

Він був високий і довгорукий. Слів його мені не чутно було. Щоб роздивитись його обличчя, я підійшов ближче до гурту, що реготав круг нього. «Ану ж раптом він?» — подумав я. І знав, що ні, а все-таки підійшов, не втерпів. Здається, я ціле життя одно тільки шукаю його, все сподіваюся, що знайду. Протискуючись ближче до фокусника, я відразу наче помолодшав, зникла моя сивина, і чуприна знову стала русява, непокірна й непідстрижена. Іноді так легко буває скинути гнітуючу нопу років!

А річ у тому, що я познайомився з ним ще підлітком. Пам'ятаю, то було невдовзі після першого причастя, хоч ми вже встигли розтринькати данину, зібрану при тій нагоді з усіх родичів та слізливих сентиментальних тітоньок. Пора, здається, стояла літня, бо всі були босі. Я й досі не забув, як гаряча бруківка пекла мені підошви. Я говорю про бруківку на околиці містечка, де жила біднота. Хатини стояли тут довгим рядом упритул одна до одної, і двері виходили просто на хідники, а всю вулицю задля щадності освітлював один-единий ліхтар на дерев'яному стовпі.

Нас було четверо — Джоджо, Вінсент, Денін і я, Тоні. Дивно, як бува в усіх деталях запам'ятається котрась розмова! Ми мізкували про те, відкіля беруться діти. Мізкували з усією поважністю, з чого видно, які ми тоді були недорослі.

Денін, мабуть, крапце за інших тямив, що тут до чого: зверхнью так скривившись, він сидів на краю хідника, знічев'я бавився камінчиками і лиши деколи по-званецьки зиркав на нас крайчиком ока. Вряди-годи він зауважував: «Ех ви, темна дітлашня!» Урешті це нам набридло й ми вирішили дати йому лупня. Воно б так і було, коли б ми не побачили незнайомця біля стовпа з ліхтарем.

Він уже трохи часу стояв там, тільки ми його спершу не помічали. Усі дорослі нам здавалися нудними, і ми воліли не мати з ними діла — хіба що перекривляли вуличних співаків або шпурляли в них недогризжами, коли вони співали падто вже погано.

Але цей незнайомець витворяв щось чудне. Він мав яких шість камінців завбільшки мало не з кулак — підкидав їх і ловив, а то ще візьме задеру ногу й жонглює на одній нозі. Чиста дивоглядія! Трохи згодом він почав підкидати ще й апельсин, тоді ще яблуко, потім друге яблуко і другий апельсин, аж кінець кінцем два камінці й ті яблука з апельсинами так і зашугали у нього кружком в повітрі.

— Гляньте-но, що за телюк, — озвався Вінсент.  
— Але апельсини правдешні, — зауважив Джоджо.  
— Та й спритняга ж, — додав Денін.  
— І яблука нічогенські, — докинув і я.  
— Ходім близиче подивимось, — запропонував Денін, зводячись на ноги.

Ми підійшли до жонглера.  
Він був високий і худорлявий, убого одягнений. Крізь дірки у чоботях визирали пальці. Волосся у нього було темне й розпатлане; не голився він, певно, кілька днів, і тільки очі його були ясно-сині й зуби білі-білі. У жебраків такого я доти не помічав. І ще одне: до них звичайно треба підходити з завітряного боку, бо їхня одежда завжди тхне брудом і цвіллю. А цей, як то не дивно, нічим бридким не смердів, і до нього можна було й близенько підійти.

Ми обступили його, а він наче й байдуже, тільки очі прімружив. І раптом ті яблука-апельсини один за одним полетіли в наш бік, а ми, не розгубившись, упіймали, кому що випало.

Жонглер став, прихилившись до стовпа, і подивився на нас. Потім простяг уперед руку.

— «Пурхавка» — тицнув він на Джоджо. — «Біляк» — на Вінсента. — «Кирпань» — на Деніна. — «Шпичка» — це вже на мене.

Ми саме їли, то нам воно й не свербіло, хоч як на правду, то прізвиська до нас він як прилішив.

Цей незнайомець заікавив мене, і в проміжок між двома куснями я спітав:

— А ви ж хто такий?

— Штукар, — відповів він. — Я показую фокуси й жонглюю. Увага! — Він кілька разів вимахнув туди-сюди руками і, не встигли ми й отягитись, як уже діставав пенса з носа у Джоджо, пенса з волосся Вінсента, пенса з підгорнутої холоші Деніна і, нарешті, сказавши мені підняті босу ногу, показав на пенса у мене під п'яткою.

Ми зареготали. Оце був штукар! Мастак хоч куди!

Потім незнайомець почав жонглювати тими монетами.

— Хочете ці пенси? — спітав він.

Ми перезирнулися. За тих часів дістати пенса було не так просто.

— Вам що, треба цуценя втопити? — поцікавився Денін.

Штукар засміявся.

— Мені потрібні дані, — сказав він. — Мені треба, щоб ви показали, до кого на цій вулиці легко підсипатися. Згоди?

Ми подумали. Але недовго. Тоді попростягали долоні й відчули на них доторк ще теплих пенсів. Після цього ми посідали біля фокусника і вказали йому двері всіх жаліливих душ на нашій вулиці, в тім числі й своїх рідних, що було, я б сказав, навіть зрадою. Зате ми не проминули й кількох старих скрипунів, бо ж треба було нам і якусь втіху з цього мати.

— Молодці, хлопці, — сказав штукар. — Якщо я коли ще прийду на вашу вулицю, то спершу послухаю вашої ради.

Він понишпорив у своїй одежині й видобув невеликий квадратний пакуночок. Коли він розгорнув його, виявилося, що то така собі парусина з кишенечками, в яких лежали стрічки, коралі й усіякий такий дріб'язок, що звичайно править жебракам для прикриття їхнього жебрацтва. Це він, скажу я вам, мудро здогадався — загодя відкупитися від нас: певно, второпав, що поки обходитиме нашу вулицю, ми можемо добряче йому залити за шкуру.

Оточ він підморгнув нам і почав свій обхід.

Ми сиділи на розі й стежили за ним. А штукар цей був таки характерник. Ми бачили, як сердито подивилася на нього жінка, що її він відірвав від роботи, але він говорив і говорив, і невдовolenня пригасало поволі на її обличчі, жінка полагіднішала, і кінець кінцем пішла на кухню по гаманець. Він зновся на свою ділі! Двері, в які ми не радили йому стукати, він обминав. А сам усе близиче підходив до дверей «Найголовнішого Скрипу-

на». Ми собі нишком хихотіли й підбадьорливо кивали йому головами.

І ось він постукав у ті двері. Відчинив йому насуплений дідок. Він глянув на прохача, вислухав його немовби прихильно, потім увійшов у хату, в одну мить обернувся й накинувся на фокусника, розмахуючи здоровеним терновим дрючком.

Штукар нівроку жував був, та перш ніж він одскочив, старий устиг кілька разів огріти його по плечах. Скрипун розходився у себе на ганку — він кляв заброду й верещав, а потім вернувся до хати й захряснув за собою двері. Видовище було таке, що без сміху й не витримаєш.

А ми штукаря не боялися. Адже нас було четверо проти одного, і коли б наша така охота, йому б нічого не світило на нашій вулиці. Тож ми подалися до перехрестя, за яким він знайшов захисток.

— Ну й негідники ж ви! — озвався штукар.

— Ми забули про нього, — сказав Денін.

— Забули, так я вам і повірив! — відказав той. — І ви гадаєте, це чесно?

— Нехай трохи перепогодиться, а тоді можете знову починати, — порадив я.

— А багато ще у вас таких, як він? — спитав штукар.

— Та ні, — невинним тоном відказав я, хоч насправді їх було ще двоє. Штукар зітхнув і дістав нових чотири пенси.

— То скільки ж іх? — спитав він знову.

Вдоволені його тямучістю, ми взяли ті пенси й показали на два будинки, що іх слід було обминати.

Потім ми пішли витрачати гроши.

Після цього дня ми ще не раз бачили його. Він приходив, сідав з нами й спрітно витягав пенси у нас із носів та вух. Ми привичталися до нього. І він не корчив із себе велике цабе, а тримався як рівний з рівними. Його цікавили й наші справи, коли вже йому доводилося бувати в наших домівках. Він знат, яка у кого з нас мати. Твоя — така висока, а твоя — темноволоса, а твоя — русява, а твоя — низенька. Ми розповідали йому про наші родини, про братів і сестер, про те, як часом несправедливий бував батько до котрогось із нас. Усякє таке.

Я ще забув сказати, що у нас тоді було щось подібне до війни: арешти, стрілянина, облави і таке інше. Але коли тобі небагато років, такі події не дуже тебе займають.

Пам'ятаю тільки, як я на смерть перелякався, коли одного разу вночі з гуркотом підкотили на нашу вулицю вантажні машини і всіх нас повитягали з ліжок і поставили в ряд на кухні, поки

страшні такі здорові дядьки з чорними револьверами в руках обшукували кожен дім. Найдужче мені засіли в пам'яті оті чорні револьвери. Все ж інше здавалося моторошним сном, що, бува, присниться серед ночі.

Про всі ці речі ми розмовляли із штукарем, а Денін раз, аж захлинаючись словами, розповів, як його брат під час останньої облави виліз із віконця, по ринві видерся на дах і там безпечно пересидів трус.

Штукар похвалив таку винахідливість, але, на жаль, коли наступного разу прийшли з трусом, хтось догадався вилізти й на дах, і Денінового брата забрали. То був єдиний випадок, коли я побачив, як Денін плаче. Штукар поплескував його по плечі й утішав — мовляв, усе ще залагодиться, — і частував нас цукерками, які діставав з кишени. Чудній то був час, що там казати. Батько Джоджо мав рушницю, заховану в коміні. «Вони» і її знайшли і, перш ніж забрати батька, віддухопелили його на очах у матері Джоджо. Уявляєте, як це пережив Джоджо? Я ще подумав тоді, що штукар дуже ласкавий до Джоджо — він наче й сам був пим зажурений, і між брів у нього залягли складки.

А потім сталася ця дивна пригода. Мій брат Джо був здоровий хлопець, не такий сухоребрий, як я. Швидше навпаки, опасистий. У нього була якась така робота, що він рідко бував дома, а то все роз'їжджал і щось там нібито продавав. Принаймні так було аж до самої тієї пригоди.

Стояв вечір. Сонце хилилося до обрію, і скоро нам пора було забиратися з вулиці. Бо тоді запровадили комендантську годину, і поночі без перепустки на вулиці й не показуйся. Крім того, заборонено було світити в будинках, а коли що не так, то «вони» запросто могли й пальнути вам у вікно, щоб нагадати про цей припис.

— Щось я бачу, у вас тут уже більш нічим не поживишися, — сказав якось раз штукар. — Скоро, хлопці, я вже не матиму з чого й відчіпного вам платити. Сьогодні я дістав усього одинадцять пенсів. Отож я маю лише сім пенсів заробітку. Хіба ж на ці гроши проживеш?

Ми були трохи розчаровані.

— Але ви не відходьте так уже зразу, — сказав я. — А ми тим часом і по півпенса згодні з вас брати. Нам без вас було б сумно.

— Без мене чи без моїх грошей? — спитав він.

Ми задумалися, бо таки й було чого.

— Ні, ви й самі нам сподобалися, — сказав я. — Правда ж, хлопці?

Всі помовчали. Денін пожував кінчик прутика й сплюнув.

— А й справді. Не спішіть покидати наш куток,— висловив він загальну думку.

І це було сказано цілком щиро. Я ще ніколи не бачив, щоб хлопці до кого-небудь так прихилилися серцем, як от тепер до штукаря. Він підвівся.

— Але часом і найближчим і найріднішим доводиться розлучатись,— промовив він.— Слухай, Шпичко, ходи-но сюди на хвилінку. У мене одне діло до тебе.— Він одів мене вбік. Його рука так стисла мені плече, що аж заболіло.— Слухай уважно. Зроби так, як я тобі скажу, тільки нікому не признавайся, хто тебе напутувів.

Ця його мова здавалася дуже таємничию.

— Чого це ви? — здивувався я.

— Слово честі, я й сам не знаю, чого,— відказав він.— Але слухай сюди. Скажи своєму братові Джо, щоб сьогодні не очував удома. Оце їй усе. Ясно?

Він помахав хлопцям і подався геть, і тільки обстріпані холоші лопотіли йому по літках.

— Чого він хотів від тебе, Шпичко? — поцікавилися хлопці.— Що це у вас за таємниці такі?

— Та так, пусте,— відповів я.— Анумо краще біжім наввипереди круг кварталу, ще встигнемо до коменданської години.

І я — коли вже таке надумав — щодуху кинувся бігти, далеко вирвавшись уперед. Але на душу мені ліг неспокій.

Джо не було вдома. «Може, він сьогодні й сам не прийде очувати?» — подумав я. Тривога, однак, не поліщала мене. Мати взялася мені вичитувати: «Чого ти все крутишся? Який тебе гедзь укусив? Чому не єси хліба з соусом?» А я взагалі хліб із соусом люблю, але от тоді, сам не знаю чому, не міг його їсти.

Коли прийшов Джо, я вже лежав у ліжку. Почувши братів голос на порозі, я у самій сорочці рвонувся сходами вниз до напівтемної кухні.

— Джо, Джо, іди з дому на ніч! — закричав я.— Не очуй тут! Будь ласка, не очуй!

Я наче зараз бачу його — широко розкриті очі з подивом втруплені в мене.

— Вертайсь назад у ліжко, Тоні,— нарепті сказав він, натягуючи куртку.

Мати стояла, тримаючись рукою за груди, а Джо вже біг до тільного ходу. І тільки-но вискочив він надвір, як у парадні двері загримотіли приклади. Опинившись у своєму ліжку, я вкрився з головою, і серце мое гучно калатало.

Вони так і не знайшли його, але ви самі бачите, з чого все це почалося. За кілька днів, коли я повертається зі школи, мене

перестрів Джо. Ми відійшли з ним у глухий закуток біля каналу.

— Ну, Тоні,— сказав брат.— То від кого це ти довідався, щоб мені не очуввати вдома?

Я й не подумав, що можна було б збрехати.

— Від кого? Та від штукаря,— відповів я.— Молодець він, еге ж? Коли б не він, тебе б схопили.

— А що то за один, цей штукар? — поцікавився Джо.

Я розповів братові про нього, який він першокласний жонглер, як майстерно різni номери показув.

— А коли ще він буде на нашій вулиці? — спитав брат.— Я теж хотів би з ним познайомитись.

— Оце, Джо, було б чудово! — сказав я.— Він тобі сподобається, ось побачиш. Звичайно він приходить кожної другої суботи.

Потім Джо сказав мені, щоб передати матері, і ми розпрощалися.

Штукар прийшов ще раз.

Правду кажучи, виглядав він у той день якось сумовито. Він був чимось занепокоєний і раз у раз оглядався. Але на всій нашій вулиці нікого не було, крім нас чотирьох, що сиділи своїм звичаєм біля ліхтарного стовпа, і він підійшов до нашого гурту, став навколошки й почав свої фокуси з пенсами. Проте він не усміхався. Він устиг добути лише три монетки, коли раптом поряд з нами постали чиєсь ноги. Цих людей я ніколи раніше не бачив. Обличчя їхні були сурові. Нам чогось мороз пробіг поза шкірою. Джо серед них я не побачив. Я здивувався, чому він не прийшов познайомитися з штукарем. Один з незнайомців сказав:

— Вставай!

Штукар нараз пополотнів. Підіввівшись, він спробував усміхнутись. Потім тонкими пальцями вигріб з кишені пригорщу монет, висипав їх усі в пилку, і там вони й лишилися лежати, наче важкі дошові краплі.

— Треба йти, хлопці,— сказав він.— Прощайте. Нехай ці pensi будуть вам на згадку про мене.

Вони рушили — двоє ступали обабіч штукаря, а третій ззаду. Я скочив на ноги. Пенси мене тепер чомусь зовсім не цікавили. Я хотів тукнути вслід штукареві: «Гей, дякую вам за Джо! Ви ж тоді правду сказали про Джо!» Але я не тукнув. Я не зробив цього, бо боявся цих людей. Одягнені вони були як усі, але обличчя мали непроникні, і були мені зовсім незнайомі.

У мене промайнула думка, що, може, то якісь приятелі штукаря, і я ще й трохи пройшов слідом за ними...

Звертаючи у бічну вулицю, штукар помахав мені рукою. Це я добре запам'ятив — його довгі тонкі руки й білі зуби. Потім він зник за поворотом. Мені було якось щемко й самотньо.

Тож-бо коли за кілька днів Денін сказав: «Чув? Штукаря застрелили. Про це й газети пишуть. Ви чули, хлопці, що штукаря застрелено?» — я йому не повірив.

А Джоджо навіть бачив його. Він лежав десь на глухій вуличці, і на грудях у нього було прикріплено шматок картону з одним-єдиним словом. І все-таки я не міг повірити.

— Але я ж бачив його! — твердив Джоджо. — Голова прострелена. Чуєш, прострелена, прострелена! Мати ледь не вбила мене, що я бігав на нього дивитись.

Ми насили прочитали в газеті повідомлення про загадкове вбивство якогось волоцюги. Але я так і не зміг повірити. Та й досі не можу. І мені здається, що я все життя намагаюся розшукувати його.

Ось чому я й почав зараз протискувавись ближче до цього жонглера: ану ж це той самий? Адже хоч би хто він там був, але коли він і справді тоді загинув, то таки через добрий вчинок. Ось це й не дас мені спокою. Він урятував моого брата Джо. Коли б він нічого мені не сказав, про нього ніхто б не дізнався. І коли б я нічого не сказав, про нього знову ж таки ніхто б не дізнався. Тож як не крути, а смерть його на моєму сумлінні. Можливо, чрез це я вперто так і намагаюся розшукувати його.

Однак цей штукар був зовсім інший. Він мав чорну масну чуприну й гнилі жовті зуби, і його одяг смердів. А від нашого штукара ніколи гидким не тхнуло.

І я пішов собі далі. Мабуть, так воно вже довіку буде, коли тільки мені трапиться на очі вуличний фокусник. Щоразу я підходитиму до нього в надії, що це — він, той наш штукар, хоч у глибині душі добре знаю, що цього не може бути.

## Лист



Стояв літній день. У чистому блакитному небі зависали тріпотливі жайворонки. Вітер стих, немов прислухаючись до їхнього піжного співу. З осяйної землі курився легенький димок, наче то міriadи незримих духів радісно вимахували невидимими кадилами. Такий супокій огорнув світ! Повсюди, здавалося, панували тільки любов і краса, струміло паходами літнє повітря і сміялися щасливі пташки. Сповнене безжурністю, все прислухалося до співу жайворонків. Навіть равлики на сірому камінні по-вистромлялися із своїх хаток.

Ніщо не гомоніло — ані вітер не був, ані громовиця не гримотіла. Жоден незграйний звук не порушував довершеної гармонії. Дрібні комашки, що неквапом вибиравися вгору стеблинами трави, і ті скидалися на велетнів, на окрасу природи.

Травинки лагідно погладжували одна одну й радісно шелестіли — здавалося, то зітхають закохані дівчата.

На невеличкій нивці під спів жайворонків працювали селянин та його родина. Там були батько, мати й четверо дітей. Вони підсипали своїю землею молоде пагіння картоплі. В усіх був прегарний настрій. Так любо працювалося на цій нивці під спів жайворонків! Певно, цю музику і створено було на радість їхнім простим серцям.

Мати й підстарша дочка, ступаючи поперед інших, прополювали рядки. Батько обережно натрушував навколо пагонів дорогоцінної багнистої землі, що її старший син вибирав з-поміж камінечок. Менший син, дванадцятиліток, підносив у кошику

морського піску з далішого краю поля. Цей пісок вони домішували до чорного баговиння. Четверте дитинча, ще зовсім мала, дібуляючи поруч із матір'ю, по одному висмикувало бур'янці й приносило їй у дарунок.

Працювали мовчки. Тільки раз, коли батьків заступ черкнув по камінню й вивернув ненароком пагінець картоплі з його неглибокого ложа, батько скрикнув. Усі оглянулися.

— О, хвала всевишньому! — вигукнула мати, перехрестившись.

Батько тримав у руці ту бадилину, на тонких корінцях якої звисала китичка дрібної молоденьких бульб завбільшки як горошинки. З їхнього посіву вже зав'язався й ряснів плід. Вони поставали навколо, пройняті подивом. Раптом старший син плюнув собі на руки й зажурено сказав:

— Оце коли б Мері була тут, як би вона зрадила цим молоденським картоплинкам! Пам'ятаю, взимку вона саме на цьому місці розтрушувала водорості.

Тиша залягла після хлопцевих слів. А згадав він про найстаршу сестру. Напровесні вона виїхала до Америки і вітоді прислали тільки одного листа. Пізніше, правда, написала додому сусідська дівчина й повідомила, що Мері без роботи. Місце служниці в домі якоїсь багачки, куди її влаштував священик, вона покинула.

Мати похилила голову й тужливо мовила:

— Господь добрий. Може, сьогодні ми й одержимо листа.

Батько знову нахилився, люто штрикнув заступом землю й прошепотів хріпкувато:

— Працюмо-но краще!

Усі заворушилися. Але старший син ще якусь хвильку дивився в задумі поза пагорби на обрії, а потім задирливо кинув матері:

— Вона занадто горда й не напише, поки не зможе прислати грошей. Я знаю Мері, мамо. Вона завжди була горда.

Усі посилилися до роботи, і найменшеньке, дібуляючи ніжками, знов почало підносити матері в дарунок висмикнуті бур'янці. Раптом мати підхопила малу на руки й поцілувала. А тоді промовила:

— Ох же й виспівують вони там угорі, мов ті янголята! Чисто мов янголята! Це ж господь по доброті своїй дарував їм такі голосочки! Може, коли б вона почула спів жайворонка, то й написала б. Тільки ж у тих великих містах і жайворонків, мабуть, не водиться!

Ніхто їй не відповів. Але жайворонки ніби посмутніли, і небо враз зробилося неосяжним, —увесь величезний світ, порожній і зловісний, зробився неосяжним. І пісня тріпотливих пташок забриніла понурою мелодією. Так їм здалося, усім, окрім дитяти,

котре все так само невпинно дібуляло до матері й підносило їй бур'янинки.

Та ось нараз веселі дитячі вигуки влилися в тріумфальний спів жайворонків. На нивці всі припинили роботу й випросталися. До них бігло двоє дівчаток. Видно було, як поміж звичистими огорожами обабіч вузької дороги мигтять білі фартушки й підстирють золотисті голівки, спалахуючи на сонці. Дзвінкими голосами дівчатка щось радісно вигукували на бігу. То була решта дітей селянина. Вони поверталися додому зі школи.

— Чого ви сюди прийшли? — гукнула до них мати.

— Лист! — крикнула одна дівчинка, вихопившись на огорожу перед нивкою.

Батько опустив заступа й кахикнув. Мати перехрестилася. Старший син встромив у землю лопату й промовив: «Ти бач!»

— Еге ж, лист від Мері! — озвалася друга сестричка, що саме перелазила через огорожу, — вона теж хотіла бути вісницею доброї надії. — Нам віддав листоноша.

Дівчатка простягли листа батькові. Жінка її діти з'юрмилися коло нього під огорожею, де була купка каміння. Батько сів, ретельно витер руки об штани й уявив листа. Всі поставали круг нього навколошки. Мати взяла найменшеньке на руки. Запала напружена тиша. Чути було, як кожен дихає. Батько покрутів листа в руках, пильно до нього приглядуючись.

— Таки її рука, — сказав він урешті.

— Її, її, — підтверджив старший син. — Розкривайте, тату.

— Швидше, ради бога! — озвалася й мати.

— Бог послав нам добру новину, — сказав батько, обережно розриваючи конверта.

Він так і тримав його в руці, боячись зазирнути всередину. Тоді одна з дівчаток мовила:

— Дивіться, дивіться! Там чек! Я бачу проти сонця.

— Невже? — вихопилось у матері.

Швидким рухом батько витяг листа з конверта. В складеному аркушіку лежав банківський чек. Ніхто й словом не прохопився, аж поки батько підніс чек угору й сказав:

— Боже праведний, на двадцять фунтів!

— Голубонька моя! — скрикнула мати, зводячи погляд до неба. — Скарбе мій, я ж носила тебе у своєму лоні! Мій скарбе дорожий!

Нетямлячись від радості, діти почали сміятися. Батько кахикнув і тихо промовив:

— За ці гроші й коня можна купити. Цілого коня!

— Авжеж, тату! — підхопив старший син. — Двохлітка, і ми його на березі виїздимо. Я сам виїжджу, тату. І в нас буде кінь,

як і в інших людей у селі. Чи ж не молодець Мері? Хіба я не казав, що це вона чекає, поки зможе прислати гроші?.. І таки прислали — стільки, що й на коня вистачить!

— А ослик тепер буде мій, еге ж, тату? — озвався другий хлопець і аж вереснув з радості.

— Та вгамуйтесь ви,—тихо й сумно мовила мати.—Хіба вона нічого не написала, моя голубка? То чого ви не прочитаете мені?

— Нате,—сказав батько.—Візьміть та прочитайте хтось. У мене рука тремтить.

Рука його сіпалась, і сліззи стояли в очах, поволокою застуючи зір.

— Я прочитаю,—схопилася підтарща сестра.

Вона взяла листа, перебігла його очима і раптом зайшлася слізми.

— Чого це ти? — сердито кинув старший син.—Ану, дай сюди!

Він і собі взяв листа, глянув і враз посуворішав на виду. Всі обличчя теж посуворішали.

— Читай, сину,—промовив батько.

— «Дорогі батьки,—почав син.—Ой, мамо, я така самотня». Лист геть увесь у патьоках, немов вона плацала над ним... «Татку, і навіщо я взагалі... взагалі...» Важко розібрати... справді... «і навіщо я взагалі приїхала у цей жахливий край? Моліться за мене кожного вечора, мамо. Поцілуйте за мене наше найменшеньке. Простіть мене, мамо. З любов'ю до вас, ваша донька Мері».

Коли хлопець скінчив, надовго запала мертвa мовчанка. Перший ворухнувся батько. Він звільна підвівся, усе ще з чеком у руці. Потім сказав:

— У листі нема ні слова про гроші! — Голос його звучав якось дивно.—Звідки вони?

— Двадцять фунтів,—глухо озвалася мати.—Стільки й за тиждень не заробиш.

Вона нишком вихопила у сина листа і хутко схovalа на грудях.

Батько повільно пішов понад огорожею, шепочучи сам до себе безвиразним голосом:

— Атож! Через ту жадібність я й не подумав, звідки ці гроші. Двадцять фунтів!

Він ступав рівно і напружено, як п'яній, що силкується не показати цього.

Усі інші сиділи все так само мовчки, похнюопившись. Вони вже не чули жайворонків. Раптом хтось із дітей підвів погляд і злякано мовив:

— Що це тато роблять?

Всі подивились у той бік. Батько пройшов з їхньої нивки на сусідню, таку саму кам'яниstu, вище по схилу. Тепер він стояв непорушно на одній з брил, склавши руки й схилившi непокриту голову на груди. Батько був спиною до них, але вони бачили, що він плаче. Отак само осторонь стояв він рік тому, того дня, коли в них здох кінь.

Старший син лайнувся і скочив на ноги. Зціпивши зуби, він завмер на місці. Очі його палали вогнем. Маля впустило з ручея стеблинку і гірко заплакало.

Мати підхопила дитину на руки й заголосила у розпукці:

— Ой, пташенята, пташенята, нашо ж ви співасте, коли в мене серце застигло від горя?

Усі разом вони зайшлися лунким розплачливим голосінням, і пронизливий плач їх линув над полем, що враз стало похмурим та непривітним,—линув вище і вище у чисте блакитне небо, де жайворонки й далі виспівували свою тріумфальну пісню.

## Гніздо дикої качки



Хилячись до обрію, сонце золотило невисокі пагорби на заході острова Ратлін. Хлопчик підстрибом ішов вибитою копитами стежкою, що звивалася поміж схилів і вела до схожої на кратер долини на вершині гори. Раптом, наче згадавши про щось, він зупинився, тоді збочив зі стежки й майнув бігма на один з пагорбів. Хлопчик вибіг нагору, зупинився, відсапуючись, і став роздивлятись, як з обмережених золотом хмарин промениться світло — такий знайомий з самого малку образ. Трохи нижче від того місця, де стояв хлопчик, паслася корова над краєм порослого очеретом озера. Розмахуючи дрючком, Колм кинувся їй назустріч — вітер свистів йому у вухах, аж малій заверещав з радощів, розплескавши по горbach цілу зливу відлунків. Чайки, що відпочивали у невисокій траві біля озера, усію зграйкою мляво знялися в повітря, немов сніжинки, підхоплені вітром, і пролетіли за виступ скелі.

В озеро, відкрите на захід, впадав струмок, збираючи води з усього півкружжя пагорбів. Кратер одним боком був звернений до західних вітрів із моря, і взимку струмок ставав маленьким потічком, що синьою прожилкою збігав по сивих схилах. Хлопчик набрав камінців і почав жбуруляти в озеро — він ніби знов і знов ткав павутинку на спокійному його плесі. Потім уявився запускати пласкуваті камінці — деякі з них, по кілька разів черкнувшись поверхню води, досягали протилежного берега. Пройнятий безмірним захватом, Колм наслухався, як луна повторює його захоплені вигуки, і нарешті підбіг перейняти корову. Він ласково поплескав

її по боці й завернув до покритої брунастою багнюкою стежки, що вела з долини. Хлопчик хотів ще раз на прощання пошпурити камінцем в озеро, коли це просто у нього над головою пролетіла якась птиця — вона витягла вперед шию і жовтогарячі її лапки чітко вималювались на тлі ледь присмеркового неба. Це була дика качка. Вона покружляла над озером, щоразу опускаючись усе нижче, і тоді, неспокійно сплеснувши крильми, плавно торкнулися води, аж від лапок її стрілястою лукою посунули обабіч гребінці. Складши крила, качка нечутно сіла на воду, потім злегка стріпнулася й попливла, час від часу ніби знічев'я занурюючи дясьоб.

Колм ревним оком стежив, як вона прямує у дальній край озера. Качка петляла туди-сюди поміж високого очерету, чорний її тулуб, немов кам'яна статуя, виділявся на сіруватій воді. А тоді враз хтозна й де вона поділася. Хлопчик крадькома побіг понад берегом, одвівши погляд від озера, ніби йому зовсім байдуже. Неподалік того місця, де він востаннє бачив качку, Колм зупинився і став вдвідлятися у ширехливий очерет, тіні від якого чорними химерними пасмугами покреслили озеро. Перед ним відкриався порослий дерном острівець, що його охороняли списи осоки, а від берега відділяла вузька протока. Тут було неглибоко — якщо глядітися, то можна убрід перейти.

Закасавши короткі штанці, хлопчик розкинув руки й ступив у воду. Ноги його здавалися бурими і вкороченими у цьому гірському озері. Близьче до острівця він загруз у холодному намулі, а бульбашки газу, піднімаючись догори, наче підморгували йому. Далі він ступав обережніше, відчуваючи все більшу занепокоєність. Потім зсунулася й намокла одна холоща; хлопчик нахилився закасати її знову, але не втримав рівноваги й хлюпнувся у воду. І в цю мить з різким скриком знялася в повітря качка й щугнула ген аж за верхів'я. Хлопчик злякано завмер на місці. А тоді вибрався на осклизлий окраєдь суходолу, де було повно чаїного пір'я та збитих вітром очеретин.

Відгинаючи високу траву, він не проминав жодної купини. І нарешті натрапив на гніздо — з того боку острівця, що лицем до моря. Два валуни брижили поверхню води, а поміж ними був вузенький перешийок, покритий густою травою, і там — гніздо. Воно було абияк зліплене з сухих стебел очерету, соломинок та шрін, і в ньому лежало одне-едине яйце. Колма охопило радісне збудження. Він оглянувся — ніде нікого. Гніздо належить йому! Він уяв у руки яйце — гладеньке, зеленувате як небо, з легкою прожилкою жовтизни, як відблиск жовтцю. І враз відчув: він же заподіяв шкоду. Колм поклав яйце назад. Він зізнав, що не повинен був його торкатись, бо тепер птиця може покинути гніздо.

Якась певиразна закура посіла малого; він розумів, що вчинив зло. Старанно затираючи свої сліди, він поспіхом вибрався з острівця на берег озера й побіг за коровою. Сонце вже сіло, і вечорова дрож пройняла хлопчика, охолодила тіло і смутком оторнула душу.

Уранці Колм схопився й одним духом зібрався до школи. Протував він трав'янистою стежкою обік дороги — так було легше його босим ступням. Іхня хатина стояла крайньою на західному виступі острова, і тільки за якусь милю до нього приєднався Падді Макфолл. Обидва хлопці були в однакових ручній в'язки синіх светрах та сірих штанцях і несли саморобні школльні сумки. У Колма весь час на думці було гніздо, і тільки-но підбіг Падді, він ураз вигукнув:

— Падді, я знайшов гніздо — гніздо дикої качки!

— А відки ти знаєш, що то дикої качки? — трохи заздро запитав той.

— Знаю, бо бачив її на власні очі, спинка у неї брунаста в цяточку, і вона має жовті лапки...

— А де гніздо? — визивним тоном урвав його Падді.

— Нема дурних тобі казати, ти ще підеш і обдереш!

— Ет! Мабуть, то просто свійська качка, або просто стара чайка.

Колм показав Падді язика.

— Дауськи ти знаєш! — сказав він. — На чаїному яйці цятки, а це було зеленувато-бліле, я в руці його тримав.

Падді вхопився за ці слова і глузливим приспівом затягнув те, чого Колм і сам боявся:

— Ти в руці тримав! Тепер вона його кине! Кине! Кине! — примовляв він, витанцюючи перед товаришем.

Колмові грудка підступала до горла, він ладен був заплакати з досади.

Розум підказував Колмові, що Падді має рацію, але йому не хотілося погодитись із ним, отож він відповів:

— Ні, таки не покине! Не покине! Я знаю, що не покине!

У школі, однак, упевненість його похитнулася. За вікнами перекочувалася поволока дощу — дощ капотів по шибках і викликав у нього думки про озеро, побрижене й остуджене вітром, про гніздо, намокле й почорніле від вогкості, про яйце, холодне, мов каменюка в печері. Ці думки його аж у дрож вкинули; узявши за покришку чорнильниці, він став механічно погодувати її з боку на бік. Грайливі вогники погасли в його очах, і школільний день тягнувся незмірно довго. Та кінець кінцем діти вибігли під дощ, і Колм щодуху помчав додому.

В одну мить упоравшись із своїм обідом, що складався з кар-

топлі та соленої риби, він подався до тієї самої долини, що тепер курилася у скісних потоках зливи. Напроти острівця Колм увійшов у воду. Вітер шпарив йому в обличчя й голосно шелепотів очеретом, обважнілим від дощу. Тужливо потенікувала молода куріпка, поколихуючись на очеретині, мов мишка.

Коли хлопчик дістався до острівця, серце його збуджено стугою, така брала його нетерплячка довідатись, чи на місці качка. Обережно й безшлесно пройшов він перешайком, що вів до гнізда. Підвівшись навшпиньки, він заглянув через валун у гніздо. Кожен м'яз його напнувся. Качка була у гнізді: настобурчиваючись і уткнувшись дзьобом у груди, вона ніби дрімала. Колмові у вухах лунко гrimotili удари власного серця. Качка таки не покинула гнізда! Він уже хотів нишком повернути назад, коли раптом щось сталося. Птиця ворухнулася, витягла шию, стривожено смикунулася в один бік і в другий. У Колма все попливало перед очима. Він завмер на місці. Дика качка сполохано стріпнула крильми, важко знялася і полетіла до моря... Докірлива тиша зависла над хлопцем. Він обернувся йти, але завагався і ще раз перевів погляд на спорожнє гніздо. Це ж не зашкодить, коли він подивиться. З страхом підступив він біжче, випростався і глянув з-поза брили. У гнізді лежало два яйця! Колм захоплено перевів подих, хутко хлюпнувся у воду з острівця і з посвистом помчав у зливу.

## Мати й син



Минула тільки п'ята година, але сонце вже заходило і пора стояла дуже тиха, як бував весняного вечора, поки пташки не почнуть заколисувати себе співом чи то, може, розповідати одна одній казки на сон грядущий. Село завмерло. Чоловіки вибралися на ніч рибалити, після того, як цілій ранок відпрацювали на сівбі. Жінки пішли доїти корів на невеличких латках поля перед скеляччя.

Бріджід Гілл сиділа сама у своїй хатині, чекаючи, поки її малій синок повернеться зі школи. Він мав прийти годину тому, а йому ж було тільки дев'ять років, отож вона вже дуже не покоїлася, тим паче, що він був один у ній, та ще й пустун неабиякий, завжди встрияне в якусь халепу, то з школи втече, то в неділю піде ловити мільку та будувати з каміння «замки» на здоровенному урвищі над селом. Вона повторювала собі, що добре висварить його й налуцьоє, коли він прийде, але все одно серце її проймала тривога і на кожний звук вона здріглась, кидалась до дверей і вдивлялась у звивисту дорогу, де вже залігав вечоровий присмерк. Мало що може трапитися з маленьким хлопчиком!

Його обід із сушеної риби та смаженої картоплі угрівався седред торфового попелу в каміні, а на столі були ніж, тарілка та горнятко сколотин.

Нарешті здалеку почувся веселій хлоп'ячий гомін, і, вискочивши на поріг, вона побачила дрібненькі постаті школярів, які

бігли щодуху, але не дорогою, а ліворуч, поміж камінеччя, з шапками в руках.

— Слава богу,— промовила мати, силкуючись переконати себе, що її бере злість. Вона хутко вхопила суху вербову прутину, сіла на стільці в дверях і почала дожидати свого малого Стівена.

Ступаючи попід викладеною з кам'яних брил огорожею, за якою був город, він уже повільно підходив до подвір'я. У лівій руці він ніс ранець, а у правій — шапку. Рожево-шоколадний і тендітний, хлопчик мав на собі тіснуваті сірі байкові штанці й синій светер. Його босі ноги вкривала сіро-землисті багнюка. Він упрів, великі голубі очі були вибалушені від страху. Стівен знов, що мати сердитиметься.

Поволі він підступив до дверей і, не підводячи голови, ввійшов у кухню. Мати зразу підскочила до нього й схопила за плече. Хлопчик скрикнув, випустив ранець і шапку і тицьнувся обличчям в її фартух. Мати вже піднесла різку вдарити, але коли побачила, як тремтить синове маленьке тільце, всю її пройняло дрожем і прутник випав у неї з рук. Нахилившись, вона піднесла Стівена на руки й почала ціluвати, сама ще в слізах.

— Що з тобою буде, синку? Хай господь нас милує, я не маю духу відшмагати тебе, а ти свою поведінкою доводиш мене до розpacу.

Хлопчик ридав, сховавши голову у матері на грудях.

— Іди вже обідай,— вона легенько відштовхнула його від себе.— Вранці батько дасть тобі доброго бобу. Я часто тебе жаліла й захищала перед батьком, але цього разу й словом не оступлюся. Через тебе мое серце обірветься, правду кажу. Сідай-но пообідай.

Вона насипала в тарілку їжі й посадила хлопчика на стілець. Сів він, усе ще з плачем, але незабаром витер рукавом слози й заходився жадібно їсти. Помалу лице його прояснило, він зручніше вмостився на стільці і забув про всі свої страхи перед матір'ю та перед завтрашньою прочуханкою, радій, що ось нарешті має змогу заспокоїти голод. Мати сиділа на порозі — вона мовчки плела й тільки раз у раз кидала на сина сповнені любові погляди з-під довгих чорних вій.

Її гнів тепер розвіявся, і вона тішилась, що весь тягар відповідальності за покару переклала на чоловіка. Вдаючи суворість, мати стримувала себе, щоб не розпитувати Стівена, чому він забарився, хоч як її кортіло довідатись. Кінець кінцем вона, однак, не витримала.

— А де ти загулявся, Стівене? — лагідно запитала вона.

Стівен проковтнув останній кусень і з горнятком у руці обернувся до матері.

— Ми тільки ганяли м'яча,— збуджено почав він,— а Рудий Майкл кипувся бігти за пами й прогнав зі свого поля, ми там гуляли. І ми мусили страшенно довго втікати, ми втікали через камінеччину, і так далеко забігли, що я ще зроду там не бував.

— А скільки разів я тобі казала, щоб ти не ходив гуляти в м'яча на чиємусь полі?

— Але ж, мамо, це зовсім не я, це інші хлопці падумали туди йти, і якби я не пішов з ними, вони сказали б, що я боягуз, а батько каже, що я не повинен бути боягузом.

— Еге ж, те, що батько тобі каже, ти чуєш, а що мати каже, то й пі. А хто, як не мати, морочиться з тобою? І що було б, якби ти перечевився через якусь каменюку й розтвок собі коліно?

Вона полою фартуха витерла слізину.

Стівен зліз зі стільця, підійшов до матері й обняв за шию.

— Мамо,— озвався він,— я розкажу тобі, що я побачив, коли ми були там серед камінеччин, тільки ти пообіцяй не говорити батькові, що я запізнився і гуляв у м'яча на полі Рудого Майкла.

— Ні, я не можу такого обіцятися,— відповіла вона.

— Ну, пообіцяй, мамо,— став він прохати.— А я більш піколи не буду запізнюватись, піколи-піколи.

— Гаразд уже, Стівене. То що ж ти там побачив, скарбе мій?

Хлопчик сів на порозі поруч із матір'ю. Коли він вступив тужливий погляд у небо, очі його зробились великі й замріяні, а обличчя стало таємничим і зачудованим.

— Я побачив там великого-превеликого чорного коня,— сказав він.— Він біг по небу над нашими головами, але крім мене ніхто з хлопців не помітив його, і я нічого не сказав їм про це. Кінь мав сім хвостів і три голови, а черево у нього було таке величезне, що вся паша хата там би вмістилася. Я бачив його своїми власними очима. Й-бо, мамо! А потім він шутнув угору і помчав геть, ген-ген далеко. Справді ж це було щось чарівне, еге ж, мамо?

— Справді, дорогенький мій,— замріяло відповіла вона, дивлячись у небо; в лагідних її очах з'явилася задума. Обое мовчали. Трохи згодом Стівен заговорив знову, не дивлячись на матір.

— То ти розкажеш про мене, мамо?

— Ні, мій скарбе, не розкажу.

— Обіцяєш мені?

— Ціль, мій маленький! Послухай-по пташок. Вони вже почипають співати. Нічого не розкажу. Послухай, як вони гарно співають.

І так вони обое, мати й син, мовчки сиділи й слухали, поринувши в замрію.

Господар у домі



Дитиною я був справний як золото, коли міг зосерeditись. Невміння зосерeditись — це була моя вада і в школі, і всюди. Тільки-по я задумаюсь пе про те, що роблю, і вже пропав.

Оде так було, коли занедужала мати. Я добре пам'ятаю, як прокинувся того ранку й почув у кухні внизу якесь незвичне бухикання. Я зразу відчув: тут щось негаразд. Одягнувшись, я спустився вниз. Мати сиділа в невеличкому плетеному кріслі перед каміном, тримаючись за бік. Вона памагалася розпалити вогонь, але в ней не виходило.

— Що таке, мам? — спитав я.

— Та тріски вологі, і я від диму розкашлялась,— відповіла мати й спробувала всміхнутись, хоч я виразно бачив, що вона скривилася від болю.

— Я сам розпалю вогонь, а ти йди лягай,— заявив я.

— Та як я ляжу, дитя мое? — відповіла вона.— Мені ж треба на роботу.

— Ти не можеш так іти на роботу,— заперечив я.— Іди лягай, мамо, я принесу тобі спіданок.

Дивна річ, як легко жінки скоряються наказам, коли їх дас хтось у штанях, хоч би навіть той хтось мав тільки десять років!

— Якщо ти зумієш заварити собі чаю, то я за годину-другу оклигаю,— сказала мати і, насилу стоячи на ногах, почовгала нагору.

Я піднявся разом з нею, підтримуючи її під руку. Поки вона дійшла до ліжка, то й зовсім знемоглаша. Я зрозумів тоді, що її

справді погано. Я взяв трохи більше трісок — мати щоразу так ощадливо розцілювала вогонь, що їх завжди не вистачало,— і невдовзі полум'я уже гоготіло, а там і чайник закипів. Окрім чаю я приготував їй грінки — я завжди дуже вірив у грінки.

Мати, як здалось мені, глянула на чашку чаю з недовірою.

— Хіба щось не так? — запепокоївся я.

— У тебе хоч крацля окропу лишилася?

Вийшло занадто круто,— відповів я, силкуючись не показати розчарування.— Я половину його виллю. Ніяк я не можу запам'ятати, як заварюють чай.

— А ти не спізнишся до школи? — стривожилася мати.

— Я не піду до школи,— відповів я.— Зараз я приготую тобі чай, а тоді сходжу купити, що треба.

Мати не стала дорікати мені, що я пропущу школу. Я таки вгадав: вона потребувала тільки наказів. Громивши посуд після спіданку, я вмився сам, узяв кошик, клапоть паперу й олівця і піднявся до неї.

— Ти запишеш, що я маю зробити, і я тоді піду,— сказав я.— Найперше, мабуть, треба сходити до місіс Слеттері.

— Скажеш їй, що завтра я неодмінно буду.

— Запиши: «місіс Слеттері»,— наполіг я.— А лікаря викликати?

— Ні-ні, нізацо,— стривожено заперечила мати.— Він зразу скаже лягати в лікарню. Вони всі такі. От до аптекаря можеш сходити, попросиш, щоб дав тобі сильну мікстуру від кашлю.

— Запиши це,— сказав я, пам'ятаючи свою ваду.— Якщо це не буде записано на папері, то я можу забути. І слово «сильну» напиши великими літерами. А що мені приготувати на обід? Варені яйця?

Насправді це були порожні хвастощі, бо я пічого іншого й не вмів варити, крім яєць. Але мати наказала мені купити й сосисок — на той випадок, якщо вдень вона зможе встати.

Стояв погожий сонячний ранок. Я спершу зайшов до місіс Слеттері, в якої мати працювала,— сказати, що сьогодні вона не прийде. Місіс Слеттері мені не дуже подобалася. У неї було велике й широке обличчя, з яким зовсім не узгоджувались вузенькі очі і тонкий гострий ніс, що аж наче губився серед широчіні обличчя.

— Мама сказала, що завтра, мабуть, прийде, але я ще не знаю, чи дозволю їй встати,— звичайнісіньким тоном зауважив я.

— А ти й не дозволь, якщо вона почуватиме себе погано,— сказала місіс Слеттері й дала мені пенса.

На цей час гордоці вже трошки вдарили мені в голову. Гордоці — це ще одна моя вада. Проходячи повз школу, я зуши-

нівся навпроти і так простояв добрих хвилин десять. Шкільний будинок і подвір'я на схилі виглядали як намальовані, коли б не хор бідних страждальців, чутній крізь відчинені вікна, та не поблизу лисої макітри Денні Делані, вчителя, котрий, помахуючи за спину тростинкою, походжав неначе вартовий перед входом до школи. Просто хоч милуйся цим видовищем! А хіба не присміно було також погомоніти з продавцями в крамницях, розповідаючи їм про материн кашель? Я ще й перебільшував трохи, щоб краща історія виходила, хоч водночас мене не покидала надія, що поки я прийду додому, мати вже встане, і ми зможемо приготувати на обід сосиски. Бо варених яєць я страх як не любив, та й тягар відповідальності вже почав мені дошкуляти.

Проте повернувшись додому, я застав у матері Мінні Райн. Це була стара незаміжня жінка, побожна й охоча до пліток, але дуже в усьому тямуша.

— Як ти себе почувавши, мамо? — спитав я.

— О, чудово,— з усмішкою відповіла мати.

— Але сьогодні вона не зможе встати,— категорично заявила Мінні.

— Я принесу тобі рідини від кашлю й приготую чаю,— сказав я, стримуючи своє розчарування і явне обурення на Мінні Райн, яка могла б і не встрівати у чужу справу.

— Я зроблю це для тебе, дитино,— підводячись, лагідно промовила гостя.

— Можете не клопотатися, міс Райн,— з почуттям гідності відповів я.— Мені не важко з цим упоратись.

— Чи ж він не молодець? — зауважила Мінні тихо й так, наче в задумі, коли я виходив. Отож і я був точнісінько такої самої думки.

— Справді, Мінні, про кращого й мріяти годі,— прошепотіла моя мати.

— Небагато знайдеш таких, як він,— засмучено мовила Мінні.— Тепер такі діти пішли, що чисті дикиуни тобі, а не християни.

Надвечір мати дозволила мені піти погуляти, але, пам'ятаючи про свою ваду, я не пішов далеко. Я зінав, що досить відійти трохи від будинку, як мепе здолає спокуса податись до видобільниці, над яким на горі стоять казарма, а за нею нижче міститься полігон, а зовсім унизу видніє ставок з млином і в'ється струмок межі лісистих пагорбів — «Скелястих гір», «Гімалаїв», «Верховини» чи й якось інакше, залежно від пастрою. Якщо я подамся в той бік, то вже бозна-коли повернусь, і ще ж там опинюся серед тих дітей, що «чисті дикиуни тобі, а не християни», як каже Мінні Райн.

Смеркло. Посвітилися вуличні ліхтарі, і дорогою пройшов хлопчика-газетар, голосно закликаючи до свого краму. Я купив газету, потім засвітив у кухні лампу, а в спальні свічку й став читати матері новини «із зали суду». Я знов, що мати найбільше любить саме ці новини. З читанням я пе дуже швидко вправлявся, бо легко долав тільки односкладові слова, але мати на це не зважала.

Пізніше зайшла ще раз Мінні Райнс, і коли вона виходила, я провів її до парадних дверей. Вигляд у неї був серйозний.

— Якщо до ранку їй не покращає, я б, мабуть, викликала лікаря,— тихо сказала вона.

— Навіщо? — перелякався я.— Хіба мамі гірше?

— О, ні, тільки я боюся, щоб не озалося давнє запалення легень,— відповіла вона, первово посмікаючи хустку.

— А якщо він скаже лягти в лікарню, міс Райнс? — спітав я. Звісно, лікарня означала для нас мало не трагедію.

— Та, може, їй не скаже,— відповіла вона якось невпевнено.— Він може виписати їй добру мікстуру. І навіть якщо він, боронь боже, справить її в лікарню, то це буде краще, аніж занедбати хворобу... Якщо у вас знайдеться трошки горілки, то ти нагрій крапельку, вичави туди лимона й дай мамі випити.

— Це я дістану,— щвиденько сказав я.

Мати була проти горілки, бо на неї треба ж грошей, але я відчував, що це дешевше від лікарні з усіма її страхіттями, і ве дозволив їй відговорити мене.

До шинку я піколи раніше не заходив, тож, побачивши там цілу юрбу, злякався.

— Здоров, моя квіточко! — з диявольським усміхом привітав мене якийсь високий дядько.— Ми ж, либонь, років десять, як не бачились. Стривай-по, чи це було не в Південній Африці?

У Південній Африці я зроду не бував, і мені стало ясно, що дядько цей, мабуть, п'яній. Мій приятель Боб Коннел якось похвалився мені, що в одного такого п'яного він випросив був півкрони. Я скільки разів хотів зробити так само, але все не паважувався.

— Я там і не був,— сказав я.— Мені треба півсклянки горілки для мами.

— От каторжний пройдисвіт! — вигукнув дядько, сплеснув руками й витріщив на мене здивовані очі.— Вдає, наче це для мами, а сам пияк з пияків, що другого такого на весь Кейптаун немає!

— Я зовсім не пияк,— сказав я мало не з плачем.— І це я для мами. Вона хвора.

— Джонні, дай спокій дитині,— осмикнула п'яного буфетниця.— Ти ж чусь, він каже, у нього мати хвора.

Після гарячої горілки мати заснула, але мені не спалося. Мене все брав подив, як це той дядько в шинку міг подумати, піби я бував у Південній Африці, і я дорікав собі, що не попросив у нього півкрони. Півкрони дуже стали б нам у пригоді, якщо мати серйозно захворіла, бо в нас піколи не бувало в домі більщ як пара щилінгів. Потім я таки заснув, але мене розбудило материне бухикання. Коли я увійшов до неї, вона пробурмотіла щось недоладне і спершу павіть не впізнала мене. Це налякало мене ще дужче.

Незважаючи на горілку, вранці матері не покращало, і я був прикро цим розчарований. Давши їй поснідати, я пішов до Мінні Райнс. Вона прийшла й поговорила кілька хвилин з матір'ю.

— Я б не гаючись викликала лікаря, Гесе,— сказала вона, зйшовши вниз.— Поки ти сходиш, я побуду з нею.

Але перше піж викликати лікаря, я ще мав сходити до хазяїна поховальної контори, котрий був за уповноваженого у справах бідних,— узяти посвідку про те, що ми не маємо чим заплатити лікареві. Уповноважений піколи не скунувся на такі посвідки, бо щоразу при тому сподівався на близький похорон. Потім я мусив щодуху вертати додому, треба ж було все приготувати: миску з водою, мило й рушника, щоб лікар міг помити руки.

Прийшов лікар аж геть за полуценій. Це був опасистий, повільний в руках і голосистий чолов'яга з сивими вусами й славою «найкращого лікаря в Корку, себто — коли він глядиться». Того дня, однак, судячи з його вигляду, він не дуже глядівся.

— Тільки як ви зможете дістати ліки? — буркнув він, сидячи в рецепті у руці край ліжка.— О цій порі працює лише північна аптека.

— Я сходжу туди,— як з кілочкоа озвався я.

— До аптеки далеко. А ти певен, що знайдеш дорогу? — засумінівався він.

— Та знайду,— впевнено заявив я.

— Він вам дуже допомагає, правда? — обернувся лікар до матері.

— О, як піхто, лікарю,— зітхнула мати, зупинившись на мені поглядом.

— Отак і треба,— бағатозначно мовив до мене лікар.— Доглядай матір, поки можеш. Кінець кінцем мати тобі ж найрідніша. Коли їх маємо, за них не дбаємо,— приказкою звернувся він до матері, і я ладен був присягти, що у нього слізози на очах.— А тоді все життя оплакуємо їх.

Я б не сказав, що з нього був дуже добрий лікар: я он так наготовував усе, а він навіть рук не помив. Але я готовий був махнути на це рукою, бо він ані словом не згадав про лікарню.

Дорога до аптеки йшла з видолинку нагору через густо заселену вбогу околицю, поза казарму на белебні, далі спускалася межи двох високих мурів, а потім раптом майже зникала за вершиною пагорба, переходячи в кам'янistу стежку, по один бік якої були муніципальні будинки з червоної цегли, а по другий — широка лука з дивовижним краєвидом міста. Місто авідси більше скідалося на задник театральної декорації, ніж на щось реальне. Стежка уривалася над берегом струмка біля броварні. Далеко внизу за броварнею, вже на протилежному схилі долини, починалося плетиво фабричних будівель та дімарів, звідки долипав глухий і незграйний примарний гул, — це плетиво тяглося аж ген під саме положисте верхів'я, на якому стриміли до хмар вапняковий шпиль та багряна піщаникова вежа. Краєвид був такий широчений і незвичний, що сонце ніколи не спромогалося освітити його весь заразом. Сонячний промінь, спущучи по всьому цьому обширі, як по прерії, то сліпуче-яскраво вирізняв лінію дахів, то западав у глибину котроїсь, схожої на тунель, вулички й вихоплював із затінку обриси підвід та прив'язаних коней.

Я був у захваті, я почував себе мандрівником, сміливцем. За того пенса, що дала мені місіс Слэттері, я вирішив поставити свічку пречистій діві у соборі на горі — це щоб мати видужала. Бо, звісно, ставити свічку в малій парафіяльній церковці — з цього великого пожитку не сподівайся.

Аптека виявилася вбогим подовгастим приміщенням з лавкою під однією стіною і з таким, як у касі, віконечком у дальньому кінці. На лавці сиділа дівчинка з зеленою хусткою на плечах. Вона блиснула на мене поглядом, і я помітив, що й очі в ній зелені. Потім ще багато років коли тільки, бувало, зиркне отак на мене дівчина, я й пишкну. Тоді я вже зінав, що означає такий позирк. Я постукав у віконечко і якийсь закудланий сердитий дядько шарпнув угому дерев'яну заслінку. Не дожидаючи, поки я скажу про свою потребу, він загріб пляшку й рецепт і знову хриснув затулкою. Я постояв хвилинку й уже підніс руку постукати ще раз.

— Ти повинен почекати, хлопчику, — хутко сказала дівчинка.

— А чого чекати? — здивувався я.

— Йому ж треба приготувати ліки, — пояснила вона. — На це піде, може, а півгодини. Можеш собі посидіти.

Вона явно більш за мене зналася на цих справах, тож я послухався її.

— Ти звідки? — спітала вона, опускаючи трохи хустку, що нюю прикривала рота, достоту як це роблять бабусі. — Я живу на Бларні-лейн.

— А я живу за казармою. — сказав я.

— А для кого ця пляшка?

— Для мами.

— А що такого з твоєю мамою?

— У неї кашель.

— То в ній можуть бути сухоти, — бадьоро зауважила дівчинка. — Торік від сухот померла моя сестра. А другій моїй сестрі потрібне підкріплююче. Оде ж я його й чекаю. А гарно там, де ти живеш?

Я розповів їй про наш видолинок, а вона мені про річку поблизу її оселі. З її слів виходило, що у них куди краще, піж у нас. Вона була симпатична балакуча дівчинка, і я зовсім не помічав, як проходив час. Раптом віконечко відчинилося і на прилавку постала пляшка.

— Доул! — гаркнув той чоловік, і заслінка знову опустилась.

— Це мое, — сказала дівчинка. — Мене звати Нора Доулі. А тобі ще не скоро буде готове. Вони в тебе червоне чи чорне?

— Не знаю, — відповів я. — Я ніколи ще його не брав.

— Чорне краще, — заявила дівчинка. — А червоне більше від сухого кашлю.

— А у мене є пенс, — похвалився я. — Я куплю на цього цукерок.

Я прийшов до висновку, що, зрештою, нема потреби ставити свічку. Мати, безперечно, і без того одужає, тож нащо отак ні сіло ні впало тринькati гроші?

Коли я одержав пляшку, рідина в ній виявилася чорною. Потім ми удвох з дівчинкою посідали на приступках лазарету і поїли ті цукерки, що я купив. Вздовж вулички, в кінці якої видно було вапняковий шпиль на горі Шендон, росли молоді дерева, що вигналися вже понад високі мури. Коли заштував гаряче-злотистий промінь сонця, дорогою постелилися довгі напі тіні.

— Хлопчику, а давай-но покупшуємо з твоєї пляшки, — запропонувала моя супутниця.

— А хіба зі своєї ти не можеш? — заперечив я.

— Ні, у моїй не смачне, — сказала вона. — Покріпне завжди гидке. Ось покуштуй, побачиш.

Я прикладав її пляшку до рота й відразу виплюнув. Вони й справді було гидкі. Але після цього я ж і не міг не дати її попробувати, яке мое на смак. Вона відсьорнула таку велику порцію, що я аж злякався.

— Оце чудове,— заявила вона.— Таке, як пила моя сестра, ота, що померла. Мені до вподоби ці пляшки від кашлю.

Я теж покуштував зі своєї пляшки й переконався, що воно по-своєму добре. Рідина була дуже солодка й тягуча мов меляса.

— Нумо ще по разу,— сказала дівчинка.

— Не хочу,— стривожився я.— Що я тепер з пляшкою робитиму?

— Доллеш води з крана, та й годі. Я не раз так робила, і ніхто нічого не помічав.

Я не зміг відмовити їй. Мати була далеко, і мене викинуло із знайомого моого пристанища в зовсім інший світ, де були пшилі й вежі, дерева й сходинки і маленькі дівчатка, які люблять рідину від кашлю. Потім мене огорнула паніка. Адже нарешті доливай води чи не доливай, однак буде видно, що це вже зовсім не та рідина.

— Що мені тепер робити? — забідкався я.

— Та просто допий, а тоді скажеш, що випав корок,— безжурно мовила дівчинка, наче вражена мосю невинністю.

Я так і зробив, але поклавши порожню пляшку, пригадав хвору матір і свою порушену обіцянку пречистій діві, і зрозумів, що ніколи не зможу брехати з таким легким серцем, як оця дівчинка. І ще я побачив, що їй байдуже. Тепер я їй був непотрібен. Уесь цей час її цікавила тільки моя рідина від кашлю. Пройнятій розочасем, я вдарилися в плач.

— Що тобі таке? — нетерпляче спітала вона.

— Моя мама недужа, а ти випила її ліки, і тепер, якщо вона помре, в усьому я буду винен,— сказав я.

— Тю, яка нісенітниця,— заневажливо кинула вона.— Від кашлю ніхто не вмирає. Тобі тільки треба сказати, що випав корок— таке з кожним може трапитись.

— І я обіцявся поставити свічку пресвятій діві, а витратив гроши на цукерки для тебе,— плакав я.

Схлипуючи й стискаючи в руці порожню пляшку, я рушив дорогою. Вона, яківський, допитливо подивилась у мій бік, але за мною не пішла. Так мені й треба було за мою дурість. Тепер у мене лишилася тільки одна надія — на чудо. Я ввійшов у собор, підступив до образу Богоматері й пообіцяв поставити їй свічку за той новий пенс, який колись дістану, аби лиш вона зробила так, щоб моїй мамі покращало, поки я дійду додому. Я пильно вдвівлявся при свіtlі свічок в лиці Богоматері, але нічого такого не добачив. Похнюпившись, я подався додому. Свіtlo дня вже погасло, і лунний схил гори здавався величезним, чужим і жорстоким світом. До того ще мене страшенно нудило.

Мені раптом спало на думку, що я й сам можу померти. І це навіть було б якоюсь полегкістю.

Коли я повернувся додому,тиша на кухні й видовище погасленого каміна перекопали мене, що благань моїх не вислухано: мати все ще хвора й лежить у ліжку. Я розрюмався.

— Що там таке, дитя мое? — занепокоєно озвалася згори мати.

— Я загубив ліки,— крикнув я, стоячи внизу біля сходів, і враз метнувшись стрімголов нагору й зарився обличчям у материну постіль.

— Ну, та це ж така дрібниця, мое безталанне дитятко! — поперекши зітхнула мати, гладячи мене рукою по голові.— Я боялася, щоб ти сам не загубився. Але що з тобою? — додала вона в тривозі.— Ти такий гарячий!

— Мамо, я випив твої ліки,— зойкнув я і знову зарився обличчям у постіль.

— То й що, як випив? — пробурмотіла вона.— Бідолашний мій, так далеко ходив сам-один, і не пообідавши, не попоївші! Воно й не дивно. Роздягайся-по та лягай пвидше, тобі й поперекши.

Мати підвелася, взула капці, накинула халат і розшнурувала мої черевики. Ще й не встигла вона скінчiti, як мене здолав сон. Не знаю, що там було в тих ліках, але я просто не міг очей розтулити. Я не помітив, як вона вийшла, а тільки трохи агодом відчув чиюсь холодну руку в себе на чолі й побачив, що згори на мене дивиться Мінні Райн.

— Та це пусте, сусідко,— сказала вона більше втішено, ніж зажулено.— До ранку проспіться, і все мине. Ну, але ж і чортенята вони! Бог свідок, ніколи не вгадаеш, що вони втнуть! Та що там не кажіть, але вам треба лежати, місіс Салівен.

Я розумів усе це. Розумів, якій вона думки про мене. Що я такий самий, як і всі ті «чисті дікупи, а не християни», і що я не здатний ані хвороого доглянути, ані на будь-що інше. Я по-кірно примирився з цим. Але коли підійшла мати з вечірньою газетою і, сівши біля ліжка, почала читати, я зрозумів, що чудо все-таки сталося. Хтось таки вилікував матір.

## Форель



Коли вони приїжджали в Г., Джулія насамперед бігла у Темну Алею. То була повита мороком стара занедбана стежина з високим склепінням гладенького гудзуватого віття лаврів обабіч. Цупке брунатне листя під ногами ніколи там не висихало до хрускоту — здавалося, в тому тунелі завжди чути вогку холоднувату течію повітря.

Дівчинка стрімголов кидалася до стежки. Перші кілька кроків вона ще пам'ятала про сонце поааду, а потім її враз облягав присмерк, вона скрикувала від насолоди й гнала чимдуж далі — до світла в протилежному кінці. І щоразу ця дорога виявлялася трохи задовго — Джулія вибігла на осоння, захекавшись і стиснувши руки, сміючись і впиваючись сонцем. Коли всю її непроповіювали теплінь і сяєво, вона оберталася назад і знову перевживала своє випробування.

А цього року в неї ще більша радість: вона знайомить з Темною Алею свого меншого братика і наганяє страху тепер не лише на себе, а й на нього. Тільки ж у хлопчика ляк триває довше, адже його ніжки падто коротенькі, і вона вже ген по тім боці, а він ще біжить десь посередині й збуджено верещить.

Нагасавшись узад і вперед стежиною, вони повертаються до будинку і розповідають усім про свою пригоду. Він вихваляється. Вона бере його на сміх. Починається пересварка.

- Ти плаксійчик!
- Тобі самій було страшно, коли хоч знати.
- Більше не візьму тебе з собою!

— Свиня ти після цього, ось хто!

— А ти поганець!

Заходило вже на сльози, тому хтось підкинув:

— А ви бачили джерельце?

Вона широко розіплющила очі й недовірливо витягла довгу гарпеньку шийку, певна того, що її так просто не одурятимуть. Їй було дванадцять років, а в цьому віці дівчатка уже багато що беруть під сумнів, починаючи від Санта Клауса і до лелек. У Темній Алеї? Звідки там може бути джерельце? Та вона ж там щоліта всі кутки оббігає! І дівчинка зневажливо відказала:

— Дурниці!

Але сама таки пішла назад, хоч удала, що зовсім не туди її треба, і знайшла притрущену опалим листям заглибину поміж скеляччя обік стежки, так затінену папороттю, що тільки добре попошукавши, вдалося її відкрити. На дні цієї невеличкої западинки не було й відерця води. І в тій воді вона раптом побачила передньу живу форель.

Дівчинка побігла по Стівена і притягла його подивитись, і їх обох таке пойняло збудження, що вони вже й темряви не боялись, коли, нахилившись, приглядалися до рибини. А та задихалася у своїй тісній тюремці, і тільки її сріблясте черевце розмірено, мов машина, ходило туди сюди.

Як форель там опинилася, ніхто не міг пояснити. А старий Мартін, що працював на городі, ще й засміявся і не схотів цьому повірити — чи прикинувся, що не вірить, поки вона не зуміла його, щоб сам сходив і подивився. Він став навколошки, збив на потилицю обстріпаного кашкета й заглянув у яму.

— А таки правда. І як у черта її сюди занесло?

Дівчинка подивилась на нього з недовірою і звинувально запитала:

— То ви не знали про неї?

Він відповів:

— Чорта лисого я зінав.

Він уже простяг руку до рибини, але Джулія відштовхнула його. Дівчинка вирішила, що це її форель, вона ж перша її знайшла.

Мама висловила думку, що це якась пташка принесла туди ікришки. А тато вважав, що взимку якимось струмком пригнало малъка і він собі там безпечно ріс аж до літа, коли стало пересихати. Джулія сказала: «Ясно», і пішла ще раз подивитися й обміркувати все на самоті. А братик її лишився в домі — його цікавила не так сама риба, як її історія, яку почала снувати для нього мама: «І ось одного дня тато-форель і мама-форели-

ха...» Коли він переказав цю історію сестричці, та тільки заважила: «Пхе!»

Джулю непокоїло, що форель весь час у тому самому положенні — їй не було як повернутись, і вона зовсім не рухалася, тільки її срібне черевце безнастanco ходило ходором. Джулія дивувалася, що ж риба там єсть, і думка ця не полішала її і коли вона бігала дивитись на поні Джоя, і коли каталася на човні, і коли брала купіль, щоб остудитися. Вона приносила форелі балабушки тіста, а раз навіть черв'ячка принесла. Та риба не звертала уваги на їжу. Вона одно тільки натужно ворушала зябрами. Схилившись над джерельцем, дівчинка думала, як форель провела тут цілу зиму, поки вона вчилася в школі. Цілу зиму в Темній Алії, день у день, ніч у піч самотньо кружляти на місці! Джулія закріпила на підборідді поворозку від капелюшка і втупилась поглядом у форель. Вона думала про неї й тоді, коли вже поклалася в ліжко.

Була друга половина червня, пайдовші дні року. Весь тиждень стояла сонячна погода, усе кругом вигоряло. Минула вже десята година, а досі було ясно видно й жарко. Дівчинка лежала горілиць під самим покривалом, витягши довгі ноги й силкуючись остудити тіло. Поміж гіллям ялині її виднів серп місяця — їхня спальня була на першому поверсі. Перед сном мама ще раз заходилася розповідати Стівенові історію з фореллю, а Джулія у своєму ліжку демонстративно відвернулася й стала читати книжку. Але все-таки одним вухом вона прислухалася.

— І ось кіпець кіпцем ця неслухняна рибка, що не схотіла сидіти вдома, почала рости, й рости, й рости, а води все меншало й меншали...

Джулю враз крутнулася й закричала обурено:

— Мамо, та не роби ж із цього бридкої повчальної казки! Тоді мама залишила до дії добру чарівницю, яка приклала величезну зливу, і джерельце наповнилось водою, і вона перехлюпнула через край, і форель разом з потоком води попливла вниз до річки. А Джулія дивилася на місяць і думала, що ніяких таких добрих чарівниць немає, і що форель там у Темній Алії без угаву натужно ворущить зябрами, мов машина... Раптом вона почула, що хтось розмотус котушку спінінга. То ці страховиська ще візьмуть і виловлять ту форель?!

Джулю підвелялася в ліжку. Ледачисько Стівен був уже теплою грудкою сну. Темна Алія зараз, мабуть, уся помережана проблісками місяця. Дівчинка скочила на ноги й вигляпнула у вікно. Світло від будинку не дуже променилось, бо їй було видно й імлисті гори в далечині, і чорні обриси ялин на тлі паркової зем-

лі, і вона почула, як собака озвався — «гав-гав». Вона тихенько взяла глечик з водою, вілзла у вікно й гайнула по холоднуватій, але колючій жорсті до війстя тунелю. Пікака на ній була коротенька, і пепароком хлюпнувши з глечика, Джулія забризкала собі ноги. Вона зазирнула в глиб алеї. Там шурхотіло щось живе. Дівчинка вбігла в тунель і, ганючи у збуджені туди й назад, раз по раз скрикувала: «Боже, я піяк не знайду!», а тоді нарешті знайшла. Ставши навколошки на вогку землю, вона сягнула рукою в замулену яму. Риба шалено затікалась, і вони обос ледь не збожеволіли від страху. Але Джулія таки схопила форель, вкинула в глечик і побігла, стиснувши зуби, до другого виходу з тунелю й далі крутыми стежками вниз до річки.

І ввесь час Джулія чула, як риба тікає хвостом об стінки глечика. Вона вже боялася, щоб форель не вискочила. Жорства шпигала її у босі підошви, поки вона не вибігла на прохолодний памул над берегом, де місячні відблиски на воді докочувались до самих її ніг. Вона нахилила глечик, і форель разом з водою вихлюпнулась у річку. Якусь мить її ще було видно у річці. Дівчинка сподівалася, що форелі не забило памороки. А потім вона бачила вже тільки мерехтіння місяця на мовчазній поверхні річки, темні ялини, гори в імлі та осяйне гостролуке обличчя, що усміхалося до неї з порожнього неба.

Вона помчала вгору схилом, вілзла у вікно, бухнула глечик на підлогу і пташиною перелетівши до ліжка, пірпула під ковдру. Собака озвався своїм «гав-гав». Після цього Джулія почула, як звиснула котушка спінінга. Дівчинка привітала себе з успіхом і пирхнула смішком. Її канікули розстилалися перед нею широким плесом радощів.

А вранці Стівен підбіг до неї й закричав, що «вона», риба, зникла, і став розпитувати, «куди» та «як». Зневажливо задерши носика, Джулія промовила: «Це все, мабуть, добра чарівниця, так?» і подалася собі далі, потираючи долоню долонею.

## Діти в лісі



I

Щоразу, коли місіс Ерлі казала йому вдягти найкращі пітанці та сорочечку, Террі знов, що має приїхати його тітка. Приїздила вона не так часто, як Террі хотілося, зате кожен її приїзд був для хлопця великим святом. Мама Террі померла, і він жив з місіс Ерлі та її сином Біллі. Місіс Ерлі була проста собі глухувата й буркотлива бабця, зігнута в три ноги із ревматизмом, ладна будь-коли ні за що підібрати тобі ляпанця, але Біллі був чудовий хлопець.

Цього недільного ранку Біллі саме запекло шкрябав підборіддя і лаявся на цю кляту стару бритву, коли задзвонили в церкві у долині, скликаючи на месу, і прибула тітка малого Террі. Вона хутко ввійшла в цю темнувату хатину — її повновидерожеве обличчя було засмагле від сонця, рука вітально простягнена вперед.

— Здоров, Біллі! — вигукнула вона голосно й весело. — Знову спілився у церкву?

— Ой, не кажіть, міс Коннерс, — пробелькотів Біллі, обернувшись від дзеркала намилене обличчя. — Мені здається, цею бритвою нишком голиться мама.

— А як ся має місіс Ерлі? — скрикнула тітка, тоді поцілувала стару жінку й стала жваво так діставати щось зі своєї сумочки. Все в її тітці збуджувало й захоплювало, а словами вона сипала з такою швидкістю, аж часом і не второпаєш, про що вони.

— Ось я тут привезла вам дечого... ні, це сигарети для Біл-

лі... («Хай вас бог благословить, міс Коннерс», — це Біллі.) А оце для вас, і ось тут дещо на обід.

— А що ти мені привезла, тітонько? — запитав Террі.

— Ой, Террі, про тебе я й забула! — розpacливо скрикнула вона.

— Ни, ти не забула.

— Таки забула, Террі, — трагічним тоном мовила далі тітка. — Ій-бо, забула. Чи не забула? Одна пташка щось мені сказала... А що вона мені сказала?

— Яка це пташка? — спитав Террі. — Дрізд?

— Такий великий і сірий?

— Це ж він і є, старий дрізд! Він співає у нас на подвір'ї.

— І що ж він сказав мені, щоб я тобі привезла?

— Човника! — вигукнув Террі.

І справді, тут-таки знаходився човник.

Післяобід вони удвох ішли прогулятися до лісу. Тітка його ступала широко й замашисто, за нею важко було встигнути, але все одно вона була чудова, і Террі хотів, щоб вона приїздила частіше. І коли вона бувала, він щосили намагався бути схожим на дорослого. Перед тим він увесь ранок нагадував собі: «Террі, затям, що ти вже не дитина. Ти ж знаєш, тобі вже дев'ять років». Насправді йому було не дев'ять, а тільки п'ять з хвостиком, але дев'ять років мала його подружка, дівчинка Флоррі, тож і він вдавав, що йому дев'ять. Бо коли тобі дев'ять років, ти уже все розумієш. А от Террі ще дечого не розумів.

Коли вони вибралися на вершину пагорба, тітка лягла на спину, виставивши голі коліна й заклавши руки за голову. Їй подобалося так засмагати. Їй подобалось мандрувати пішки, вона ніколи не носила панчіх, а звичайно бувала у твідовій спідниці й светрі. Сьогодні на ній були темні окуляри, і коли Террі подивився в них, то побачив усе посірілим — залиснені пагорби потойбіч долини, автобуси й легкові машини, що повзали поміж скель у них під ногами, а ще далі внизу залізничну колію й річку. Вона пообіцяла наступного разу привезти і йому такі окуляри, тільки маленькі, і він насили примирився з думкою, що доведеться довго цього чекати.

— А коли ти знову приїдеш, тітонько? — спитав він. — Найближчої неділі?

— Можливо, — відповіла вона. Перевернувшись на живіт, вона поклала голову на руки, взяла в рот соломинку й засміялася до нього. — А що? Тобі подобається, коли я приїжджаю?

— Дуже подобається.

— А ти, Террі, хотів би назовсім перебратись до мене?

— Ще й як хотів!

— Ти серйозно це говориш? — сказала вона, напівобіймаючи його.— А ти б не скучав за місіс Ерлі, чи Біллі, чи Флоррі?

— Зовсім би не скучав, тітонько, слово честі,— ревно запевнив він.— Коли ж ти забереш мене?

— Я ще не знаю,— сказала вона.— Але, можливо, швидше, ніж ти думаш.

— І куди ти мене забереш? У місто?

— А якщо я скажу тобі,— прошепотіла вона, нахиляючись до нього близче,— ти пообіцяєш мені вроочистою клятвою, що нікому не розповіσі?

— Обіцяю!

— Навіть Флоррі не розповіσі?

— І навіть Флоррі.

— Навіть перед страхом смерті? — додала вона таким тоном, що аж кров стигла в жилах.

— Навіть перед страхом смерті!

— Тоді слухай: тут є один такий гарний дядько з Англії, він хоче одружитися зі мною і забрати мене до себе. Звичайно, я заявила йому, що без тебе не можу поїхати, і він сказав, що й тебе теж забере... Це чудово було б, правда? — докінчила вона, сплеснувши руками.

— Чудово,— погодився Террі, і собі сплеснув руками.— А де це — Англія?

— О, вона далеко звідси,— сказала тітка, показуючи кудись у напрямку долини.— Аж там, де залізниця кінчиться. Щоб туди добрatisь, нам треба буде пливти великим човном.

— Христе-боже! — вигукнув Террі, так само, як це робив Біллі, коли стикався з чимось таким, чого не міг забагнути, що траплялося досить часто. Террі алякався, щоб не дістати ляща від тітки за цей вигук, як, бувало, діставав від місіс Ерлі, але та лише засміялася.— А що воно таке, тітонько, ця Англія?

— О, це щось чарівне,— своїм звичаем голосно й захоплено озвалася тітка.— Ми втрьох житимем у власному будинку, і у нас буде таке світло, що вмикається й вимикається, і гаряча вода в крані, і щоранку ти їхатимеш до школи велосипедом, а я тебе проводитиму.

— І у мене буде власний велосипед? — недовірливо спитав Террі.

— Буде, Террі, справжній двоколісний велосипед. І в такий погожий день, як от сьогодні, ми підемо гуляти в парк,— знаєш, що щось таке, як сад біля того особняка, де працює Біллі, і там ростуть дерева й квіти, а посередині ставок, щоб човники пускати.

— А парк теж буде наш власний?

— Ні, це наш власний, там і інші люди гулятимуть, різні хлопчики й дівчатка, і ти з ними зможеш грatisя. І ти будеш пускати човники, а я читатиму книжку, а потім ми повернемось додому попити чаю, і я скучаю тебе, і розкажу тобі якусь казочку, коли ти вже будеш у ліжку. Чи ж не краса буде, га, Террі?

— А яку казочку ти мені розкажеш, тітонько? — завбачливо спитав він.— Розкажи мені одну зараз.

Тоді вона скинула чорні окуляри, обхопила руками коліпіа й розповіла йому казку про трьох ведмедів, і так ввійшла в свою роль, що й гарчала, й підвивала, і ступала на всіх чотирьох, аж волосся спадало їй на очі, а Террі скрикував зі страху й насолоди. Вона таки справді була пречудова.

## II

Наступного дня до нього в гості прийшла Флоррі. Вона мешкала в селі, і сюди мусила йти лісом цілу милю, але їй подобалося гуляти з Террі, а місіс Ерлі ще й підхвалювала її. «Твоя панночка» — так місіс Ерлі прозивала Флоррі перед Террі, і та вся паленіла з утіхи. Флоррі жила у міс Кленсі з поштової контори, і всі казали, що їй там дуже добре. Дівчинка вона була височенька й струнка, мала чорне, як смола, волосся, довге, немов виточене, обличчя, і ніс горбиною.

— Террі! — гукнула місіс Ерлі.— До тебе прийшла твоя панночка.

Террі бігма метнувся з глибини хатини зі своїм новеньким човником у руці.

— Де це ти дістав? — широко розплющила очі Флоррі.

— Від моєї тітоньки,— відповів Террі.— Чудово, ге ж?

— Та нічого,— сказала Флоррі й зблиснула зубами в усмішці,— мовляв, яке ще він дитинча, коли носиться з таким дешевеньким іграшковим човником.

Ось це й була єдина велика вада Флоррі, яку Террі боляче переживав, бо він же по правді її дуже любив. Флоррі була добра й щедра, і завжди заступалася за нього, і майстерно розповідала такі казки, що аж морозом обсипало, аж її саму брав страх і вона тоді боялася одна вертатися лісом,— але вона була заздрина. Коли вона що-небудь мала, нехай навіть ганчір'янку ляльку, то це було наче одно з семи чудес світу, та коли в когось щось таке з'являлося, хоч би й не знати яке вартісне,— вона вдавала, щоби це її зовсім і пе цікавити. Оде ж і зараз так було.

— Ти підеш до панської садиби по агрус? — спітала Флоррі.

— Ні, ми спершу підемо з човником до річки, — заявив Террі, вішаючи, що коли скоче, завжди переважить її на своє.

— Але ж там такий смачнющий агрус, — зачально мовила вона — немов ніхто в світі, крім неї, не куштував того агруса. — Отакий завбільшки! Міс Кленсі дала мені пепса на агрус.

— Спершу ми підемо до річки, — затявся Террі. — Ось стривай, побачиш, як цей човник так і шасне по воді!..

Вона поступилася, як і щоразу, коли Террі бував досить наполегливий, але при цьому побурчала — це теж така була у неї звичка. Вона сказала, що тепер вони спізняться, і не застануть Джеррі, молодшого садівника, їхнього приятеля, і що містер Скотт, старший садівник, дасть їм тільки жменьку агрусу, і то песпілого. Страшна вона була буркотуха, все їй було недогода.

Спustившись до берега річки, вони підсмікали одежду й увійшли у воду. Річка була глибокувата, а під деревами напрочуд прозора, — дно там скидалося на бруківку з маленьких брунастих округлих камінців. На прудкій течії маленький вітрильничок перекинувся на бік і шалено закрутіло в круговерті, а потім прибило до берега. Флоррі ця забава набридла раніше, ніж Террі. Підклавши під себе долоні, вона сіла на березі й стала бовтати ногами у воді. На човника вона дивилася з дедалі більшим розчаруванням.

— Боже мій, і через отаку дурницю прогавити цілу пригорщу агрусу, — прикро зауважила вона.

— А чим він тобі не сподобався? — обурився Террі. — Човник гарний.

— Дивно тільки, що він пливти не може, — мовила Флоррі повчальним учительським тоном.

— Як же він буде пливти, коли для нього вода западто швидка? — скрикнув Террі.

— Вода нормальна, — відповіла Флоррі ледь глузливо, наслідуючи мову дорослих. — Ніхто ще ніколи такого не чув, що вода буває западто швидка для човна. — Це була ще одна неприємна риска Флоррі — рішуча виненість у тому, що тільки її знання справжнє. — Пхе — дешевий старий човник!

— І зовсім не дешевий, і не старий! — обурено закричав Террі. — Мені тітонька його подарувала.

— А вона ніколи нічого нового не дарує, а тільки стариину, — відказала Флоррі спокійнісінько, чим завжди доводила інших дітей до нестягми. — Вона купує все це напівдарма в тій крамниці, де працює. Це кожному відомо.

— Ти просто заздриш! — кинув він її той закид, що й сільські діти кидали, коли вона розлозощувала їх своєю погордою.

— Оце масш, — тихенько сказала вона, а на її довгобразому худенькому обличчі був усе той самий ледь глузливи вираз. — То, може, ви нам скажете, чим викликані ці заздрощі?

— А тим, що тітонька дарує мені всякі речі, а тобі ніхто нічого не дарує.

— Вона геть без пам'яті від тебе, — іронічно зауважила Флоррі.

— То ѹ добре, що без пам'яті!

— Дивно тільки, чом вона не забере тебе до себе.

— А вона забере! — вигукнув Террі, у спалаху люті й тріумфу забувши про свою обіцянку.

— Забере, аякже! — під'юджувала його Флоррі. — Хто це тобі сказав?

— Вона сама, тітонька, й сказала.

— Не вір цьому, хлопчику, — суворо промовила Флоррі. — Вона живе разом з мамою, і мама її не дозволить, щоб вона тебе забрала.

— А вона більше не живиме з мамою, — заявив Террі, певний тепер, що вже ваяв гору над Флоррі. — Вона вийде заміж.

— За кого це вона вийде заміж? — наче байдуже так запитала Флоррі, хоч і видно було, як її вразила ця новина.

— За одного дядька з Англії, і я буду жити разом з ними. Отак!

— З Англії? — повторила Флоррі, і тепер уже Террі остаточно переконався, що таки втер її носа. Адже Флоррі нікого не мала, хто міг би забрати її до Англії, і від заздрощів була як не при собі. — І ти, мабуть, пойдеш? — спітала вона з гіркотою в голосі.

— Поїду, — відповів Террі, сам у дикому захваті, що взяв над нею гору, пад цією гордовитою панночкою, якої нема кому забрати до Англії. — І у мене буде власний велосипед, отак!

— Це ти від неї почув? — спітала Флоррі з такою пінавистю та відразою, що його ще дужча охопила лютъ.

— І вона так і зробить, так і зробить! — розлючену закричав він.

— Та це вона просто дурить тебе, хлопчику, — зневажливо кинула Флоррі, бовтаючи довгими ногами у воді, а сама все свердлит його темними круглими очима, алими, як у тоГ відьми з кааки. — Коли так, то чого вона взагалі спровадила тебе сюди?

— Нікуди вона не спровадила мене, — відказав Террі й нахилився хлюпнути водою її в обличчя.

— Тю, та це ж кожному відомо, — наче між іншим мовила вона і трохи одвернулася вбік, щоб не попадали бризки. — Вона тільки прикидається твоєю тіткою, але всі знають, що вона твоя мама.

— Зовсім вона мені не мама! — зірвався на крик Террі. — Моя мама померла!

— Та це так завжди кажуть, — тихо мовила Флоррі. — Мені теж так казали, але я знаю, що це брехня. Твоя мама зовсім не померла, хлопчику. Вона вскоцила в халепу з одним дядьком, і її мама примусила її відіслати тебе сюди, щоб здихатись. В селі усі це знають.

— Бог тебе покарає смертю за таку підлу брехню, Флоррі Кленсі! — вигукнув Террі і кинувся на неї й почав молотити своїми кулачками. Але сили у нього було мало, і вона тільки відштовхнула його легенько й піднялася вгору на покритий травою берег, вся розчервоніла й переможна, і ставши там, удала, наче обсмикнув поділ платтячка.

— Не дури себе надією, що поїдеш до Англії, хлопчику, — докірливо сказала вона. — Во ж і кому ти там потрібен? Мені жаль тебе, їй-бо, — додала вона з насмішковатим співчуттям, — я хотіла б зробити для тебе дещо, але ж ти такий дурненький.

І вона рушіла до лісу, раз чи два ще обернувшись та зиркнувши на нього своїм чудним поглядом. А він дивився їй услід, підстрибував і верещав у сліпій нестямі. Він не забагнув повністю слів Флоррі, але йому було ясно, що кінець кінцем її виявилось зверху.

— Ах ти, зараза дев'ятилітня! — вигукнув він і з плачем метнувся бігти через ліс до хатини, де жив. Він був певен, що бог уб'є її за цю брехню, а як не бог, то місіс Ерлі вб'є. Коли він підбіг, стара саме вішала близну на мотузку й хмуро подивилась на хлопця.

— Що це тобі причинилося? — спітала вона.

— Флоррі Кленсі каже брехню! — скрикнув він, а його округле личко аж почорніло від люті. — Зараза така!

— А морока з тобою і твоєю Флоррі Кленсі! — мовила місіс Ерлі. — Глянь лиш на себе! Ходи-но сюди, я витру тобі носа.

— Вона сказала, що моя тітка зовсім мені не тітка! — вигукнув Террі.

— Що вона сказала? — не ймучи віри, перепитала стара.

— Вона сказала, що вона мені мама, моя тіточка, що подаравала мені човника, — крізь слізози промовив Террі.

— Ну нічого, — рішуче заявила місіс Ерлі, — хай-но лише попадеться мені, я дам їй такого чосу, що буде пам'ятати, волоцюжка мала! Мама твоя була порядна жінка, хоч їй, може, й зле повелося, а ця волоцюжка — хто й зна, що вона за одпа та відки взялася.

### III

Але так чи сяк, а справи Террі погіршали, і то дуже погіршли. Побитися — воно й добре, однак не тоді, коли тобі лише п'ять років, і ти живеш за милю від села, і не маєш куди піти, як тільки через дерев'яний місток до невеличкої залізничної станції та шосе, і де іншої дитини, бува, й за тиждень не побачиш. Він би залишки помирився з Флоррі, але та знала, що повелася негаразд і що місіс Ерлі тільки й чекає, як вона тут з'явиться, і тоді спитає в неї, що то вона наговорила.

До всього того ще й тітка кілька місяців не приїздила. А коли нарешті приїхала, то зовсім несподівано, і Террі мусив поспіхом перевдягатися, бо біля станції на них чекала легкова машина. Ця машина наче відшкодовувала Террі всі його прикроці (він ще ніколи не катався в машині), та й ще ж вони мали іхати не абикуди, а на берег моря, і тітка привезла йому новеньке відерце з лопаткою.

Террі з тіткою перебралися через річку по дерев'яному містку, а там біля станції і справді стояла шикарна сіра машина, і в ній високий, зовсім незнайомий Террі дядько. У нього теж був шикарний вигляд, і сірий капелюх, і гарні манери, хоч Террі по-перших не дуже звернув па все це увагу. Його пайбільше зацікавила машина.

— Познайомся, Террі, це містер Уолкер, — своїм звичаєм па весь голос заявила тітка. — Потисни йому руку як годиться.

— Добрий день, пане, — промовив Террі.

— Та цей хлопець сильнющий боксер! — вигукнув містер Уолкер, аж злякавшися Террі. — То ти й боксувати вміш, юний Самсоне? — спітав він.

— Ні, не вмію, — відказав Террі, забираючись на заднє сидіння машини. — Пане, а ми поїдемо через село? — і собі спітав він.

— А навіщо тобі іхати через село? — поцікавився містер Уолкер.

— Він хоче похизуватися, — пирхнула смішком його тітка. — Правда, Террі?

— Правда, — визнав Террі.

— А й слушно! — промовив містер Уолкер. І вони поїхали по шосе, звернули на центральну вулицю села, саме коли служба у церкві кінчалася, і Террі, крутячись то в один бік, то в другий, гукав до всіх, кого знав. Спершу стрічні непорозуміло оглядалися, тоді сміялися і нарешті махали руками вслід машині. Террі без кінця вигукував різні доручення, але всіх їх поглинали гуркіт і шум мотора. «Біллі, Біллі! — закричав Террі, побачивши Біллі Ерлі, що вийшов з церкви. — Це машина тіточка! Ми їдемо

гуляти! І в мене відерце з лопаткою!» Флоррі стояла біля поштової канттори, заклавши руки за спину. Гордий і великудушний Террі тукнув щось, аби привернути її увагу, і тітка вихилилася й помахала дівчинці, але та тільки підвела погляд і вдала, наче нікого не впізнала. Отака вона була, Флоррі, навіть до машини її заздро.

Террі ще ніколи не бачив моря, і воно здалося їйому дуже дивним, тож він вирішив, що це, мабуть, і є Англія. Тут було досить гарно, тільки трохи вітряно. Понад берегом стояли побілені будиночки. Тітка роздягла його і сказала вдягти голубенькі купальні трусики, але коли війнув вітерець, він затремтів, зарюмсав і розпачливо обхопив себе долонями попід пахви.

— Та ну тебе, не будь такою дитиною! — розсердилася тітка.

Вона і містер Уолкер теж роздяглися й підвели Террі за руку до краю води. Його страх і розгубленість зникли, і він сів на мілкому й дозволив іскристим хвилькам скроплювати йому лисучий животик. Хвильки ті були так схожі на лимонад, що він раз у раз куштував їх, але вони відгонили солоним. Він вирішив, що коли це Англія, то воно й нічого, хоча все-таки краще, якби ще тут були парк і велосипед. Інші діти ліпили з піску замки, і він собі заходився робити те саме, та через деякий час, па його велику приkrість, йому став помогати містер Уолкер. Террі не розумів, чого той не може будувати окрім замку, коли навколо оно скільки піску.

— Тепер 'нам треба спорудити браму, еге ж? — нав'язувався зі своїми пропозиціями містер Уолкер.

— Добре, добре, — відмахнувся від нього Террі. — Тільки тут усе треба переробляти!

— Террі, а ти хотів би мати такого татка, як я? — раптом почікавився містер Уолкер.

— Не знаю, — відповів Террі. — Я спитаю тітоньки. Оце тепер брама.

— А тобі, мабуть, сподобалося б там, де я живу, — сказав містер Уолкер. — У нас куди гарніше!

— Справді? — зацікавився Террі. — А що там у вас такого є?

— Ну, знаєш, — усілякі каруселі, гойдалки й таке інше.

— І парки? — спитав Террі.

— І парки теж.

— А ми зараз туди поїдемо? — швидко запитав Террі.

— Ну, сьогодні то ми не можемо, туди треба їхати пароплавом. Розумієш, це ж в Англії, ген аж по той бік усієї цієї води.

— То це ви той дядько, що збирається одружитися з тітонькою? — спитав Террі — його самого так ошелешили власні слова, що він не втримався на ногах і впав.

— А хто тобі сказав, що я збираюся одружитися з тітонькою? — перепитав містер Уолкер, видимо, теж здивований.

— Вона сказала, — відповів Террі.

— Так і сказала? — засміявся містер Уолкер. — Що ж, я га-даю, це було б дуже добре для всіх нас, і для тебе теж. А що вона ще тобі казала?

— Що ви купите мені велосипеда, — гордо заявив Террі. — А ви купите?

— Авжеж куплю, — вроцісто запевнив містер Уолкер. — Як тільки ти переберешся до мене жити, ми найперше це й зро-бимо. Домовились?

— Домовились, — відказав Террі.

— Отже, згода, — сказав містер Уолкер і простяг руку.

— Згода, — відказав Террі й поплював собі на долоню.

Йому сподобалася ідея мати містера Уолкера за батька. Він бачив, що той вийшов би непоганим батьком. У нього були пра-вильні погляди.

Вони перекусили там-таки над морем, і коли повернулися на станцію, западав уже вечір. Залізничну платформу освітлювали невеликі ліхтарі. По другий бік долини обриси високих пагорбів хovalиши за темінню дерев, і жодне світліко не показувало, де хатина Ерлі. Террі був стомлений, він не хотів виходити з ма-шини й почав пхикати.

— Швидше, Террі, — жваво сказала тітка і, піднявши його на руки, витягла з машини. — Попрощайся з містером Уол-кером.

Террі зупинився перед цим дядьком, що вже раніше вийшов з машини, і враз похнювався.

— То ти мені й на добраніч не скажеш, другяко? — здивував-ся містер Уолкер.

Террі підвів голову, почувши докір у цих словах, і раптом сліпма припав йому до колін і занурився обличчям у штані. Містер Уолкер засміявся і поплескав хлонця по плечі. Коли він знову заговорив, голос його звучав уже зовсім інакше.

— Не падай духом, Террі, — сказав він. — У нас ще все попе-реду.

— Ходімо вже, Террі, — промовила тітка таким холодним то-ном, що йому зробилося страшно.

— Що з тобою, другяко? — спитав містер Уолкер.

— Я хочу залишитися з вами, — прошепотів Террі, зриваючись на плач. — Я не хочу більше тут жити, я хочу поїхати разом з вами до Англії.

— Ти хочеш поїхати зі мною до Англії? — перепитав містер Уолкер. — Але ж я сьогодні ввечері туди не поїду, Террі. Проте

якщо ти гарненько попросиш тітоньку, ми якогось дня зможемо це зробити.

— Нічого забивати дитині голову всячими такими думками,— гостро зауважила тітка.

— Ти вже, здається, і сама це непогано зробила,— тихо відказав містер Уолкер.— Тож бачиш, Террі, сьогодні у нас нічого не вийде. Доведеться залишити це на інший день. А зараз іди з тітонькою.

— Ні, ні, ні! — верещав Террі, силкуючись не датися тітці в руки.— Вона просто хоче здихатись мене!

— Ой, Террі, і звідки ти взяв таку дику нісенітицю? — суверо запитав містер Уолкер.

— Бо це правда, правда! — закричав Террі.— Вона зовсім мені не тітка! Вона моя мама!

І ще й не скінчив він говорити, як уже зрозумів, що сталося після жахливі. Ці слова належали Флоррі Кленсі, а вона ж не павиділа його тітку! З того, як змовили обе дорослих, він ще глибше зрозумів, якої прикрої помилки допустився. Тітка подивилась на нього згори вниз, і погляд її був страшний.

— Террі,— сказала вона наче не своїм голосом,— зараз же йди зі мною і щоб я більше не чула усіх цих дурниць.

— Давай я його відвedu,— різко мовив містер Уолкер.— Я знайду дорогу.

Вона пустила Террі, і він зразу перестав віdbиватися й пхикати і ткнувся носом у плече містера Уолкера. Він розумів, що англієць на його боці. Та й долала втома, він уже й так мало не заснув. Почекавши, як черевики містера Уолкера тупають по дошках дерев'яного містка, він підвів голову й побачив темний схил, порослий сосновими, і річку, ніби олов'яну в останньому вечоровому просвітлі. Знову пробудився він тоді, коли вже був у своїй спаленці, одній на двох їх з Біллі. Він сидів на колінах у містера Уолкера, і той розгував його.

— Мое відерце,— зітхнув він.

— А я справді, хлопче,— промовив містер Уолкер.— Я ледве не забув про нього.

#### IV

Відтоді щонеділі, чи доціло, чи було сонечно, Террі проходив через місток і далі повз залізничну станцію діставався до шосе. Там стояв шинок, і туди приходили чоловіки з долини — вони сідали на огорожі, дожидали, поки спорожніє дорога, а тоді прошмигали всередину. Террі приносив з собою і відерце з ло-

паткою — щоб у разі чого було при цьому, бо ж ніколи не вгадаєш, коли воно може знадобитись. Він сідав під огорожею неподалік від дорослих, і звідти йому було видно автобуси й машини з обох напрямків. Часом з-за повороту показувалася сіра машина, така, як у містера Уолкера, і він підступав ближче до шосе, але щоразу обличчя водія було не те. Коли вечорами вертали перші автобуси, Террі йшов назад, і місіс Ерлі сварila його, що він такий похнюплений та зарюмсаний. Він і сам сильно картав себе,— адже все лихо почалось від того, що він порушив слово, дане тітці.

Однієї неділі дорогою від села надійшла Флоррі. Вона повільно промінула його, сподіваючись, що він озветься, але він змовчав. Це вона в усьому винна, далебі. Потім вона зупинилася і обернулась до нього. Вона явно знала, що він тут і задля того й прийшла сюди, щоб помиритись.

— Ти когось чекаєш, Террі? — спитала вона.

— Не твоє діло,— гостро відповів він.

— Бо якщо ти чекаєш тітки, то вона не приїде,— лагідно мовила Флоррі.

Іншим разом Террі нізащо не почав би розмовляти з нею, але зараз він почувався таким розгубленим, що й з будь-ким ладом був заговорити, хто пояснив би йому, чому не приїздить його тітка й містер Уолкер. Це жахливо, коли ти маєш лише п'ять років,— ніхто тобі нічого не каже.

— Звідки ти знаєш? — спитав він.

— Міс Кленсі сказала,— довірливим голосом пояснила Флоррі.— Міс Кленсі все знає. Вона чула про це на пошті. І той дядько з сірою машиновою теж більше не приїде. Він повернувся до Англії.

Террі зашморгав носом. Він і сам боявся, що з тим містрем Уолкером було надто вже не схоже на правду. Флоррі підійшла ближче й сіла поруч на траві. Зірвавши стеблинку, вона почала скубти її на колінах.

— Чого б я від тебе приховувала? — з докором мовила вона.— Ти ж знаєш, я завжди була твоя дівчина, і я не стала б тобі брехати.

— Але чому містер Уолкер повернувся до Англії? — спитав Террі.

— Тому що твоя тітка не схотіла з ним поїхати.

— Вона казала, що поїде.

— А мати її не дозволила. Він був уже раз одружений. Якби вона поїхала з ним, він би й тебе забрав. Тобі пощастило, що до цього не дійшло.

— Як це пощастило?

— Тому що він протестант,— повагом заявила Флоррі.— А у протестантів неправильна віра, не така, як у нас.

Террі силкувався збагнути, як це правильна віра може врівноважити для людини втрату будинку, в якому світло вмикається й вимикається, і парку, і велосипеда, але побачив, що він для цього занадто малий. У п'ять років такі речі ще не вкладаються в голові.

— Але чому тіточка не приїздить, як вона раніше приїздила?

— Тому що вона вийшла заміж за іншого дядька, і той не хоче, щоб вона сюди їздila.

— А чому він не хоче?

— Тому що це не годиться,— мало не співчутливо відповіла Флоррі.— Як ти не розумієш,— у того англійця була неправильна віра, тож він і не мав нічого проти, а цей, за якого вона вийшла, хазяїн крамниці, де вона працює, і міс Кленсі каже — дивно, як він узагалі її взяв, і йому не подобається, щоб вона до тебе їздila. У неї тепер будуть законні діти, розумієш.

— А ми — незаконні?

— Звісно, що ні,— понуро відповіла Флоррі.

— А що з нами таке негаразд?

Над цим питанням Флоррі не раз уже задумувалась, але була надміру горда, щоб показати перед таким малюком, як Террі, що вона й сама не знає на нього відповіді.

— Усе негаразд,— зітхнула вона.

— Флоррі Кленсі,— гукнув котрийсь дядько з-перед шинку,— чого ти прив'язалася до дитини?

— Нічого я не прив'язалася,— відповіла вона задерикувато, здригнувшись так, наче її вивели з задуми.— Він не повинен сам сюди ходити. Ще попаде під колеса... Ходімо, Террі, я проведу тебе додому,— додала Флоррі, беручи його за руку.

— А вона ж казала, що забере мене до Англії і купить мені велосипеда,— скімлив Террі, коли вони переходили колії.

— То вона тільки дурила,— переконливо заявила Флоррі. Топ її поступово мінявся, ставав вільніший і більш пройнятий зневагою.— Вона геть про тебе забуде, коли заведе інших дітей. Міс Кленсі каже, що вони всі однакові. Вона каже — серед них нема жодної, за якою варт переживати, і вони ні про кого не думають, а тільки про себе. Вона каже, що он у моого батька купа грошей. Якби ти був зі мною заодно, то я вийшла б за тебе заміж, коли ти трохи підростеш.

Флоррі повела його навпротець лісом. Дерева там мінилися всіма барвами. Потім вона сіла на траві і спокійно розправила платтячко на колінах.

— А чого ти плачеш? — докірливо озвалась вона.— Це все ти

замінен. Я завжди була твоя дівчина. Навіть місіс Ерлі так казала. Я завжди за тобою оступалася, коли інші були проти тебе. Я не хотіла, щоб ти слухав ту свою тітку з її обіцянками, а ти більше дбав про неї та її старі цяпки, аніж про мене. Я тобі казала, яка вона, а ти не хотів мені вірити, тож тепер сам бачиш! Якщо ти пообіцяєш завжди бути зі мною заодно, я знову буду твоєю дівчиною. Обіцяєш?

— Обіцяю,— сказав Террі.

Вона пригорнула його, і він задрімав. Дбайливо тримаючи Террі, вона сиділа й дивилась на нього безпристрасним і допитливим поглядом. Нарешті він належить їй! Суперниць уже немає. Вона й сама задрімала, і не помітила, як проїхав долиною вечірній поїзд. Вінувесь променився. Наставала ніч.

## Лев



Заклавши худенькі руки за спину, Тім стояв біля гурту дітлашні і терпличе дожидав появи того, кого подумки називав Гидомиром.

Тім, ще зовсім малий хлопчик, був у коротеньких, дбайливо залатаних штанцях і в червоній сорочині. Ні шкарпеток, ні черевиків на п'яому не було. Та й пора стояла літня, і курява тільки приємно гріла босі ноги. Ось уже третій день приходить він дивитися, як годують циркових звірів. Цирк був невеликий — центральний балаган і той абиякій. Квацюваті афіші виблиякли просто неба. Фургони при депному світлі мали безглуздий вигляд. У самому цирку Тім ще ні разу не був — все не вистачало грошей на квиток, навіть на денну виставу. Але все-таки він сумлінно приходив слоди, придивлявся, як годують звірів, а потім з надією в погляді стовбичив при вході в балаган. Тільки досі ані одна добра душа не звернула на п'яого уваги і не зохотилася провести всередину. Заклопотана обслуга цирку просто відганяла його, коли він плутався під ногами.

Але годівля була безкоштовним видовищем: приходь собі і дивись, хто хоче. Звіринець був маленький — одна левиця, один тигр, кілька мавпочок, та ще Самсон.

Самсон — це лев. Саме біля його клітки Тім і стояв увесь час. Клітка була невелика, і лев насику вміщався там. Коли Тім довго дивився на ту клітку, у п'яого самого терпли руки й ноги. Самсон не схожий був на тих левів, що їх описують у книжках чи показують у кіно. Грива у п'яого майже вся облізла, тільки й ли-

шалося волосся, що над лобом та за вухами. Він і заревти посправжньому вже не міг. Навіть коли його роздражнити, він лішень якось мляво бурчав. Знаєте, у левів є такий квачик на кінчику хвоста? Так от у Самсона й того навіть не було, витерся. Хвіст у п'яого був якийсь вицвілий, жалюгідний. І ребра стирчали, бо худощий-таки був лев. Тімові Самсон, однак, дуже подобався. Йому лев був любіший за всіх інших — і за тигра, що без угаву спував по клітці й поводив страховою очима, і за левицю, що раз по раз лініво позіхала. Любіший павіт за мавпочок, хоч ті були такі веселухи, що аж ну!

Решта хлонців гайнула на протилежний край галавини. Там з'явився Гидомир зі своїм цебром. У цебрі — м'ясо. Сире м'ясо. Цебро все забризкане засохлою і свіжою кров'ю. Побачивши чоловіка з цебром, Тім увесь спалахнув неприязню.

То був невисокий дядько, чорноволосий, завжди непоголений. Одежа на п'яому була завеліка. Штани складками лягали на пошарпані черевики. На шні у п'яого красувався брудний комірець, прикріплений шпилькою, і червона зашмарована краватка. В руці він мав жердину зі сталевим вістрям. Вигляд його був такий, що Тімові аж замлобіло в шлунку. Процедура йшла своїм звичайним ходом. Дядько відсунув заслінки у клітках тигра й левиці і кинув їм по шматку м'яса. З цими він розмовляв досить чимно. Звірі ухопили своє м'ясо, затисли в кігтях і, припавши до землі, почали їсти. Потім дядько обернувся до клітки з левом і розпочав свій номер.

Але до цього Тім устиг ще мовити стиха:

— Не звертай на п'яого уваги, Самсоне! Не звертай уваги! Він же невихованій.

Може, Самсон і чув його. В усякому разі він повернув до хлончика голову й поморгав своїми великими очима, а тоді знову поринув у дрімоту. Мало не проти волі Тім перевів погляд на Гидомира.

А той стояв за кілька кроків від клітки, по-мавпячому зігнувшись — цебро в одній руці, жердина у другій. Дітлашня павколо реготала на його блазнювання.

— Ось він, найлютіший з лютих! — казав Гидомир, мов собака, винюшковуючи в бік Самсона. — Прямісінько з африканських джунглів. Он як очі кров'ю набігли! А пазурища як випустив! Глядіть, не підходьте близько, стережіться! Бо як просуне лапу крізь гратеги, та як хапоне!

Гидомир почав, немов крадучись, бокаса підступати до клітки. Тім бридливо стежив за ним. Він зінав, що найкращих шматків у цебрі вже немає. Самсонові завжди діставалися жалюгідні рештки. Діти були в захопленні від Гидомира. За його прикладом

вони вигиналися, скрадались до клітки, гоготіли. Раптом Гидомир підскочив до клітки, встромив жердину межи пруття й штирикнув Самсона у бік. Лев посунувся й нібито пробурчав щось. Далеко відсунутись йому було нікуди. Він не гаркнув. Не рикнув навіть. Тім хтозна-що дав би, аби лиши почути Самсонів гнівний голос! Але ні, лев не загарчав.

— Бачили? — сказав Гидомир. — Чули, як реве? Такий мертвого розбудить. Еге ж, хлопці, страшний це звірюга. Але ви його не бійтесь. Ось дивіться! — Він кинув цебро й жердину, пригніцем оббіг клітку й скопив Самсона за хвоста. Щосили смикнувші, він аж підняв лева до задніх грат. — Бачили? — верещав Гидомир. — Найллютіший звірище, і оце його зловлено в неволі за хвоста. Та він зараз сказиться! Дивіться, як він свою клітку вщент розвалить!

Тім так стис кулаки, що нігти врізались в долоні. Самсон втомлено підвісився, — але навіть не на весь зrist, бо розміри клітки не дозволяли, — шарпнувся вперед і трохи не заточився, коли Гидомир ураз випустив хвоста з рук. Лев стукнувся головою об передні прутини. Але й тоді не розсердився.

«Що ж, Самсон старий, — подумав Тім. — Якби він молодший був, то хіба дозволив би Гидомирові так над собою збиткуватись?»

Тім уявив собі, як Самсон зустрічається з Гидомиром десь на галіві у джунглях. Глумитися з нього Самсон не став би, вирішив Тім. Просто роздер би його на клапті. Тімові ця думка сподобалася.

А Гидомир тим часом потирає руки.

— Це ще дурниці! — просторікував він. — Мені випадало смикати левів за хвоста на всіх континентах. Але цей уже такий лютий, коли жере, такий лютий, що до нього й не підходить!

Він не став відсовувати заслінку, а просто витяг шворень із клямки й розчахнув клітку павстіж. Тімові так хотілося, щоб Самсон скочив на нього! Але Самсон не скочив. Гидомир стукнув його по голові жердинкою. Тім почув глухий звук удару. А Самсон тільки поморгав очима й відсторонився.

— Сьогодні з ним забави не вийде, — сказав Гидомир. — Ось вам, панночко, ваша лагоміна.

Він вихлюпнув рештки м'яса з цебра просто левові в морду. Напевне, лев кумедно виглядав, весь заброханий спереду. Глядачі реготали, аж за животи бралися. Клапті м'яса падали з морди на підлогу клітки.

Гидомир захряснув дверцята й замкнув клітку.

— Ет, ніякого пуття з нього нема сьогодні! — кинув він. — І що це воно за лев такий? Гайда он краще до мавп!

Усі посупули за ним. Один хлопчишко спокусився й собі смикнути лев'ячого хвоста, який усе звисав крізь пруття, — він закричав: «Гей, хлопці, я теж! Я теж його за хвоста смикнув!» — і кинувся доганяти інших.

Гидомир погладив його по голові.

— Молодець, — сказав він. — Виростеш, приборкувачем левів зробишся.

Вони посміялися. Тім дивився на Самсона.

— Може, це він це з лихого серця, — прошепотів хлопчик левові. — Ти не зважай па нього. Колись він однаково помре й дастъ тобі спокій.

Тім відчув слізози на очах. «Це тому, що я маленький, — думалося йому. — Адже коли кошенят топлять, тоді теж плачеш».

Самсон заходився вмивати морду. Це забрало кілька хвилин. Потім понюхав їжу під ногами. Вона його не зацікавила. Він підвів голову й подивився на небо.

У цю мить Тімові раптом спало на думку, що Самсон, можливо, хворий. Він зінав, що в цирку його не показують. Тільки левицо з тигром. Казали, що його тримають просто на плем'я. І раптом хлопчикові уявився ліс за містом. Ліс стелився в улоговині поміж двома горами, і там в долині дзюрчав по камінню струмок, і ліс був великий, і поцяткований сонячними зайчиками. В такому лісі Самсон був би як дома: там і пташки водяться, і дерева є, і папороть, і він там одужав би, і голос у нього б з'явився, і ніхто до нього не ліз би, і Гидомир не насмілився б його кривдити. Ця думка осяянула Тіма; він став навпиняти, дотягся до сталевого шворня, витяг його й розчинив дверцята клітки.

— Ходімо, Самсоне, — сказав він. — Я проведу тебе в одне місце, де тобі сподобається. Не те, правда, що джунглі, але теж непогано. Ходімо. Ну, будь ласка, ходімо, поки нікого нема!

Самсон не хотів виходити. Тім піднявся й ліг грудьми на підлогу клітки. Насилу вхопившись за рештки гриви на шиї у лева, він потяг його до себе.

— Ходімо, Самсоне! — сказав він. — Ходімо.

Самсон спершу огинався, але хлопчик усе тяг і тяг, і лев зрештою поступився. Тімові ноги знов опинилися на землі. Він усе ще міцно тримав лева за гриву. І тоді Самсон пригнувся й скочив на землю. Він трохи постояв, відчуваючи під подушками лап незвичну опору. Потім, коли хлопчик потяг його своєю маленькою рукою за гриву, слухняно рушив з місця, і так вони плече в плече проминули фургони, вийшли за ворота й на вулицю.

Вони вдвох спокійнісінько дісталися до центру міста.

Тепер міста вже привичаєні до того, що вулицями пересувається хто і що завгодно: люди, всякі хитрі машини, а то, бува,

й звірі. Скажімо, вельми цікава пригода, якщо кінь зірветься з прив'язу. Вулицями й слони можуть розгулювати — звісно, коли вони належать до цирку і їх водять напоказ. Але того дня у місті якраз був ярмарок і на вулицях було дуже людно. Обабіч тісними рядами стояли і автофургони, і просто вантажні машини й вози, запряжені ослами або кіньми, а власники всіх цих транспортних засобів клопоталися у своїх звичайних справах. Якщо, кинувши у ставок камінчик, викличеш брижі на поверхні води, то жбурнувшись здорову каменюку, збуриш цілий фонтан. Ставок злетить у повітря. Щось подібне сталося оце і з містом, тільки-но хтось перший помітив хлопчика з левом.

Цим першим виявилася гладка бабега з кошиком у руках. Вона глянула раз, тоді ще раз, потім кинула кошика, розсвітила рота, заверещала й повернулася бігти, усе не припиняючи крику. Ноги в ній були товсті, а панчохи короткі, тож поки вона бігла, охочі мали нагоду помилуватись її брудними червоними підв'язками.

Опісля всі запевняли, що саме ця жінка збила своїм вереском таку несосвітенну паніку. Мовляв, коли б не вона, ніхто й уваги не звернув би на хлопчика, що прогулювався з левом. Може, й справді. А проте, якщо, йдучи вулицею, ви раптом побачите перед собою лева, то навряд чи зупинитесь розпитувати, в чому річ. У вас сироти виступлять на тілі, в роті пересохне, волосся стане сторчака й ви кинетесь павтіки. Що всі цього разу й зробили. Людей з вулиці як змело. Вони вбігали в першу-лішту крамницю, протискувалися всередину і, лише замкнувшись за собою двері, починали роздивлятись через скло, що ж саме сталося. Сполох пойняв усіх — жінки верещали, чоловіки кричали. Вони в панічному поспіху вскачували в машини, піднімали шибки і вже звідти виглядали назовні, самі бліді, як смерть. Ганебна сторінка, але ніде правди діти. Коней та ослів покинули напризволяще, і ті з них, які не були припнути віжками до ліхтарних чи телеграфних стовпів, з ляку шарнулися бігти хто куди, тягнучи за собою й тяжкі вози. І чимало безвісних геройів ловило того дня по околицях тварин-утікачів — хоча медалей за це їм так і не припало.

А Тім ледве чи помічав, який шарварок та переполох зчинявся навколо, і повагом ішов собі з левом далі й далі. Усе розмовляючи з Самсоном, він звернув з людної торгової вулиці на широкий майдан. Тут було більш простору, і люди встигли завчасу поховатися в безпечних закутках, де мали змогу поміркувати, що воно тепер буде.

А поліцію на це діло настремчив мировий суддя. Сам він, на лихо собі, доліз до середини стовпа, і так там і

завис, міцно обхопивши його ногами. Мало хто про це чув, але згодом його жінці довелося чималенько потрудитись, щоб витягти всі скалки у нього з тіла. (Після цієї пригоди — хоч це до напої історії й не стосується — суддю стали називати не інакше, як «верхолазом». Дотепно, але таки образливо.) Зі свого ненадійного сідала суддя проголосив до народу слово про те, що коли треба, то чортової поліції на місці катма, а тоді гримнув на якогось переляканого громадянина, котрий виглянув з вікна третього поверху, аби той ради бога викликав поліцію приборкати лева, а не стояв, розсвітивши рота, мов розтелепа. Суддя був розлючений, та й не без причини; окрім того, йому довелося висіти на стовпі, аж поки хтось здогадався приволокти драбину, бо ж він не хотів набирати нових скалок — у відповідь на чиесь запитання він гаркнув, що й так досить набрався дерева і що коли набереться ще, то плаватиме на воді, як буйок.

Опісля така була ситуація, коли Тім, вступивши на майдан, оглянувся й раптом побачив, яку спричинив бучу. Помітив він також вервечку поліцейських, що повільно й дуже обережно обступали з усіх боків його з Самсоном. Хлопчик міцніше стис рукою жмуток лев'ячої гриви. Він зупинився, і Самсон теж зупинився й обвів поглядом людей, що підступали до нього. Лев вискалив зуби й заричав, і вервечка перестала насуватись. Поліцейські не мали зброї, а тільки кийки, затиснуті в руках. Але майже всі були певні, що лев роздере кожного на шмаття, не давши й замахнутись. Усі були цього певні, окрім поліційного інспектора — високого дядька з блакитними очима, що підійшов близько до хлопчика й лева, маючи лише тростинку під пахвою. Йому не брачувало тверезого глузду: коли його повідомили про пригоду, він зателефонував до цирку, щоб прислали людей. Крайчиком ока він тепер бачив, як ті люди поспішали вулицею, що впадала у майдан, і несли мотузки й залізне пруття та волокли за собою волоком клітку, зняту з фургона.

— Спокійно, друже,— сказав інспектор.— Не хвилуйся. Усе буде гаразд. Гляди лиш не злякай його.

Тімові пересохло в роті. Його охопив страх. Там, де він жив, поліцію не дуже любили. Поліцейські раз по раз навідувалися в їхні околиці й чемненько так забирали синів то в одній родині, то в іншій за всілякі тобі переступи. І потім хлопець іще зрозумів, що сподівання його не справдяється. Тім геть забув про місто і про поліцію. Адже можна було піти глухими завулками і тоді, можливо, ніхто б його й не помітив. «Не бачити вже Самсонові лісу», — сумно подумав він.

Підходячи до хлопчика, інспектор здивовано зауважив, що той зовсім не боїться. А коли він глянув пильніше на лева, то зро-

зумів, що й боятися було нічого. Хоча хто його знає? Лев наче був старий, і худий, і безсилій, але йому досить було раз ударити лапою, щоб від хлопчика тільки мокре місце залишилося.

Люди обережно підступали ззаду, тримаючи напоготові мотузні аркани.

— Пусти лева і йди сюди,— сказав інспектор.

Тім покрутів головою.

— Ні, ні,— відказав він, і маленька рука ще дужче стисла левові грибу.

— Тобі доведеться таки відпустити його,— сказав інспектор,— Заду он люди з цирку. Зараз на нього пакинуть мотузки. Доведеться тобі підійти до мене.

— Нехай тільки Гидомир його не чіпає,— сказав Тім.

Інспектор не зрозумів, що мав на увазі хлопчик, але відповів:

— Гаразд.

— Прощавай, Самсоне,— сказав тоді Тім і погладив лева по шиї. Більше він не дивився на нього. Похнюпавшись, він підійшов до інспектора. Той зітхнув і взяв його за руку. Так вони вдвох і стояли, поки лева обсновували мотуззам.

Усі немов полегчено перевели подих, над юрбою прокотився сміх, почулися розмови, веселі репліки. Інспектор помітив якогось невеличкого чорношкірого задріпанаця, що кривлявся біля лева, коли його заганяли в клітку. Лев покірно слухався, не огинався, але той бруднюк усе блазнював перед публікою, і вона гоготіла на його кривляння.

— Що ж, ходімо звідси,— сказав інспектор.— А там розберемося, що воно до чого.

Люди,— ті, хто був спокійний і спостерігав цю історію від початку до кінця,— опісля розповідали: «Побачили б ви, як спершу хлопчисько з левом нагнав страху на весь народ і як потім цього самого малюка оточили здоровецькі дядьки й повели туртом у поліцію!»

Тімові здавалося, ніби він іде через синій ліс. Він тільки й бачив, що сині ноги, схожі на стовбури дерев. Але інспектор багатіно тримав його за руку, і тепер він уже не боявся, як спершу, і серце у нього не так калатало. Може, інспектор здогадався, яким загубленим почував себе хлопець, бо невдовзі Тім описанувся у маленькій кімнатинці, де був тільки письмовий стіл і камін, в якому горів вогонь, та той самий інспектор, котрій, сидячи за столом, уже не здавався таким здоровим.

— Що ж, Тіме,— сказав інспектор.— Розкажуй, як воно було.

Це ти відімкнув клітку?

— Я,— визнав Тім.

— Навіщо? — спитав інспектор.

— Я хотів його відвести в ліс,— сказав Тім.— Щоб він піддужчав і щоб Гидомир його не мучив.

— А що це за Гидомир? — поцікавився інспектор.— І як він його мучив?

Тім розповів про Гидомира.

— Ясно,— сказав інспектор.

— Також Самсон хворий,— пояснив Тім.— Побачили б ви його. Він не гарчить і взагалі нічого. Хоча треба б. Треба було б йому зажерти Гидомира. А він нічого. Тільки сяде й сидить, коли той його дрючком штрикає, і за хвоста смикає, і всіляко кривдить. Розумієте, Самсонові треба в ліс, щоб піддужчати.

— Розумію,— сказав інспектор.

Він узяв телефонну трубку й назвав номер. Чекаючи, він постукував по столу олівцем. Очі в нього посуворішли. Тімові знову зробилося страшно.

— Ти, Джо? — спитав інспектор.— Так, я. Мені треба, щоб ти був тут хвилини за десять. І візьми з собою ту свою валізчину. Так, тоді поясню. Терміново.

Він поклав трубку. Потім натис кнопку дзвонника й заходився списувати рядок за рядком на аркуші паперу. Ввійшов ще поліцейський.

— Ось візьми,— сказав інспектор.— Сходи до мирового судді тут неподалік, нехай він підпише.

Поліцейський пішов.

— Що ж, гаразд, Тіме,— сказав інспектор,— ходімо поки що надвір, почекаємо Джо.

— А що ви зі мною зробите? — спитав Тім.— У тюрму тепер посадите?

— Ні, Тіме,— відповів той,— в тюрму не посадимо. Хоча, з другого боку, й медалі тобі теж не дадуть. За таке доброчинство медалями не нагороджують. То ходім.

Він знову взяв хлопчика за руку й вивів коридором на сонячне подвір'я. Там вони побачили поліцейських, які, посідавши уніформи й узувши парусинові туфлі, гавяли м'яча. Вони обое постояли, подивились на них, а коли почули автомобільну сирену, вийшли на вулицю. Інспектор відчинив дверцята машини й пропустив Тіма вперед. За кермом сидів дебелій червоночолий дядько.

— Привіт, Джо,— сказав інспектор.— Це Тім, мій приятель.

— Здоров, Тіме,— сказав Джо.— Радий дізнатися, що серед приятелів інспектора бувають і чесні люди.

Цю мить з'явився захеканий поліцейський і простяг у віконце той самий аркуш.

— Як він, не огинався? — спитав інспектор.

— Де там! — засміявся поліцейський. — Він був на вулиці, коли все трапилося. Каже, що мусив на стовпа видертись. Повно собі скалок загнав. Каже, що підпише наказ, щоб за одним заходом і ввесь цирк спалити.

Інспектор засміявся.

— То й добре. Тоді їдьмо, Джо.

Машини рушила.

— Що це у вас за пригода з левом? — спитав Джо. — Усі тільки про лева й балакають.

— Оце ж до нього ти й ідеш, — сказав інспектор і пояслив Тімові: — Джо у нас ветеринар. Він тварин лікує, як от лікар людей.

Тіма зацікавила ця новина.

— Справді? — сказав він. — А ви Самсонна вилікусте?

— Вилікує, Тіме, не журись, — сказав інспектор.

Джо хотів щось заперечити, але інспектор вчасно йому підморгнув.

Машини зупинилася біля входу в цирк. Життя міста на той час уже знову йшло своїм звичайним ходом.

— Ти зачекай тут, Тіме, — сказав інспектор. — Ми швидко.

Вони пішли. Тім опустив шибку. До нього долинув запах цирку. Йти туди йому вже не хотілося.

Джо поглянув на Самсона.

— Ти як гадаєш? — спитав інспектор.

— Боюся, що іншого виходу нема, — відповів Джо.

— Почекай-по хвильку, — сказав інспектор.

Він розшукав власника й показав йому підписаний ордер.

— Ви не маєте права! — запротестував той. — Це свавільство! Лев здоровісінський! Просто через те, що якийсь шибеник випустив його... Це ще не підстава. Гей, Альфонсе, йди сюди! Ось він вам скаже. Він їх годув. Ти ж знаєш, Самсон нічим не хворий, правда? Самсон же не хворий?

— Він здоровий, як лев, — пирхнув сміхом Альфонс.

— Ох ты ж, Гидомир! — не втерпів раптом інспектор. Він згадав, як виразно змалював його Тім. — Ти шолудивий брудний садист, — сказав він. — І якщо тебе коли-небудь не роздерє якийсь лев, то знайдеться з людей хтось порядній, що натовче тобі писок!

Гидомир тільки рота роззявив, вражений подивом.

Хазяїн заступився за нього.

— Ну-ну, — сказав він. — Яке ви маєте право!..

— А ви цього виродка краще не підпускате до свого звіринця, — сказав інспектор і пішов геть.

Джо був біля клітки. Він ховав шприц у коробку. Самсон

лежав, витягши закоюблі лапи. Груди його вже не здіймались.

Вони подивились на мертвого лева.

— Його вже хтозна-коли треба було приспати, — сказав Джо.

— Бідолаха, — промовив інспектор. Він простяг руку через пруття клітки й погладив лева. — Це тобі від Тіма, Самсоне, — сказав він, і вони рушили назад до машини.

Посідали. Було видно, що Тім зовсім принищ.

— Що трапилося? — спитав інспектор.

Джо ввімкнув мотор. Інспектор поклав руку хлопчикові на плече.

— Самсон вернувся до лісу, Тіме, — сказав він. — Ти приглядайся. Може, коли підеш гуляти в ліс, то й побачиш, як Самсон на сонечку гріється.

— Відпочиває на м'якенькій травичці, — додав зраділо Тім.

— Еге ж, — погодився інспектор.

## Мужній протест



З кожним місяцем наші з мамою стосунки гіршли. Тоді мені було тільки дванадцять років, і ми — тато, мама, Марта і я — жили в Богарні, маленькому містечку за двадцять миль від Азри. Я втішав себе наївним сподіванням, що колись мама зрозуміє — одного чудового дня вона прокинеться і побачить, що прихильність до неї тата й Марті пецира, і що вони обов давно у змові проти неї, і що тільки я, недотепа, незграба й недоріка Деніс, сам тільки я по-справжньому люблю її.

Це прозріння мамине мало статися за досить незвичайних обставин. Ми всі опинимось у якісь небезпечній пустелі, мама переломить собі ногу і скаже нам іти далі, а їй, — що судилось, те нехай і буде. Тато й Марта, звичайно, покинуть її, і тільки прикидатимуться стурбованими. Я навіть уявляв, як тато обернеться назад з тую в очах, підведе брови й знизко плечима, — мовляв, пічого не вдіш. Але я — просто обхоплю руками коліна й промовлю ніби зовсім байдуже: «Що мені життя без тебе? Татові й Марті добре, вони мають одне одного, а я маю тільки тебе». І більше ні слова! Я був проти всякої фальшивої сцени, проти будь-якого підвищення голосу. Пишними висловами я ніколи не захоплювався — отак тільки здигну плечем, як ото коли зрилася травинку (не конче, щоб це було в пустелі), і мама збегне врешті, що хоч я й не обдарований красномовством, а звичайний собі неотесаний, безвільний хлопчина, зате серце у мене золоте.

Але біда в тому, що у мами був талант піддавати золоті серця нестерпним випробуванням. Так само оце було і з Флоссі, нашим собакою. Ми, діти, виростали разом з Флоссі, знали його, як один одного в родині, і все-таки той перший раз, коли тато зібрався в тривалу поїздку і мама падумала їхати разом з ним, Флоссі не було де подіти і тому його віддали лупієві. Я цілими годинами плакав за любим нашим Флоссі.

І не те, що мама свідомо була недобра: найголовніше для неї було — спроявляти належне враження, тож вона й не хотіла здаватися недоброю. Просто їй було байдуже. Вона все частіше десь їздила. Навідувалася друзів: то в Дубліні, то в Голуеї, то в Біррі, то в Атлоні. Зроду я не зустрічав жінки, яка б мала стількох друзів і так рвалася до них. Ми в родині бачили її лише в ті сповнені метушні проміжки між одним наїздом та іншим, коли вона спаковувалася або розпаковувалася. Тато був поглиниений своєю роботою, але це було зовсім інше. Він ніколи не здавався таким вразливим, як мама. Він приходив, коли вона пакувала речі, стромляв руки в кишенні штанів, витягав довгу шию — схожий на школяра-переростка, якби не вуса, — і брав її на кінни, наслідуючи простацьку вимову. Коли вона починала сердитись, він робив порожнє обличчя і знизуває плечима, але його тонкий голос ставав писклявим з тривоги — і тоді видно було, що в маминих очах тато й справді скидався на нікчему.

І хоч як я любив маму, я розумів, що й у мені вона бачить лише майбутнього нікчему. Мама вважала, що тато занадто багато хоче від неї, і це було зрозуміло, однак вона й про мене була такої самої думки, і часом я гадав, що вона, певне, до Флоссі теж так ставилася.

Але до найгіршого дійшло, коли мама сказала, що не зможе бути вдома на мій дванадцятий день народження. Водночас, пам'ятаючи про свій обов'язок, вона влаштувала нам з Мартою дуже гарну прогулянку за місто. Здавалося, що там було мені заводитися при цій нагоді, але я взяв та й завівся. І це ж вибрал саме таку хвилину, коли начебто ніякої видимої причини не було! Так воно завжди виходило у мами, щоразу всі аргументи були на її користь, а ти здавався вередою та нечесною, від чого все ставало ще гіршим. Я почав плакати, тупотіти ногами й казати, що на Мартин день народження вона ж такого не зробила. Мама холодно подивилась на мене й сказала, що гарно ж я виглядаю і що мені зовсім бракує мужності. І я, звичайно ж, бачив, що вона має слухність, що я таки виставляю себе дурнем, і що не може бути ніякого вибачення такому дорослому хлопцеві, як я, коли він нарікає, піби з ним поводяться інакше, ніж з його меншою сестричкою. Зовсім впавши у нестяму, я закричав:

— І з Флоссі ти теж так повелася!

Мої слова були жахливі, це я зрозумів, і навіть подумав, що от зараз мама вдарить мене, але вона тільки випросталася, зневажливо скривила губи, і прибрала ще благороднішої і гарнішої постави.

— Це дуже підло з твого боку, Денісє, — зауважила вона упилівим тоном. — І я тільки від тебе й сподівалася таке почуття.

Потім мама вибралася на цілий вечір до Кларків, а пас із Мартою залишила самих. Тато ще був у кабінеті. Марта подивилася на мене напівспівчутливо, папівараділо. Вона піколи особливо не розчаровувалась у мамі, бо й не покладала на неї великих надій.

— А що я тобі казала? — такі були Мартині слова.

Я пішов до себе нагору й розплакався мов дитя. Я знов, що тепер між мною і мамою все скінчене, після цієї пригоди я вже не зможу жити з нею під одним дахом. Я дістав свою поштову ощадну книжку. На ній було чотири фунти п'ятнадцять шилінгів — вистачить, щоб прохарчуватися з місяць, або й довше, поки я знайду притулок у людей, що погодяться взяти мене, простого, щирого хлопця, якому тільки хочеться бодай трохи чиєсь теплоти. А в крайньому разі я завжди можу податися в Дублін, де живуть моя тітка Мей і татів батько. Я знов, що вони охоче допомогли б мені, бо вони й не приховували своєї неприязні до мами — раніше я цим обурювався, а тепер побачив, що вони, маєть, таки проникливіші за мене. То було б зовсім непогано з'явитися у них па порозі й так навпростець і сказати тітці Мей: «Тепер я бачу, що ви мали слухність, а я помилявся».

Потім я витер очі, зійшов униз і дістав велосипеда. У мене він був з ліхтариком і аусім, що треба, — просто шик!

— Куди ти йдеш? — спітала Марта.

— Скорі дізнаєшся, — загадково відповів я й закрутів педалями.

І ось настало мое перше розчарування: вийшовши на центральну вулицю, я побачив, що всі крамниці замкнуті — сьогодні ж був коротший робочий день, як звичайно серед тижня, отже, й пошта теж буде замкнута. Окрім тих своїх заопаджень на книжці я не мав пічого, і зрозумів, що без грошей мені далеко не заїхати, тим паче так далеко, як я замірявся, коли вирішив більш піколи не повернатись додому.

Хвилин десять я стояв біля поштової кабінеті, марно сподіваючись побачити когось із поштовиків. Я відчував, що просто не можу повернутись додому. А потім мені враз спало на думку, що до Азри ж тільки двадцять миль, і там пошта мусить працювати. В Азрі я бував кілька разів з мамою, отож у намірі поїхати

туди не було нічого надзвичайного чи небезпечної. А взявши гроші, я вже зможу на свій вибір або заночувати в готелі, або поночі рушити далі велосипедом. Другий варіант мене більше приваблював. Це була б чудова пригода — проїхати вночі через усю Ірландію, через поснулі села й містечка, побачити, як світанок зоріє над Дубліном, коли я спускатимуся з Дублінських гір, і дістатись до дверей тітки Мей на Шелбурн-род саме тоді, коли вона розпалюватиме вогонь. Я уявляв, як вона зустріне мене: «Дитя мое, звідки ти тут уявся?» — «Просто приїхав на велосипеді», — відповім я без ніяких хвастощів. Природна скромність завжди була характерною ознакою моїх мрій, бо я ніколи, ні за яких обставин не дозволяв собі ставати у хвальковиту позу.

Ідея здавалася привабливою, але цього було замало. Поволі й нерішуче я проїхав знайомою мені центральною вулицею, де ми прогулювалися по неділях, далі промінув семінарію й маленькі будиночки на околиці. Я все ще не був певен, чи таки пойду в Азру. Я вагався, чи не відкласті здійснення свого наміру на другий день. Але раптом я вражено побачив, що навколошня місцевість мені незнайома. Злізши з велосипеда, я розглянувся. Містечко сковалося за темними пагорбами, де ріс чагарник, і від нього лишилися вдалини тільки шпиль церкви та зруйнована вежа абатства. Здавалося, ніби воно супроводило мене до останньої хвилини, а потім нишком покинуло й вернулося назад. Я опинився в незнайомому краю; ген потойбіч річки попереду розкинулось якесь інше, маленьке, мов намальоване, містечко, а за ним слалися більші узгір'я, пологіші й зеленіші. Дивне почуття охопило мене — як от коли ти запливеш на глибоке й не знаєш, що далі робити: чи в паніці метнุти назад на мілизну, чи сміливо рвонути вперед, до протилежного берега.

Порівняння це подіяло на мене. Я відчув наоче виклик своїй мужності, хвилина розгубленості немов додала мені нової сили. Маленьке містечко, чималий будинок з червоної цегли у глибині букової алеї, шестигранна коричнева споруда на вершині пологистого пагорба попереду, пробліск річки — все це й зачаровувало, й страхало. Коли йдеш автобусом, нічого такого не помічаеш. Я усвідомлював, яку велику відстань доведеться мені подолати, бачив густі хмари над обрієм, розумів, які благенькі шини мого велосипеда супроти шорсткого покриття дороги, тож усе інше поступалося перед пекучою потребою добутися до міста, забрати свої гроші, купити собі поїсти й знайти притулок на ніч. Романтичний витвір моєї уяви — образ того, як я йду велосипедом через нічну Ірландію, — почав пригасати.

Останні десять миль мене навіть краєвид не приваблював. Усе навколо просто проминало, дорога бігла назад під шинами вело-

сипеда, над дорогою поставали замки з великими арками, що ледь окреслювались у тіні. Я педалював запекло, до знемоги, а коли з-поза рівних і занедбаних полів виростили шпилі міста, переді мною з новою силою постала проблема: чи працює там пошта, чи ні. Мені вже трохи паморочилось у голові з голоду.

Проте не весь час. Була така коротка благословенна хвилина, коли невеличкі латки кам'янистих нивок закрилися позаду, як, бува, книжка закривається, і далі мене супроводили стовпи з електричними ліхтарями — до вершини останнього пагорба, а потім некрутим спуском до мосту між розкілних вілл з широкими садками. Саме місто лежало по другий бік річки — замок біля мосту, над ним кафедральний собор, далі кілька складів, вище по схилу низка облуплених житлових будинків у георгіанському стилі\*. Мое серце радісно билося: адже, незважаючи на мамине глування, я таки довів свою мужність.

А тоді знову почалися мої клопоти. За мостом дорога йшла вгору й впадала у центральну вулицю — два довгі ряди будинків з червоної цегли, між якими вклинився фасад церкви, викладеної з вапняку. Минаючи церкву, я пообіцяв богові, що прийду й подякую йому, коли пошта працюватиме. Однак бог не вважав на мої слова. Щоправда, пошта була таки відчинена, але працював тільки відділ листів — усе інше було закрите. І в тому відділі мені сказали, що треба прийти на другий день. Для мене це було все одно, що на другий рік.

Приголомшений і розгублений, я повів велосипед назад до центральної вулиці, час від часу розглядаючись на всі боки. Вулиця була довга, широка й безлюдна, і жодної тобі живої душі, до якої б можна звернутись. Не пойшши й не відпочивши, я не міг навіть виrushiti до Дубліна. Поразка моя була очевидна. Я довів свою мужність, та яка з неї користь, коли пошта в Ірландії не працює після п'ятої години?

Не маючи куди подітись, я пішов до церкви — але не з вдячності богові, адже він прикро розчарував мене у моїх сподіваннях. Я сів там на останній лаві, у самому кінці церкви. Навколо було тихо й темно, і лише далеко в олтарі світився червоний вогник. І ось тільки в цю хвилину я подумав про тата. Як не дивно, але раніше я не згадав про нього, — не згадав навіть тоді, коли думав про діда й тітку Мей. Цих двох я вважав своїми союзниками супроти мами, тоді як тато здавався таким безпорадним, що мені й на думку не спадало до нього звернутись. Проте коли зараз я почав уявляти собі тата з його довгою шию та не-

\* Архітектурний стиль, поширений в Англії та Ірландії у XVIII ст.

рішучістю на обличчі, з його капелюхом і вусами, які робили його схожим на загримованого для шкільної вистави школяра, з його нехитрими дотепами й простацькою вимовою —увесь віп здався мені зовсім іншим. І не тому, що я був голодний чи розгублений. Це було щось нове для мене, щось таке, як любов. Словнений нової енергії, я впав навколішки й став молитись: «Боже всемогутній, зроби так, щоб я зміг поговорити з татом по телефону!» Богник в олтарі блимнув змовницьки, немов дав мені знак, і я зразу підбядорився.

У першій крамниці, куди я звернувся з проханням подзвонити, мене просто прогнали. Думка, що це ж я не з своєї волі прийшов, а керуюся господнім величнім, викликала в мені обурення — і проти хазяїна крамниці, котрий нехтує волю неба, і проти неба, яке дозволило вогникові олтаря поводитись так безвідповідально. Залишивши велосипед край тротуару, я став безцільно снувати вулицею й заглядати у вітрини крамниць. В одній вітрині я побачив дзеркало і в ньому себе самого від ніг до голови. Виглядав я старим і знеможеним від горя, чисто мов той мученик на церковному образі. У мене й підпис до картини зблиснув у думці — «Бездомний», і я скліпнув очима, проганяючи слізу. А у вітрині видніли ще гарненькі іграшкові поїзди — електричні.

Проходячи далі повз шинок, я помітив у дверях високого дядька у простій сорочці. У мене було таке враження, що він уже якийсь час за мною стежить. Він підморгнув мені, і я підморгнув йому у відповідь. Я був радий кожному, хто прихильно гляне на мене.

— Може, тобі кухля пива хочеться? — весело й голосно запитав дядько, і я враз розчарувався, подумавши, що він тільки клієнтів виглядає.

— Та ні, — відповів я. (Якби ж він запропонував мені лимонаду, то інша річ!)

— А я подумав, чи ти, часом, не завсідник таких закладів, — промовив він, підтвердживши мое припущення щодо нього. — Ти тутешній?

— Ні, — скромно відповів я, цілком свідомий того, яка велика відстань відділяє мене від дому, я, однак, зовсім не збирався цим хвалитись. — Я з Богарні.

— З Богарні? Ого! — зацікавлено вигукнув незнайомець. — А що ти тут робиш?

— Та я втік з дому, — пояснив я вмисне зажуремим тоном, сподіваючись збудити у нього співчуття.

— Це ти чудово надумав, — у захопленні озвався він. — Я й сам утікав з дому.

— Ви теж утікали? — жваво запитав я: адже він, можливо, був саме тим, кого я потребував.— А коли?

— Коли мені було чотирнадцять років.

— А мені тільки дванадцять,— зауважив я.

— Як раніш почати, то й краче,— сказав він.— Я он тричі втікав, поки нарешті вдалося. На той час на мене вже зовсім махнули рукою. Тільки як ти вже завзявл, то не відступай. Це ти через свого старого?

— Ні,— відповів я, підкоряючись його досвідченості і навіть переймаючи його спосіб вислову.— Через стару.

— Це кепське діло,— співчутливо мовив він.— Погано, коли старий напосядеться, але куди гірше, коли стара на тебе в'їться. А що далі ти маєш робити?

— Не знаю,— відказав я.— Мені треба дістатися до Дубліна.

— То чого ж ти не ідеш?

— Усі мої гроші в ощадній касі на пошті, а вона сьогодні рано зачинилася.

— Е, так не годиться,— повагом зазначив він.— Треба свої гроші при собі мати.

— Я знаю, але я тільки сьогодні це все вирішив.

— А-а, тож воно й видно, що ти новачок,— мовив він топом знавця.— Такі речі треба за кілька місяців загодя обміркувати. Схоже на те, що тобі доведеться вернутись додому.

— Але я не можу,— пригнічено заперечив я.— Це ж двадцять миль дороги.

— Та то так, але ж ти можеш сісти на автобус.

— Не можу. У мене нема грошей. Якби я тільки зміг поговорити по телефону з татом, він би сказав, що мені робити.

— А хто твій тато? — запитав незнайомець. Я сказав йому.— Е, то цю справу ми залагодимо. Ходи-но сюди всередину.

Там у кутку стояв телефон, і незнайомець помахом руки дав мені знак, що я можу підійти й подавонити. За хвилину-другу я почув татів голос, слабенький і ледь писклявий з подиву, і мало не заплакав з радощів.

— Слухаю, сину,— сказав тато.— А куди це ти подівся?

— Я в Азрі, тату,— просто відповів я — навіть у ту мить я не подумав похизуватися своєю сміливістю, як зробив би хтось інший на моєму місці.

— В Азрі! — повторив він, і я майже наяву побачив, як його брови звеліся вгору.— А що ти там робиш?

— Та я втік з дому, тату,— пояснив я, силкуючись говорити якомого звичайніше.

— О! — промовив він і змовк на хвильку, хоч голос його не змінився.— У вас була сварка?

— Так, тату.

— А як ти добрався до Азри?

— На велосипеді, тату.

— Всю дорогу?

— Всю дорогу.

— Ти, мабуть, страшенно втомився,— зауважив він, чміхнувшись смішкувато.

— Та трохи,— скромно визнав я.

— А ти їв що-небудь?

— Ні, тату.

— Чому?

— Ощадна каса не працює.

— От не пощастило! — співчутливо озвався він.— А зараз що ти збираєшся робити?

— Не знаю, тату. Я думаю, ти мені підкажеш.

— А що, якби ти повернувся додому? — запитав він зі своєю характерною простацькою вимовою.

— Я не проти, тату. Як ти скажеш.

— Стривай-но хвилину, я гляну, які тут у нас є автобуси... О, слухай! Ти можеш сісти на той, що віходить за сорок хвилин — о сьомій десять. Скажеш кондукторові, що я тебе зустріну й заплачу за проїзд. Згоди?

— Чудово, тату,— відповів я, відчуваючи, що майже все у світі знову стає на свої місця.

Коли я скінчив розмову, на мене чекав хазяїн шинку, уже з піджаком на плечах. Обслуговувати клієнтів він доручив якісь дівчинці.

— А тепер ходім, вип'ємо по чашці чаю, поки прийде автобус,— сказав він.— Велосипед ми поставимо перед входом.

Іжа була пресмачна. У місті почали засвічувати ліхтарі. Ми сиділи в яскраво освітленій кав'ярні, я їв тістечко за тістечком й запивав чаєм, а хазяїн розповідав мені, як він сам колись утікав з дому. Видно було, що одчайдух з нього куди більший, ніж я. Перші два рази його ловила поліція і привозила назад до батька, і той нещадно лупцював його. За першим разом він прихопив чийогось велосипеда і на ньому доїхав до самого Дубліна, а ночував дорогою по клунях та порожніх хатах. Утікши втретє, він вступив в армію, і відтоді багато років не показувався у своїх краях. Виглядало на те, що втекти з дому зовсім не так просто, як я думав. Але з другого боку, і пригод зазнаєш он скільки! Я аж трохи захурився, що не обдумав усього заздалегідь, і вирішив, що наступного разу у мене вже все буде готове наперед.

Він посадив мене разом з велосипедом на автобус і навіть купив мені квитка, хоч як я відмовлявся. І взяв з мене слово, що

я скажу про це татові — тобто щоб тато віддав мені ті гроші, які приготував на квиток. Він сказав, що па цьому світі треба відстоювати свої права. Простий з нього був дядько, але ж душу він мав золоту. Мене раптом осяйнула думка, що тільки прості люди й бувають по-справжньому добросереді, і я пообіцяв написати йому листа.

Коли автобус під'їхав до зупинки, там уже стояв тато в капелюсі — витягуючи шию, він шукав мене поглядом.

— Ну, шалапуте,— пирхнув він смішком, і голос його звучав так простецьки, як ніколи.— І хто б подумав, що син такої пристойної і заможної людини, як я, може стати звичайнісіньким волоцюгою? Чого ж ти, брате, не подався до нічліжки?

Але, по правді, тато не був сердитий. Навпаки, він навіть здався задоволеним. Побачивши, який у нього пастрій, я зрозумів, що можна цілком безпечно дотримати слова, даного хазяїнові шинку. Отож я розповів татові про квитка, якого шинкар узяв мені, і як він сказав, що треба відстоювати свої права, і тато заміявся й віддав мені ті гроші. А потім, коли ми йшли центральною вулицею і він вів моого велосипеда, я нарешті висловив запитання, що крутилось у мене на язиці в того самого моменту, як я почув його голос у телефонній трубці.

— Мама ще не повернулася, тату?

(Насправді я мав на увазі, звичайно, інше,— «Чи вона знає?» — тільки не наважувався прямо це сказати.)

Його лице відразу змінилося. Воно знову напружилося і споважнило.

— Ні, сину, ще ні. Мабуть, вона повернеться о десятій-одинадцятій, не раніше.

Мене доймало бажання попросити його, щоб нічого не казав мамі, та несила було пропустити ці слова крізь уста. Бо це дуже б скідалося на змову проти мами, за що я завжди ганив Марту. І водночас я подумав: а може, і йому це спало на думку, адже він так наче між іншим зауважив, що послав Марту в кіно. Ми вдвох повечеряли, і коли після цього помилили посуд, я зрозумів, що не помилився. Він усе розпланував так, щоб ніхто не знав.

Потім прийшла мама, і тато став розмовляти з нею, немовби нічого й не сталося,— розпитував, як вона день провела, знізуваючи плечима, коли вона питала, що у нього нового, хоч узагалі вигляд його був заклопотаний і збуджений. Ніколи він ще не здавався таким нікчемою, як у ту годину, і от саме тоді я вперше збагнув, яке хибне це враження. Зачаровано я стежив, як він творить спільну мову між нами, щоб ми в усьому розуміли одне одного, і мені ставало дедалі ясніше, що як і я, як і хазяїн шинку, тато теж колись утікав з дому, і лише з якихось причин — мо-

же, тому, що банк виявився зачиненим, а чи він сам зголоднів, утомився й відчув себе самотнім — повернувся назад. Люди здебільшого повертаються назад, і тільки протест їхній залишається, щоб вирізнати їх серед усіх інших, серед тих, хто ніколи не втікав з дому. Цим вони й засвідчують свою мужність.

Після цієї пригоди я вже ніколи не втікав з дому. В цьому не виникало потреби: з часом я зрозумів, що через маму більш не зазнаю таких прикрощів, як раніше.

## Турок



Сесіль проходив повз доки. Стояв уже вересень, і хлопець думав про те, що за кілька днів доведеться повернутись в інтернат. Ця перспектива його не тішила. Сесіль був охайним хлопцем у синьому дбайливо випрасуваному вовняному костюмі, у світлосірій сорочці, а краватку він мав у червоно-чорну смужку — такі були кольори його школи. На червоному кашкеті у нього, над самим дашком красувався шкільній значок. У хлопця була чиста, ніжна, ледь вasmagla шкіра, і карі очі, широко розіплющені й невинні.

День випав теплий. Сонце ховалося за негустими хмарами. Повівав лéгенький вітрець. Такої пори навіть мурашку хилить у дрімоту. Сесіль стояв і дивився, як розвантажують вугільну баржу. Лінькувато порипували лебідки. Лінькувато вигукував щось кранівник. Здавалося, що й вугілля теж лінькувато скочується жолобом у пíдводи. Вдалині трохи більший кран витягав з черева пароплава величезні в'язки колод, схожі на жмутки сірників.

Сесіль вирішив перейти на той бік вулиці й прогулятися до причалів. Тільки-но ступив він на бруківку, як з-за рогу вихопився велосипед і рвучко звернув, щоб не збити його з ніг. На велосипеді сидів хлопчина. Велосипед був важкий, з маленьким переднім колесом, над яким прикріплено великого кошика.

Хлопчина лайнувся на Сесіля, але той пропустив лайку повз вуха.

— Вибачте, — чимно сказав Сесіль своїм чітким, добре поставленим голосом.

Велосипедист загальмував і став однією ногою на землю. Він злó насупився, зважуючи, що робити далі. Раптом він подививсь пильно на Сесіля і звів брови.

— Ой, Чистюк! — озвався він. — Звідки ти тут узявлся?

Сесіль щиро зрадів зустрічі.

— Турок! — вигукнув він і підійшов ближче.

П'ятнадцятьрічні обходяться без рукостискань — не те, що дoрослі. Натомість Сесіль поклав руку на кермо велосипеда поряд з рукою Турка і прияно глянув на нього. Вони обоє були однакового зросту, тільки Турок трохи кремезніший. Він досі ще так коротко стриг своє пупке волосся, що скидався на каторжника давніших часів. Очі він мав маленькі й вузькі, ніс плескуватий, а обличчя широке. Вбрания на ньому було чистеньке, але все латане-перелатане, і так само й взуття. А запрасованої складки на штанях у Турка і близько не було.

— Я просто гуляю, — сказав Сесіль. — На тому тижні вертаюся до школи.

— Чуд-дово, — сказав Турок, передражнюючи Сесілеву манеру говорити. — Шикарна школа і всяке таке. Не те, що наша загальна, ге ж, Чистюче?

Сесіль згадав стару міську школу, де вчився разом з Турком, і спробував порівняти її зі своїм теперішнім інтернатом, який обходився батькові у добре грошей. Він засміявся:

— Так, це зовсім інше, Турку.

— Де ж пак! — сказав Турок і за давньою звичкою міцно потер носа: долонею вперед, тоді назад і — щиглик величким пальцем. Сесіль, бувало, казав йому, що років за двадцять він зітре собі носа до решти.

— Ну, а ти що робиш? — спитав Сесіль.

— А як ти гадаеш? — сказав Турок і сердито штурхнув ногою велосипед. — Що я можу робити, як тобі здається? Працюю, та й годі. Посильним. Ти, може, гадав, я в університеті вчуся, чи що?

— Отак воно, — протяг Сесіль. Думки вернулися до їхньої спільній школи. Турка в школі прозвали Молодотурком \* за те, що він був для шкільнного начальства справжньою «карю божою». А Сесіля віддали в ту школу тому, що, як пояснював усім його батько, вони з жінкою демократи і хочуть, щоб їхній син спілкувався з «місцевими» хлопцями. Краще б він не рожковував цього — тоді воно не відговнило б так містечковим сnobізмом, до чого, власне, все й зводилося.

\* Молодотурки — учасники буржуазного революційного руху в Туреччині кінця XIX — початку ХХ ст.

Сесілеві тяжко довелося в школі. Він розмовляв правильною літературною мовою, бо цього вимагала мати, був трохи тендітний і розніжений, та ще й мав таке жахливе ім'я. Минув цілий рік, поки хлопці визнали його своїм. Загалом він втратив, мабуть, з півпінти крові, перш ніж звик до прізвиська «Чистюк». Остання поважна бійка була в нього з Турком, якого насправді звали Падді. Звісно, Турок наклав йому, Турок будь-кому міг на-класи. Він був дужий і злив, і, б'ючись, ніколи не втрачав самовладання. Але в розпалі бійки вони раптом відчули обопільну симпатію. За останні два роки, проведені в тій школі, Сесіль через дружбу з Турком мав у дома безліч неприємностей, а сам Турок і взагалі з прикроців не вилазив.

Тепер усе це здавалося давно минулим. Вони стали майже дорослі. Турок працює! Тільки уявити собі! Сесілеві спало на думку, що якби Турок пішов в університет, то, мабуть, учився б так, як він, Сесіль, ніколи не зможе вчитись, адже Турок куди розумніший від усіх тих «добропорядних» хлопців. Таке життя, подумав Сесіль. Одні вбогі, інші ні.

— Знаєш, Турку, — сказав Сесіль. — Мені жодного разу не було по-справжньому весело після нашої загальної школи. Там у нас в інтернаті всі такі страшенно чистоплюйні. А ми добре тоді збавляли час, правда?

Туркові це полестило.

— Еге ж, — погодився він. — Пам'ятаєш ту ніч, коли ми грали в привиди на старому цвинтарі?

Сесіль шарпнув плечем.

— Я цього повік не забуду, — сказав він.

— А ото як ми відшмагали вчителеві штані? — запитав Турок.

Сесіль зареготав.

Чимало було й інших пригод. І кожна пов'язана з чимось небезпечним. Сесілеві здавалося, всі ті пригоди кінчалися тим, що Туркові давали хлосту, а він стійко терпів покару.

— Куди ти зараз ідеш?

— Та просто блукаю між доків, — відповів Сесіль.

— То я пройдуся з тобою, — заявив Турок.

— А хіба ти не на роботі? — здивувався Сесіль.

— Та ну їх, — буркнув Турок. — Коли вони кажуть вернутися за півгодини, то вже раніш як за годину ніхто мене й не сподівається. Та й узагалі можна знайти іншу роботу. Я трохи прогулююся з тобою.

Хлопці йшли, згадуючи минуле. Як не дивно, вони спромоглися знову пережити частку колишніх радощів та страхів, і Сесіль із сумом думав, що в його майбутньому житті Туркові немає мі-

сця, і вся причина — що через якусь випадковість батьки одного вбогі, а іншого заможні. Не добереш ладу в цьому світі, але так воно вже ведеться.

Він спробував уявити собі Турка в інтернаті. Той ніяк не вписувався в тамтешній режим. І не через науку, а через усе інше — він виїде від звідти за двадцять чотири години.

Хлопці дійшли до пірса, що тягнувся далеко в море, і сіли на краєчку, звісивши ноги. Вода була аж ген унизу, хвилі злін'яка хлюпали у величезні колоди, вправлені в цемент. Металеві трапи над стіною пірса вели до припвартованих унизу вітрильників.

Сесіль помітив, що Турок пильно приглядається до одного вітрильника, маленької яхти під назвою «Мері». Продраена до блиску, вона була гарно пофарбована і як слід опоряджена. Власник, безперечно, міг пишатися нею. Це котрийсь із городян у моряки пошився, подумав Сесіль.

Раптом Турок озвався:

— Нумо по рибу, га?

Крутнувшись, він почав спускатися трапом прямісінько до тієї самої яхточки.

— Стривай! — гукнув Сесіль. Він завжди зважав на закон і враховував можливі наслідки.

Турок, уже на півдорозі до води, задер голову.

— Чого ти? — здивувався він.

— А якщо тебе проженуть з роботи? — невпевнено спитав Сесіль.

— Та чхав я! — сказав Турок.

Сесіль розумів, що не слід було цього робити. Його батько так само був законошанобливий... А проте — Сесіль уже теж спускався трапом. Турок підняв вітрило, надзвичайно дбайливо згорнути й зав'язане, і Сесіль скинув з носа й корми кінці — а водночас і останні сумніви, — відв'язав багор і відштовхнувся від стини.

Вітрило розпростало свої мало не математично рівні складочки, і суденце вийшло в бухту. Хлопці дивилися один на одного й усміхалися. Оде життя! Не те що нудити світом в інтернаті або відвозити якій-небудь тітці Мерфі шинку, ковбасу й сунничне варення. А яка ж гарнюща ця яхточка, так і сяє свіжкою фарбою, дарма що сонце світить не дуже яскраво. Дошки були гарячі на доторк. У бухті віяв приємний бриз. Він ледь-ледь надимав вітрило. Але суденце більшого й не потребувало. Яхта була легка й рухлива, що здавалося, досить дмухнути на вітрило, як вона зрушить з місця.

— Добрий човник,— сказав Турок. Йому дуже хотілося, щоб човна похвалили, наче то була його власність. Але так чи сяк, а він чудово знов, що де лежить. Пальцями Турок викрутів замок разом із шурупами. Там, під сидінням, виявилася невеличка шафка. Сесілеві неприємно було бачити поламаний замок на дверцях. Це якось порушувало бездоганну симетрію, що її так ревно дотримувався власник яхточки. З полички у шафці Турок дістав дві вудочки й одну кинув товаришеві. Той спіймав її. Брунатна волосінь зі свинцевим грузилом була дбайливо накручена на червону котушку, прикріплена до вудилища. Сесіль намагався уявити собі господаря яхти. Це, мабуть, маленький охайній дядечко, страх пунктуальний, і своє суденце він любить більше за море. Він зовсім не схожий на природженого моряка, що клене море й тягнеться до нього, мов п'янця до пляшки.

Сесіль відчепив волосінь і розкрутів її, спустивши тяжке грузило. Ледве він з цим упорався, як довелось знову її накручувати, бо за кінець уже смикала срібляста на сонці макрель. Він радісно вереснув, і Турок теж. Вони проходили крізь риб'ячу зграю, і незабаром ошатно пофарбований човен бувувесь у риб'ячій лусці й крові, а сама та риба ще корчилася на дні. Шість разів проходили вони крізь косяки, поки не вибралися далі в бухту, й ловити рибу їм уже почало набридати. Раптом Сесіль оглянувся і його пройняло страхом. Бо море перестало бути спокійним. Мла, що застувала сонце, згусла й потемніла до кольору брудної бронзи, а вітер, налітаючи поривами, стинав пініві гребінці і з виттям відносив їх геть. Яхта зменацька видалася хлопцям зовсім крихітною. Сесіль став поспіхом скручувати волосінь. Турок свою вже скрутів і тепер наліг щосили на румпель. Щоб повернути яхту, треба було зачекнути широке півколо, а поки Туркові парешті пощастило поставити її проти вітру, чотири рази налітав шквал і в човен до половини набралося води. В ній плавала мертвa риба й наче зловтішно шкірилася. Сесіль подумки молився і гарячково вигрібав пригорщами воду. При цьому він стояв у воді навколошках, що якраз підходило для молитви. Він думав: що скаже той бідолашний чепурний дядечко, побачивши тепер свою чудову яхту? І ще він думав: я сам винен, адже з Турком вічно вскочиш у якусь халепу.

Турок щось гукав йому, але вітер відносив слова вбік. Потім вітер відніс і вітрило. Це трапилося зовсім несподівано: хляп, хляп — і вітрила як не було, а яхта лишилася розгойдуватись поміж височеними хвильами. Вони вже не здавалися тепер світлосіро-зеленими. Вони були всуціль каламутно-сірі з білими гребенями. Та хіба могло все це статися так швидко? Авжеж, могло. Ти ж сам бачиш: тільки-но попутили гарненьку новеньку яхту і

вже сплюндрували. Сесіль був мокрий до рубця. Турок кинув румпель і почав відв'язувати весла. Весла ввійшли в кочети, але зверху кочети не закривалися. Турок сів, силкуючись поставити човна носом до вітру. Зробити це було дуже важко. У нього нічого не виходило. Яхта все поверталася боком, і кілька разів хвиля вдарила її у лівий борт; потім хвиля піднялася й затопила човна, і перехлюпнула через нього, а Сесіль усе вигрібав і вигрібав воду. І в голові у нього снуvalа думка: добре, хоч яхту відмие від крові та луски.

А потім Турок не втримав одного весла. Його вибило з кочета й підхопило хвileю. Але перше ніж зникнути, весло ще встигло черкнути Сесіля по голові. Відчувши удар, він упав на дно човна обличчям у воду. Намагаючись перевести дух, він ковтнув води. Вона була гайдко-солона й відгонила рибою, кров'ю, олійною фарбою і ще чимось. Перегодом він насили узвісся. Турок пробував повернути яхту другим веслом, опустивши його за корму як стерно.

У Сесіля все туманилось перед очима. Він раз у раз стріпував головою, і з чола у нього крапала кров. Стоячи навкарачки на дні човна, він ще встиг побачити, як Турок щось кричить, а потім їх накрило хвileю, і все — яхта й обидва хлопці — щезли під водою, наче їх ніколи й не бувало. Сесіль відчув, що човен утікає з-під нього, і затамував віddих, боячись захлинутись. Він ще подумав: оце такий кінець хлопця з інтернату і посильного з крамниці. Після удару веслом він взагалі не здатний був думати. І він так би й загинув, якби Турок не схопив його за волосся. Це він відчув: йому здалося, ніби у нього здирають шкіру з черепа. Потім Сесіля вдарило в ребра так, наче кінь копнув, і обличчя його раптом опинилося над водою, і він зміг дихнути. Тоді ще кілька ударів... Він намацав руками слизьке, покрите водоростями каміння і збагнув, що його тягнуть, тягнуть і зрештою перевертають на спину. Очі його були заплющені — він боявся їх розплющити, бо не вірив, що лишився живий. Але він таки живий, бо от же Турок його гукає:

— Сесілю, Сесілю! Та прочнися ж!

«Він ніколи не називав мене на ім'я,— подумав Сесіль.— Я завжди був для нього Чистюком». Так він і сказав, розплюшивши очі:

— Слухай, Турку, не смій називати мене Сесілем!

Він побачив Туркове обличчя. Воно все було в крові. Над оком — глибокий поріз. Але це було мужнє обличчя, і його сповнювала тривога.

— Пробач, Чистюче,— сказав Турок.— Далебі, я не хотів.

— Та вже ради бога, не треба! — відказав Сесіль.

Він сів. Хлопці побачили, що кам'янистим берегом до них біжать двоє чоловіків у дощовиках. Тепер Сесілеві стало ясно, що їх викинуло на острів з маяком. Небо було дуже темне, і світло в білій будівлі здавалось яскраво-жовтим.

Дорослі допомогли їм підвистися.

— От бовдури несусвітні! — вигукнув один з них.— Невже у вас клепки більш ні на що не вистачило, як вийти в море на отакій шкарамупі, коли в гавані сигналять бурю?

Бідне човенце, подумав Сесіль і подивився навколо, шукаючи його очима, але яхти ніде не було. Наче її зроду й не бувало. Наче це все йому привиділося. Чоловіки ще погримали на них. Сесіль усе чекав, коли ж на обличчі в Турка з'явиться звичайний його упертий вираз, і той вираз таки з'явився.

Впертість уже й не сходила з його обличчя до самої їх розлукі. Таким Сесіль і запам'ятав товарищеве обличчя назавжди. Тож хіба міг він сказати: «Пусте, Турку, я однаково вдоволений, усе було добре — і злочин, і кара»? Хіба міг він сказати: «Між іншим, Турку, дякую, що врятував мені життя»?

Чотири години вони обсихали на маяку. Рани хлопцям змастили йодом. Їм дали завелику, як на них, одежду, поки їхня власна сохла біля грубки. Потім їх відвела у гавань — кількасот ярдів спокійним морем, і вони здалеку побачили, що на пірсі людно. Берег усе близчає, вже можна розрізнати обличчя. Онде стоїть Сесілів батько, високий і суровий, і мати, бліда й схвилювана, а позад них велика батькова машина, готова прийняти Сесіля у своїй просторі надра. Були там і інші люди, які теж пильно дивилися в море й чекали. Сесіль опустив очі. Турок дивився на берег, стягши брови й стиснувши тонко уста.

Хлопці піднялися трапом. «О Сесілю, Сесілю!» — Це мати. Від неї дуже присмно пахло, і шкіра її така була ніжна! Материні сльози у нього на обличчі. Батько, збентежений, що вони опинилися в центрі уваги. Поспішний відступ до машини. Але він ще раз оглянувся через плече й побачив те, що важко буде забути: рослявий рибалка в сиїй сорочці, Турків батько, підносить кулачка й гупас Турка збоку по голові. Удар не сильний, але Сесіль від нього аж здрігнувся. У цьому ударі було роздратовання і сором людини, яку власний син виставив на осудовище. І ще він побачив здоровенного гладуна з крихітними ручками, з довгою каштановою бородою і майже лисого. Він перестрибував з ноги на ногу й кричав: «А яхта? Де ж яхта? Що сталося з моєю чудовою яхтою?»

Потім Сесіль опинився в машині, і вони мовчки іхали додому. І він думав: чи варто казати їм, що Турок урятував йому життя, коли вони однаково скажуть, що спершу він же ледь не згубив

його? Ні, про Турка ніхто доброго слова не скаже. Тільки у Сесіля в душі назавжди воно збережеться. Що ж, доведеться почекати, поки він стане дорослим, тоді він знову зможе зустрічатися й розмовляти з Турком. Але це буде не скоро. І чи залишиться Турок таким, як зараз? Та й чи сам він залишиться тоді таким, як зараз?

І в цю мить Сесіль заплакав.

## Копачі картоплі



Листопадовий морозець скував плаский краєвид мовчазною суворістю. «Тра-тра-тра» вихлопів трактора врізалося в чисте тужаве повітря, але не проникало вглиб: кожен шарплівий звук уривався, наче натикаючись на якусь перешкоду. За кермом трактора сидів Келлі, господар, — кремезний головатий дядько з обламаними нігтями на пальцях, — а у причепі ззаду були четверо його збирачів картоплі — два парубки, постійні робітники на фермі, і два підлітки, найняті на один день. О шостій ранку вони були єдині живі істоти у цій частині графства Тірон.

Підлітки без угаву гомоніли. Вони стояли біля переднього борту причепа — ноги врохкіль, руки в кишенях, обличча відкриті старший з двох — йому було тринадцять років, і він уже двічі працював у Келлі, — міг би й стриманіше поводитись, якби не передавалось йому братове збудження. Бо це була перша справжня робота Філлі, це вперше він пропускає на день школу, щоб заробити грошей, уперше має нагоду довести, що він уже дорослий у свої дванадцять років. Енергія просто розпирала його. А позад них на дні причепу простяглися в напівдрімоті двоє робітників з ферми.

Двічі хлопці зняли радісний крик. Першого разу — коли проїздили домівку Дайсі О'Доннелла, і Філлі, однокласник Дайсі, гукнув до хатини під стріхою, де ще й не курилося: «Дайсі, пега-дівчина! Погано!» А другого разу, коли під'їхали до самої школи. Тоді Келлі обернувся і прицільнув хлопців.

— Хотете, аби вся округа знала, що ви сачкунули зі школи? — сказав він. — Краще прибережіть силу для роботи.

Коли він знов одвів лицце вперед на дорогу, Філлі встромив у вуха собі великі пальці, висолопив язика і помахав рештою пальців за спину в Келлі. Потім раптом забув за господаря й мовив:

— А що ти збираєшся купити, Джо?

— Купити?

— Та за ті гроші, які сьогодні заробимо. А я знаю, на що розважуся — на дробовик. Бац! Бац! Бац! Попалися, пане! Руки вгору, коли життя вам ще мите!

Він погрозився у бік Келлі.

— Тю! — зневажливо скривився Джо.

— Правда, Джо. Я можу розжитися на нього за сім шилінгів — це той старий дробовик, що в клуні у батька Тома Трейсі. Том казав, що продастъ його за сім шилінгів.

— Хто продастъ?

— Том.

— Себто він украде. У свого старого.

— Його батько має новий дробовик. Цей йому не потрібен.

Він примірявся поглядом уздовж уявної цівки й бабахнув у горобця, що мирно сидів на живоплоті.

— Бац! А ти й не думав, що тебе поцілять, ге? А що ти збираєшся купити, Джо?

— Не знаю. Та й не дуже за що буде купувати. Може... але ні, не знаю. То залежить, скільки має віддасть нам з цих грошей.

— Велосипед, Джо. Як тобі подобається великий? Куй і віддав би свого за пачку сигарет. Ти, Джо, на сідлі, а я на рамі. І щовечора гайда до каналу, де млини. Я по дорозі перестріляю всіх кроликів. Бац! Бац! Бац! То як тобі великий, Джо?

— Не знаю, не знаю.

— Скільки вона віддала тобі останнього разу?

— Не пригадую.

— Десять шилінгів? Більше? І що ти за них купив? Шкіряного пояса? Сильце на кроликів?

— Мені майже нічого не перепало. Хіба якийсь шилінг. Не пригадую.

— Шилінг! Один нещасний шилінг з чотирнадцяти! А знаєш, що я думаю купити? — Він пригнувся, втягнув голову в плечі й примружжив око. — А нікому не скажеш? Обіцяєш?

— То що ти купиш?

— Остень. Ясно?

— А як же рушниця?

— Почекає до наступного року. Але остень, Джо! Тобі ясно? Друзяка Філлі над Чорним ставком. Здоровенний лосось.

Красунчик. Я лежу на животі, тоді ширк остеем — і вже він на березі. — Філлі схопився за поперек і скривився в три погиблі, показуючи, як звивається поранена риба. Потім раптом його дійство перенеслося до ковбайщини — він пальнув з обох своїх уявних пістолетів у кота, що скрадався додому попід живоплотом. — Бац! Бац! Отак тобі, гуляко! Де це ваше картопляне поле, пане? Зараз я покажу вашим хлопцям, що таке робота. Наповнити цю тракторну тарабайку?

— Ми вже майже на місці, пане Філлі, сер, — сказав Джо. — Гадаю, ви нам покажете, де ж пак. Покажете.

Поле являло собою прямокутник на два акри, обнесений невисоким живоплотом. Кущі картоплі тяглися прямыми чорними рядками на всю довжину поля. Келлі від'єднав причеп і прикріпив до трактора механічного картоплекопача. Двоє старших пашубків стояли з руками в кишенях і цигарками в зубах і похмурино розглядалися.

— Ви вдвох починайте з того краю, — мовив їм Келлі. — А ти, Джо, і... — Він забув, як звати його брата. — А ти і цей хлопець, ви вдвох — ізвідси. — Келлі сів за кермо трактора. — І пам'ятайте, — додав він через плече, — якщо з'явиться шкільний інспектор, ваше діло дати драла. Я зроду вас не бачив і не чув.

Трактор рушив на перші рядки, збурюючи позад себе бризки брунатної землі.

— Гараазд, — сказав Джо. — Наша робота така, Філлі. Коли копач пройде, ми збираємо бульби у ці відра, тоді відносимо й висипаємо у мішки. Тоді знов назад і набираємо відро. І назад у мішки. Ясно, пане?

— А чом би не ясно! Дитяча забавка, пане. Навіщо він уявляє нас чотирьох? Я сам-один можу все це поле впорати, на віть одною рукою.

Джо посміхнувся з нього.

— Давай тоді. Покажи нам.

— Зараз побачиш, — мовив Філлі. Він схопив відро й рвонувся притиском через розворушену землю. Маленька його постать зігнулася над глинястим ґрунтом, і тонкі руки блискавично замигтили у роботі. Джо ще й не почав збирати, як Філлі гукнув йому:

— Джо! Диви! Вже повне! Непогано, ге?

— Та ти спокійніше, — порадив Джо.

— І диви, Джо! Диви! — Філлі простяг перед братом свої долоні. Вони були всі в землі. — Як це тобі, Джо! Вони у мене скоро стануть такі самі шкарубки, як у Келлі!

Джо засміявся.

— Нема куди квапитись, Філлі. Не хапайся так.

Але Філлі знову схилився до роботи, і коли Джо висипав у мішок своє перше відро, Філлі прибіг уже з третім. Він завзято підморгнув Джо й помчав назад.

У кінці поля трактор розвернувся і став знову наблизатись. Філлі зупинився, дожидаючи Келлі.

— Вам треба подвійного копача, містере Келлі! — гукнув Філлі, коли трактор проїздив близько. Але господар не відводив очей від рядків картоплі перед собою. Позаду трактора зграя морських чайок припадала до скиб розораного ґрунту, виловлюючи там черв'яків. Філлі побіг далі відром.

— Як справи? — озвавсь Джо хвильин через двадцять. Але брат був надто заклопотаний, щоб відповісти.

Десь так о пів на дев'яту показалося бліде сонце. Воно не мало досить сили, щоб розм'якшити землю, зате, однаке, наповнило світ звуками — машин на дорозі, птахів на оголених деревах, худоби, яку виганяли на пасовище. Глина відвологла під ногами, але не розквасилась. Трактор з новою снагою заходився тріскути на всю околицю.

— Я оце думав, — промовив Філлі, коли зійшовся з братом біля мішка. — Знаєш, що я збираюся купити, Джо? Мисливського ножа із шкіряним чохлом. Чотири шилінги у крамниці Бірна. Чудесна штука, як білувати кролика. — Долоні він тримав так, щоб не торкатися тіла, бо пальці місцями понатиралися аж до саден. — Ато ж. Мисливського ножа із шкіряним чохлом.

— Мисливського ножа, — повторив його слова Джо.

— Завше треба мати при собі мисливського ножа, бо ну ж раптом рушницю зайдеть або порох вогкістю візьметься. А коли пливеш під водою, ножа обов'язково тримаєш у зубах.

— Нам он до полуночі ще з двадцять рядків треба пройти, — сказав Джо.

— Йому б слід завести собі подвійного копача. Я так йому й сказав. Надто повільно, пане. Збіса повільно. То як, Джо, надумав?

— Що надумав?

— Я питаю, чи надумав ти, що купиш на свої гроші, телепию!

— А-а, ні. Ні... Ще не знаю.

Філлі знов рушив до своєї роботи, коли раптом задзеленчав шкільний дзвінок. Хлопець кинув відро й підстрибом підскочив до брата.

— Чуєш, Джо? Чуєш? — Він схопив себе за чуприну й захистив головою з боку на бік. — Чуєш? Чуєш? Ха-ха-ха! Хо-хо-хо! Ідіть, ідіть, гладкі дурні школярики, на свої уроки! Ідіть, ідіть, ідіть! Не баріться! Поспішітесь! Ж'вавіше! Швидше! Швидше!

Швидше! «А де ж це сьогодні брати О'Бойли? Га? Де вони? Збирають картоплю? Що, що? Що я чую?»

— Стережись, парубче! — grimнув нараз Келлі.

Трактор пройшов попри самі ноги Філлі. Хлопець устиг відскочити, але грудки глини зливою сипнули йому на голову й плачі. Джо підбіг до брата.

— Цілій, Філлі! Все гаразд?

— Хотів зачепити мене, конокрад смердючий! Хотів наїхати!

— З вами все гаразд, пане? Ви ще живі?

— Жівісінський, пане. Мені такі не страшні, як цей старий койот. Ходім, пане. Хай побачить, які ми зухи.— Він витріпав піджак, витрусив землю з волосся й підсмикнув штани.— То ти помінявся б тепер, Джо?

— З ким помінявся?

— А з тими дурниками отамо! — Він тицьнув пальцем у напрямку школи.

— Ні, сер,— відповів Джо.— Я ні.

— І я теж ні, пане. До зустрічі в шинку! — І він подибав убік, обережно розчепірючи руки, наче вони становили щось скремівшє від його тіла.

Ополудні влаштували перерву, щоб перекусити. На ту пору сонце піднялося високо, та з його ясного проміння мало було пожитку. Коли заглух двигун трактора, на коротку часину запала гостра тиша; потім вона розпружилася і стала більш природною, сповнившись чутним тепер цвірінням горобців. Над свіжими скибами землі завели сварку морські чайки, легенький вітерець ледь ворушив гілля високих дерев. Не перестаючи їсти, Келлі підрегулював копача. З протилежного кінця поля двоє наймитів полягали на мішках і перемовлялися короткими словами. Джо й Філлі сиділи на перекинутих відрах. На підбідок кожен з них мав по півхлібця домашньої вишічки, покраяного на товсті шматки й намазаного маслом. Їжу свою вони запивали ковтками холодного чаю з пляшки. Попоївши, Джо викинув крихти хліба чайкам, склав газету, в якій був загорнений хліб, вилляв рештки чаю і поклав пляшку й газету в кишеню піджака. Тоді встав і потягся.

— Спина як задубіла,— сказав він.

Філлі сидів, спираючись ліктями на коліна, і приглядався до своїх долонь.

— Понатирає? — спитав Джо.

— Що?

— Долоні. Болять?

— Нічого, нормальню, — відказав Філлі.— Тільки зашкарубли як підошва. Але ж ця глина в'їдлива! Залазить у кожну подря-

пину й під нігти.— Він простяг руки вперед.— Тремтять як, дивися.

— Це бувас,— озвався Джо.— Але у них... О, чуеш?

— Що чуеш?

— Велика перерва у школі. Мабуть, грають у футбол на подвір'ї.

Час від часу з поривами вітру долинали дзвінкі захоплені голоси. Брати прислуха́лися до них, задерши голови, обличчя їхні розплівалися від згадок.

— Завтра дістанемо хльори,— промовив Джо.— Шість ударів по кожній долоні.

— У мене буде мисливський ніж,— сказав Філлі.— Я вже вирішив.

— Вона може нічого нам не віддати. Залежить від того, скільки її самій треба.

— Вона сказала, що дасть. Вона обіцяла. А ти вже вирішив?

— Я ще думаю,— відповів Джо.

Раптом загуркотів трактор, заглушивши всі інші звуки.

— Ходімо, пане,— озвався старший з хлопців.— Ще чотири години роботи. Сідлай свого коня.

— Іду, іду,— відказав Філлі роздратованим голосом.

Сонце цього дня розчаровувало. Воно, правда, було серед неба, де йому й годилося бути, і заливало все навколо світлом, але не гріло. Ще й не почало сонце хилитися до заходу, а вогкий ґрунт уже знов холодно залиснів, і не встиг настати вечір, як на верхніх грудках з'явилася біла паморозь. Хлопці тепер працювали механічно, мозок їхній просто скорився з тим, що виконувалося тіло. Вони більше не випростовувались, світ для них звівся до ніг, чіпкої глини, картопляних бульб, рук, відер та мішків. Слух підказував їм, де трактор — чи він у глибині поля, чи розвертается, чи підходить ближче. М'язи хлопців пристосувалися до схиленіх поз, і поки вони обмежувалися усі тими самими руками, їхні руки й долоні, плечі й ноги переміщувались у повітрі немов непідвладні силі тяжіння. Але коли треба було зробити якийсь новий рух — закинути у живопліт шматочок скла чи дати дорогу картоплекопачеві — їхні тіла здригалися від болю, а високі дерева хилились набік і живопліт зводився аж до неба.

Повертаючись зі школи додому, до них загукав із дороги Дай-сі О'Доннел:

— Гей, Джо! Філлі!

Вони не почули його. Він почекав, поки трактор від'їхав далі.

— Гей, Філлі! Гей, Філлі! Джо! Завтра вам перепаде! Чуєте? Він знає, де ви! Він каже, що завтра в'язи вам скрутить. Вам

так перепаде, що ого-го! Вовком зависте! І своїх не впізнасте! Ось побачите!

— Так і пропадемо! — гукнув йому у відповідь Джо.

— Еге ж, і він ще доповість про вас інспекторові, і вашого старого оптрафують. Вам каюк! Капець! Вовком будете вити!

— Пустити в нього кулю, пане? — озвався Джо до Філлі.

Той промовчав. Йому здавалось, він ось-ось упаде, і найбільше його брав страх, щоб не впасти перед трактором, бо тепер вихлопи двигуна зливалися в суцільній гул у нього в голові — Філлі тільки глянувши на трактор міг розрізнати, близько той чи далеко. Тракторове «тра-тра-тра» було наче посткування пальцем йому по скронях, наче барабаний дріб у глибині мозку.

— Ушивайся, О'Доннел! — крикнув Джо.— Ушивайся, набрид уже!

О'Доннел тукнув ще щось про те, як їх наступного дня привітають у школі, але зрештою втомився верещати до двох зігнутих спин і подався додому.

Небо вже огортає присмерк, коли настала черга останніх двох рядків. Два брати й два пайміти, почавши з протилежних кінців, зійшлися посередині. Тепер усе поле було брунатне й пласке, і лише мішки з картоплею край поля порушували цю однотонність. Господар був задоволений; губи його склалися в літеру «О», і він сопів ними, пемов збирався засвистіти. Келлі відчепив копача й натомість прикріпив причеп.

— Всі на борт! — заволав він, силкуючись на дотеп.

Дорогою додому двоє паймітів наче вперше від самого ранку ожили. Вони поставали в причепі там, де на світанку стояли підлітки, позад Келлі, і дивилися вперед на дорогу. Вони розмовляли, реготали, снували плани про те, куди підуть на танці ввечері. Коли перестрівали когось знайомого, галасливо віталися. На повороті дороги вони стали вигинатися, аж Келлі гукнув до них, щоб не повипадали з машини. Але в голосі його не було злості.

Джо сидів на дні кузова, витягни ноги і спиною спершись на стінку причепа. Філлі простягся на ввесь зріст, а голову поклав братові на коліна. Над ним угорі розкинулося небо,— сіре, непорушене, загадкове. Від тепла братового тіла його сповивала дрімота. Йому хотілося, щоб дорозі кінця не було, стугін тракторного двигуна наче відвертав його думки від власної знемоги. Він зізнав, що як тільки трактор зупиниться і мотор заглухне, його знесилене тіло зразу озветься нестерпним болем.

— Уже близько,— тихо мовив Джо.— Ти спиш? — Філлі пічого не відповів.— Пане! Ви спите, пане?

— Ні.

Темрява западала швидко, і коли зник останній промінєць дні, усе навколо притлумив мороз. Фари трактора світилися жовою у холодному повітрі.

— Філлі! Ви прокинулись, пане?

— А чого?

— Я оце думав,— повільно сказав Джо.— І знаєш, що я на-думав? Здається, я вже вирішив.

Один з наймитів затяг пісню:

— «Ой, коли б дроздом я був, то все б співав, і за тим човном, де мила, вслід би мчав».

Товариш завторував йому, і їхні голоси вибухом розірвали застиглий вечір.

— Знаєш, що я надумав купити? — Вже голосніше сказав Джо.— Себто, якщо вона щось віддасть нам назад. Пане! Пане Філлі! Ви слухаєте? Я збираюсь купити пару червоних шовкових шкарпеток.

Він почекав, сподіваючись почути братове схвалення. Коли Філлі не озвався, Джо поторсав брата за голову.

— Ви чуєте, пане? Червоні шовкові шкарпетки — такі, як Джо-джо Тіг носить. То як воно, га? Що ви про це думасте?

Філлі ворухнувся і трохи підвів голову з братових колін.

— Я думаю, що ти дурня клейш,— сказав він зневіреним потхумурим голосом.— Ма' не віддасть нам стільки, щоб вистачило щось купити. Якийсь нещасний шилінг. І ти весь час знове це.

Він знову поклався і за хвилину вже заснув.

Джо підтримував братову голову, щоб не стрибала від шарпания причепа, і знов і знов повторював про себе слова: «Червоні шовкові шкарпетки», за кожним разом схвално притакуючи, що так мудро надумав.

## Корова в хаті



У Гаррі Голяреві було щось певичне й ледь бентежливе — може, тому, що він вишивав, мав червоне обличчя і рука у нього тримтіла, та ще тому, що він тримав корову в хаті. Я тільки одного такого знат, хто тримав худобу у себе в оселі — це односокий казковий велетень, який жив у печері і якого спіткав лихий кінець. Тим-то я аж похолов, почувши у п'ятницю вранці материн наказ узяти з собою чотири пенси, піти в місто до Гаррі Голяра й попросити, щоб він підстриг мене. До цього фатального моменту, коли прівою відкрилась переді мною пора зрілості, мати сама мене обходила: зачісувала волосся, підстригала й підрівнювала, де треба, а я, закутаний у рушник до купелі, мов той бедуїн із святочної пантоміми, стояв на стільці в кухні й міцно заплющував очі, аби волосина не попала.

Я став проситися:

— А чого ти сама не можеш? Ти ж стригла мене он у ту суботу.

— Ти вже виріс, і тобі треба до справжнього голяра. А то ти розчу храний, як кролик під кущем.

Коли вогнедишний кілок урізався в єдине око велетневі, той так голосно заревів, що мало дах не рознесло.

Я сказав:

— Гаррі Голяр тримає корову в хаті.

— То й добре, що чоловікові пощастило мати корову, — відповіла мати, і додала: — Хіба тобі не хочеться поїхати з татом у

столицю й відвідати сестру Барбару в монастирському притулку для сиріт?

Мати вся була в борошні. Це становило одну з трьох прикмет, по яких я переконувався у п'ятницю вранці, що сьогодні таки п'ятниця: по-перше, мати напікала тоді хліба на цілий тиждень, а особливо — улюблених татових коржів з патокою; по-друге, до кооперативної молочарні, що вище нашого дому по вулиці, у той день найбільше доставляли молока; парешті, по-третє, — навпроти нас, але трохи нижче, на пустирі перед кузнею Гамільтонів, набивали обручі за колеса підвід. Мати, біла, як сніговичка, стояла біля столу з тістом, і через кухонне вікно її було видно, як дорогою туди й назад проїжджають селянські вози, вантажені дзенькітливими сріблястими посудинами, як дим і пара піднімаються з розжарених до червоного металевих обручів, що їх насаджують на дерев'яні колеса, а потім остужують у холодній воді, щоб вони щільніш прилягали.

Тroe Гамільтонів були як велетні — сивоголовий батько й високі смугловиді сини з глибокими зморшками на обличчі, де по-осідали дим та сажа від горна. Вони розмірено випростувались і нахилялися у своїй прадавній роботі, міхами роздмухували полу-м'я, творячи вогненну стяту з торфу навколо зализного обіддя, вихоплювали величезними кліщами ті іскристі малинові обручі, насаджували їх на дерев'яні основи і майстерно пристасовували ударами молотів. Але у них було три пари лагідних очей і вони не тримали корів у кузні. Правда, вони мали коня, та з ним усе було як слід: він пробував у стайні в Тансі, візницькому дворі на околиці міста, там його й годували, і доглядали.

Мати розкачувала тісто для другого коржа. Вози яскріли й дзеленінькотіли дорогою. Грибом знімались у повітря дим від осмаленого дерева і пара від охолоджуваного зализа.

Судячи з усього цього, був такий ранок п'ятниці, але для мене сонячне світло померхло. Метнувшись до дверей, я сказав:

— Піду подивлюсь до Гамільтонів.

— Краще сходи до Гаррі Голяра, щоб підстриг тебе. Хіба ти не хочеш побувати у столиці Ірландії? Твій тато каже, що пора тобі побачити трохи світу.

— А я його весь бачив у школі. Така блискуча кругла куля. І крутиться, коли її торкнути.

— Щось ти надто мудрий на свої літа.

І хоч мати була заклопотана тістом, я бачив, що вона пишастеться моєю тямучистю. В усякому разі мені вистачало глазду зрозуміти, що поїздка до столиці означає довгу й прегарну подорож поїздом, щось таке, чим потім усе життя можна буде хвалитись.

Жоден хлопець у нашому класі — а це був мій перший рік у школі — не їздив поїздом далі, як за сорок миль до Бандорана над морем. Але межи мною і привабами довгой подорожі залізницю в Дублін стояло страховище, якого не уникнути: червоно-линий голяр з тремкою рукою і коровою в хаті, яка страхітливо ступить мені назустріч з дверей світлиці. Та нічого не вдіш — треба заплющити очі й рушити вперед. На своє лихо, я ще й кашкета з собою забув узяти.

У корови пругкі й роздвоєні копита, непристосовані до твердої бруківки. Незgrabно поковзаючись, вона й справді з'явилася переді мною, — ця бура у білих латках істота, і подалась через пішохід на середину вулиці. Двері голярні зачинилися за нею, і теленькнув давіночок над дверима. Я аж злякався, коли вона хитнула головою вбік і вибалушилась на мене своїми здоровенними очима. Один ріг її був обламаний, як у тієї корови, яку доїть дівчинка-сирітка з казки; жмут сіна стирчав у неї з рота і ворушився, наче вуса у кота, коли вона задумливо той жмут жувала. Слідом за цією худобиною, що прямувала з хліва на задвірках голяревої садиби, не ступала ніяка дівчинка, сирітка чи ні. А переганяв її па пасовище край міста один з синів голяра — обшарпаний, з наголо обчириженою головою і у штанах, які колись належали старшому братові й на цього хлояця були завеликі, хоч їх і підкоротили. Штани були перекраяні так не вдало, що ззаду одна половина здавалася вдвічі більшою від другої. Він покрикував на корову і стъобав її по боці прутиком. Свідомий важливості своєї місії, хлопчик не удостоїв мене увагою, а я западто був поглинutий таємницею появою корови, і не встиг належно оцінити, що означає ця обстрижена догола чуприна. Затиснувши в руці чотири пенси, я штовхнув двері й ступив назустріч своїй долі. Про мій прихід звістив дзенькотом той самий давіночок, що перед цим теленькнув па знак виходу корови.

Гаррі Голяр саме казав:

— Часом воно не зовсім зручно. Та дивне інше: як декотрих людей разить, коли вона входить в одні двері й виходить в інші. Але ж їй більше ніяк вибрatisя з двору, хіба що податися вплav річкою ген на задвірках.

— У вас же нема з вулиці входу на задній двір, — підтвердив один з двох клієнтів. У п'яного були два золоті зуби й тугнява вимова.

— Ані виходу, — додав Гаррі.

— Місто, — докинув другий клієнт, — не дуже підходить, щоб держати корову або собаку-коллі. — Він був фермер-горянин і мав бороду лошатою.

— Але вона добра як золото, — мовив Гаррі. — Тут у домі вона ні разу не набруднила.

— Досвідчена, можна сказати, — констатував дядько з золотими зубами.

— Кізяк на своєму місці пітрохи не шкодить, — зазначив фермер.

Робочий халат Гаррі колись — дуже давно, правда, — був білий. Гаррі голив чоловіка з золотими зубами і водночас підстригав фермера, і крутився межи ними, немов забуваючи, кому що має робити. Від часу до часу він зупинявся перед брудним дзеркалom, смикав і притискував пальцями ряботиня у себе на обличчі й приглядався до налитих кров'ю очей. Рука його тримтіла просто безупинно.

— Це дар божий — мати власну корову, коли в тебе купа дітей, — сказав він.

Бувалий динамік на стіні над дзеркалom видушив із себе спотворений атмосферними перешкодами людський голос, що заспівав про Женев'єву, любу Женев'єву.

— Стара ще курликас, — озвався чоловік з золотими зубами. — Востаннє я чув її ім'я в Бостоні.

Він вигідніше вмостиився на стільці, поки Гаррі відскочив на хвильку підпорати фермера, і скрестив довгі ноги. У нього були здоровенні ступні, і він уважно приглянувся до своїх близкучих черевиків з патентованої шкіри.

— Мене дратує, що молодь тут така недогадлива, — промовив він. — У такий базарний день, як сьогодні, хто тямкішій з молодиків, може заробити добрий гріш у центрі міста. Чистячи черевики.

— Але для цього треба ставати навколошки, — зауважив селянин.

Замість відповіді Гаррі згадав слова з патріотичної балади, відомої мені з школи, — у цій баладі сміливий коваль відмовляється підкувати коня англійському офіцерові:

— «Я тільки перед богом навколошки стаю, для тебе я нічого не зроблю».

— Люди в цьому місті такі, — обізвався фермер, — що й перед творцем не хочуть навколошки стати, то де вже б вони черевики комусь чистили. Пиха міська.

— Пиха до багатства не доведе, — додав бостонець.

Не знати чому голос у радіо погучнішав, як росте хвиля в приплив, і розмову заглушив останній розплачливий зойк, звернений до Женев'єви.

— Викруті її, — озвався той з Бостона. — Хай не верещить.

— А швидше буде так,— мовив Гаррі, позбавивши голосу Женев'єву,— що ті селяки-горяни ще наплюють на тебе або й підборами розтovчуть, коли ти з великого розуму станеш навколошках чистити їм черевики від коров'ячих кізяків.

— Кізяк — воно не вадить, коли до місця,— повторив фермер.

— Країна зовсім не організована,— сказав Золотозуб.— Ніякої ініціативи.

Так вони й розмовляли собі, не звертаючи на мене уваги, а я з трепетом у душі дожидав моменту, коли голяр їх упорає і я сам-один залишуся на його ласку.

Старий фермер звільнився першій. Він натужно випростався, і Гаррі подав йому чорний котелок та тернову палицу. На ньому були черевики, підбиті цвяхами, і краги. Діставши матер'яного гаманця, щоб заплатити, як він висловився, «стрижієві», фермер відвернувся спиною до присутніх, поки видобував звідти мідяки. Але він дав мені пенса, виходячи, і посплескав по голові. А бостонець виявився навіть щедрішим. Він довго розтирав обличчя мокрим гарячим рушником і вигинався, мов боксер, що тренується перед дзеркалом, тоді витерся іншим рушником насухо, підкинув угору криластого бриля й спритно зловив його головою, потис руку Гаррі й жартома дав йому стусанця в бік, жбурнув мені цілих півкronи, а потім потис і мою руку, коли я зловив монету, і аж після цього вийшов, сильно хриснувши дверима, через що дзвінок над дверима дзеленчав цілу вічність. Я і в найсміливіших мріях не сподівався так розбагатіти, хоча, з другого боку, мені ж і треба було якоїсь надзвичайної компенсації за те, що чекало на мене попереду.

— Ставай на стільці навколошках, парубче,— сказав Гаррі,— а то я шию зламаю, нахиляючись до тебе.

Я хутенько й собі почав декламувати ті самі слова — «Я тільки перед Богом навколошки стаю...»

— Ич, який дехто розумний,— зауважив на те Гаррі.— Але однак ставай навколошки.

Оточ я вибрався на стільця й став на коліна — спиною до дзеркала, обличчям до стіни, обліплоної кольоровими фотографіями коней на перегонах,— і Гаррі-первосященик пакинув на мене жертовну одежину, що теж колись давно була білою, як і його робочий халат. З віддалених пасовиц повернулося пастушеня з ясеневим прутиком у руці й зухвало витріщилося на мою недолю. І лих тепер, подивившись на його маленький обстриженій дугола круглий баняк і відчувши чиркання ножиць у себе за вухами, з моторошним жахом зрозумів я, що мені судилося. Я був однією з перших у нашому місті жертв, відданих на поталу під

стригания «під їжака» — звичайно, якщо не рахувати родини Гаррі та ще лікарні, в якій обчирижують наголо хворих на скарлатину.

Пізніше на якийсь час ця «ніяка» зачіска ввійшла в моду, але тоді і в тому місті вона була знаком ганьби й приниження. Так-от облисіти означало засвідчити свою загумінкову темноту і стати таким самим посміховищем, як ті сільські хлопчаки, що в базарні дні чи на свята приїздять у місто разом з батьками. Так облисіти означало продемонструвати власну неотесаність і відсталість. І ось на тобі, трапилось і в моєму житті, що через надмір чоловічої пихи я сам накликав на себе цю ганьбу й приниження. Безжалінні ножиці чиркали. Бридке пастуша не спускало з мене очей. Сповитий в екс-блілі шати, я був позбавлений будь-якої змоги втекти.

Міцно зачлющивши очі, я бачив в уяві довгу побілену хату під стріхою, в якій жила на фермі за десять миль від міста моя тітка. Щоліта я проводив у неї вакації. Там була чимала садиба з клунями, хлівами й стайнами, розлеглий садок, викладений камінням перехід через болотяно-руду воду струмка, що впадав у річку Ферівета. Був там смердючий качиний ставок, куди я раз завалився, росли вишні, плоди яких звичайно ставали здобиччю чорних дроздів та босоногих хлопчиків, коли ті йшли дорогою до школи. Була там також моя тітка-вдовиця Кейт, що протирала яйця для базару, придивляючись до них крізь скельця окулярів на кінчику носа.

І ще там були розкішні зарості лискучих чорних кучерів у моого двоюрідного брата Патріка.

— Тітонько Кейт,— запитував я,— що мені зробити, щоб мое волосся так кучерявилось, як у Патріка?

Тітка була вже в літах; висока й худа, вона мала на собі чорну шовкову сукню до самих кісточок, чотки на поясі, на ногах черевики, заціпнені гудзиками. Протираючи й пильно роздивляючись яйця, вона механічно відповідала: «Патрік завжди й усюди стирчить на дощі. Тим воно в нього й кучерявиться».

Оточ того літа я нерушно, мов той кущ, вистоював під кожним дощем — чи то мжичка була, а чи й важка злива, притгана вітром з південного заходу. Навкруг мене, мов пружинисті цицьки, вистрибували й дзьобали свою поживу плиски, задля яких дощ виводив на видноту хробаків та білих личинок жуків. Я підружився з плисками й став серед них своїм. Кажуть, щоб зловити плиску, треба спершу солі її на хвоста наспінати. Так от того літа я відчував, що й без солі міг би наловити їх цілій обремок. Я разом з ними зробився дощепоклонником. Але коли під час зливи, що після грому й блискавці прийшла остудити землю

й повітря, мене знайшли промоклого до питки під явором, з листя якого спадали благословені крашлі, кучерявлячи мені чуприну,— тітка Кейт змінила свою пораду.

— Одного разу Патріка піdstригли дуже коротко,— сказала вона,— і коли волосся відросло напово, воно стало кучерявитись.

Тітка була надто стара й добродушна і надто заклопотана протиранням яєць, щоб зважити на безоглядну прямоту і чисту віру дитинства або щоб передбачити те самообтінання, до якого я вдамся з допомогою найкращих її ножиць за кущами порічок у найглухішому кутку садка. Гучний регіт, яким зустріли мою появу після цього хлопці-наймити з ферми, переконав мене, що обстрижена наголо голова — це щось ганебне, і що я надміру довірливо сприйняв мимохіті кинуті слова старої говіркої жінки. Відтоді лиса голова назавжди стала для мене прикметою дурості. Але в селі, де стригти наголо хлопців — справа звична і де тобі не доводиться стикатися ні з якими поважними людьми — це не мало особливого значення. Поки скінчилися вакації, голову мені знов покрила буйна чуприна, і така сама цупка, як і раніше.

Тепер, однак, було незрівнянно гірше. Поруч зі мною мовчки стояв похмурий і втуплений у мене голярів син, що трохи передгодом заходився гризти яблуко-дичку. А Гаррі з тремтюкою рукою й червоним обличчям був наче дикий індіанець-апач, і я неминуче мав бути оскальпованій. Межи мною і домашнім захистком з моїм шкільним кашкетом лежали цілі милі залюднених вулиць, де кожен мене знат, а після завтра я покажуся у чарівному місті Дубліні, де не водиться лисих хлопців і де тисячі людей зупинятимуться серед вулиці, щоб подивитись на таке диво й узяти його на глази.

Всю дорогу додому я біг, мов зацькована миша, і не зупинився навіть купити цукерок за ту купу грошей, на які розжився. Я навіть прикрив би руками свою голизну на голові, якби не побоювання, що це приверне до мене ще більшу увагу. Бо й так один хлопець на перехресті, побачивши мою плішину, заверещав:

— Пуцьвірок неоперений, ти що, з гнізда звалився?

При згадці про пташенят, позбавлених жодної пір'їни,— колись я бачив таких у гнізді,— мене аж замлоїло.

— Він трохи надміру тебе обчурав,— спокійно зауважила мати.— Але воно знов відросте.

Міцно натягши шкільнного кашкета, я вийшов на город за будинком, сів на камені й утупив погляд у землю.

Подорож була пречудова. Світ навколо мене плив у сонячно-му сяйві, а я проносився повз нього мов король чи янгол і тіль-

ки оглядав його з високості. Тоді я вперше побачив «гори Помрой», як їх називає пісня, хоч насправді вони зовсім не гори, а зелені, вигладжені льодовиками пагорби, побачив яблуневі сади графства Арма, і річку Бан, що повільно котить свої води, і широку долину довкола міста Ньюрі, і гори мурн,— справжні гори, що крутко спадають до моря, як про це в одній пісні співається,— і саме Ірландське море, що дрімає біля положистих берегів графств Лут, Міт і північної частини графства Дублін або впlovzaє немов плавлом у гирла річок та гавані маленьких прибережних містечок. Прикипівши зором до вікна, я смоктав тверді цукерки і не поспішав виставляти себе на видноту без головного убору. Тато розповідав мені, як що називається, а раз, коли один бідолашний наш земляк — він Іхав у тому самому купе, що й ми,— осоромився, переплутавши гори Мурн з горами Донеголу, тато осмикнув його веселим поглядом і словами: «Кепсько знаєш географію, Джеймсе».

Той сумовито вибачився:

— Що ж, я ніколи не подорожував так, як ти, Томмі. Я ніколи не їздив ні в Африку, ні на Барбадос.

Бувши в такому віці, коли хлопець вважає, що його батько знає геть усе на світі — поки він не підросте та не дійде висновку, так само безпідставного, що його батько не знає пічогісінько,— я страшенно втішився цими словами, і мій тато теж, бо він гордився своїм знанням, де яка місцевість.

Отак ми, двоє щасливців, прибули на дублінський вокзал і вишли на довжеленний перон, але тільки-но я ступив три кроки, як зрозумів, що мене приреченено. Мало того, що я був прокажений, так мені судилася ще й мука нести дзвінок, котрий привертав уселядську увагу до моого нещастя. Оці три кроки по твердому покриттю перону дали мені зрозуміти, що я мов прокажений волочу із собою свій самовиправний дзвінок. Він звучав «тень, тень, тень». Це була залізна підківка на п'ятці моого лівого черевика. Підківка вже багато днів загрожувала послабнутій задзеленіноті, і от, на мое нещастя, вона обрала для цього саме сьогоднішню нагоду. «Тень, тень, тень». Мені у вухах це лупало, як брязкіт кайданів на казковому привиді. Цей дратливий звук виразно перекривав і чахкання та стукіт паровозів, і вигуки носіїв, і торохтіння їхніх віzkів. Коли я спробував обережніше ступати, спускаючись мармуровими сходинками на вулицю, тенькання ще й подужчало, і його не міг заглушити навіть гуркіт трамвайів і автобусів, легкових машин і чотирьохколісних возів, запряжених кіньми. Мені здавалося, що воно в усі кутки міста розносить звістку про прибуття цього дива з див, «Знаменитого Хлопця-Лисуна», котрому соромно скинути кашкета

з голови. Навколо сунули тисячі людей — вони незвимушено розмовляли, були чепурно вбрані, не мали на собі ні капелюхів, ні кашкетів, тихенько ступали їхні ноги, і в кожного була така чуприна, що хоч пишайся. І ніхто у місті не був таким варваром, щоб мати залізні підківки на чоботях та черевиках у нього там чи в неї. Мене вони мовби й не заважували, але я бачив у цьому тільки ознаку доброї їх вихованості. Поза неусміхненими масками облич вони аж душаться від глупливого реготу. Оглянувшись назад я не паважувався, щоб ненароком не побачити, як хтось у веселому подиві витріщається на мій темнікітливий відступ.

— Я тобі обіцяв зоопарк,— сказав тато.— То ми туди й підем. А потім уже завітаємо в монастир. Але ж ти давякотиш, як ті молоти в кузні Гамільтонів!

Згадка про знайомий з домівки образ трьох добрих велетнів та їхньої майстерні скріпила мене на силі, щоб піти до кав'ярні перекусити. Ступаючи, я вперто не підводив погляду. Гордий своїм походженням з краю велетнів, здатних так вимахувати молотами, як городянам і не спиться, я вирішив дивитися тільки на ноги переходжим і невдовзі виявив, що йду й повторюю собі подумки слова, наче напоєні якоюсь чарівною втіхою: «Туп, туп, туп, ноги велиki — ноги малі, ноги чисті — ноги брудні» — і так далі. Бо ж на світі яких тільки піг не водиться, і якби не було ніг, то й ходити ніхто б не зміг,— і отак думаючи про ноги, я відвернув свою увагу від голови. Кав'ярия не додала мені ніяких нових випробувань. П'ятка моя не брязкотіла, коли її не чіпати. Цього дня у місті відбувався великий матч хокею на траві, і в кав'ярні було повно приїжджих з засмаглими обличчями, які їли, не скидаючи кашкетів. Яскористався з їхнього прикладу, і, поки їв, повторював собі, що ось за годину мене спіткає пеземна радість — уперше в житті я побачу слонів і мавп, левів і тигрів, кобру й кенгуру, всі ті найдивніші істоти, що населяють болота, савани та джунглі.

Але павільйон у зоопарку мене не полищали в спокої мілливі й суперечливі почуття. Більшість тварин у клітках, як і оті приїжджі з засмаглими обличчями і в кашкетах, здавалося, були мені союзниками. Серед них чимало траплялося лисих, і особливо тут вирізнялися мавпи, в яких лисини видніли на зовсім несподіваних місцях. Коричневий орангутанг, що без угаву гойдався на жердині і начебто ладен був цілій довгий день не припиняти цієї забави, не виявляв анійменшого сорому, що в п'ого такі пліщини. Але от жалюїдний вигляд плямистої гієни, яка без кінця снуvalа по клітці,— чи це не від того був, що якийсь незданий джунглівський стрижій відтяг її хвоста, може, просто

зубами віддер? Довга сірувата шерсть на мирній і малорухливій ламі; кучма, що вінцем оздоблювала горб білого аравійського верблюда; ноги полярного ведмедя, такі волохаті, наче він нап'яв на себе велику не по розміру білу піжаму; грива царя всіх звірів, якої жоден п'яничка-голяр не наважився б обкрайти,— усе це переконувало мене, що волосся становить неодмінну життєдайну принадлежність кожної живої істоти і що воно обов'язково відростає знову, хіба тільки за винятком облисілих дідів. Зате всілякі безволosi й повзучі створіння сповнювали мене жахом — усі ці пітони, крокодили, алігатори, черепахи, варани з меткими роздвобнimi язичками, навіть величезні гіпопотами, що викачувували відвідувачам свої хвости. Морський лев — той бодай кривлявся прекумедно та мав такі цікаві вуса.

Симпатичні волохаті шотландські коники-поні возили тарабайку з веселими дітьми, і дзвоники на їхній упряжі так дзеленькотили, що заглушали їй тенькання моєї п'ятки. І щоразу, як вони проїжджали поза нас, тато запитував мене: «Хочеш прокатається, хлопче?»

Я все відмовлявся, аж до сліз в очах, хоч мені страшенно кортило опинитися на одній з цих тарабайок. Але як я міг пояснити, що боюся, щоб котрийсь дублінський хлопчик-задирача не зірвав мені з голови кашкета й не виставив мене на посміховище?

Великий орел, що в гордій самотині непорушно сидів на дереві у своїй високій дротяній загороді, дивився так, наче пишався лисою п'яткою у себе на голові. Однак мені здавалося, що інші птахи саме через ту лисину й укарали його самотністю, і понура, сувора й одинока постать того орла не виходила мені з голови всю дорогу, поки ми їхали через місто, аж до самої брами монастиря, де містився сирітський притулок для дівчаток. Там моя двоюрідна сестра Барбара була черницею і там мав я зазнати найбільшої муки. Дивитись, не скидаючи кашкета, на тварин у клітках, то була одна річ. А коли на тебе самого дивитимуться, причому ти будеш без кашкета,— то вже річ зовсім інша. До того ж ті черниці та дівчатка-сироти — страшні люди, коли витріщаються на тебе.

— Коли звертатимешся до черниць, на кожну кажи «сестра»,— повчав мене тато,— крім настоятельки. Коли я з'ясую, хто з них настоятелька, то штурхну тебе під бік. І тут, хоч-нехоч, доведеться тобі скинути кашкета,— додав він.— Ми повинні поводитися як джентльмені, бо сестри-черниці — це ж дами.

Тато натис на давіонок. Хвіртка повільно прочинилася, і ми опинилися перед цілою веремією сміхотливих дівчаток у синіх сукенках з білими фартушками й косичками і в блискучих туфлях.

На моє нещастя й безталання, ми потрапили туди саме у проміжок, вільний від занять, і в ту мить я виглядав куди більшим сиротою, ніж усі ці дівчатка-сироти. Ім, мабуть, не часто випадало бачити маленьких хлопчиків, а вже лисий хлопчик, розчервонілий від вуха до вуха, і з кашкетом у руці, і з дзвянкомом п'ятки, коли він ступає, то й зовсім був для них за дивовижу. Пригадуючи тепер ту хвилину, я розумію, що ті маленьки представниці жіночого роду, певне, хихотіли кожний день і всякої пори при найменшій нагоді. Але тієї хвилини, коли одвірница з чотками на поясі, метляючи чорною полою своєї ряси, проводила нас через подвір'я, мені здавалося, що хихотіння їхнє породжене моїм виглядом, і я посилив побажання Гаррі Голяреві опинитись у таких місцях, про які й Дайте не чував, і плекав у собі надію, що не мине й півмісяця, як його однорога бура корова перетвориться на худочу, поганючу й гідкучу гісну чи на скрадливого тигра, що пожере його сина-пастушена, або що всі його клієнти перетворяться на плаzuнів, приречених снувати облізлими й безволосими до самого судного дня і навіть після того.

Двері за нами зачинилися. Сміху вже не стало чутно. Услід за одвірницею ми пройшли коридором, вилощеним з такою надмірною ретельностю, що, мабуть, не один відвідувач, а то й бідолашний монастирський капелан поплатився за цю дорогу переломом стегна чи променевої кістки. Ось і вітальні з голим полірованим столом посередині, дванацятма твердими стільцями кругом і портретом на стіні якогось дядька, що його тато називав архієпископом. Ясно було, що зроду ніхто не мешкав і не сміявся у цій кімнаті. Одвірница вийшла й причинила за собою двері. На нас насунувся архієпископ.

— Ти так стукотів своєю п'яткою у коридорі, що й монастирські дзвони б заглушили, — сказав тато.

Дівчачі сміхоти вкинули мене в такий пекучий сором, що я в ту мить і за п'ятку забув. Я почував себе так, як лисиця, втративши хвоста, або китайський мандарин, позбавлений своїх кочичок.

— Ану-по поклади ногу на стілець, я подивлюсь, чи не можна буде щось зробити.

Тато спробував відрівати ту залину підківку, але відмовився від своєї спроби, сказавши, що вона відрівтесь тільки разом з черевиком або з усією ногою. Тоді спробував її укріпити на підошві. Він стукав і стукав по ній, коли двері враз відчинилися і ввійшло шестеро черниць на чолі з настоятелькою, а замикали процесію двоє послушниць, що принесли почастунок для нас із татом. І побачили вони таку картину: зіпрілій чоловік середнього віку чорною кістяною колодкою складеного ножа, яким він

звичайно різав тютюн, лупить у п'ятку черевика маленького лісаня-хлопчика.

Сяко-тако привівши себе до ладу, тато поздоровався з ними, відрекомендував свого спадкоємця, і ми вдвох засіли до їжі, а п'ятеро черниць та настоятелька посідали півколом і стали дивитись на нас. Оде так єсться, коли ви приходите в гості у монастир. Тут теж був зоопарк, в якому мій тато і я правили за мавпочок, що лускають горіхи. Звичайно, при цьому про щось і розмовляли, і сестра Барбара дала кожному з нас по конвертику із священими медальйончиками та молитовними брошурками. Але я б зовсім не здивувався, якби котроїсь хвилини настоятелька кинула мені горішко — скоряючись інстинктові, я б зловив його, розлущив шкаралупу і з'їв з розгойдистим помахом руки, як це недавно зробив на моїх очах чорний бабуїн.

Коли ми під'їли, настоятелька сказала:

— Ну, а тепер ваш хлопчик, сподіваюся, заспіває нам.

З таким самим успіхом вона могла б сказати: «Ваш хлопчик так підстрижений, що він тепер, сподіваюся, погодиться перед пами на жердині, як орангутанг».

Коли вже я опинився там у них, мені однаково було, чи сидіти, чи співати. Отож я підвівся, глибоко перевів дух і приготувався до співу. Якби я мав волосся на голові, то б не розгубився до такої міри, а, як і належить порядній людині, заспівав би про Ерін\*, який пам'ятає ті дні, коли зрадливі сини ще не відступилися від нього. А так вийшло, що весь пройнятий напруженням і соромом, з оголеною головою, відданою на поталу диким стихіям, я втратив усякий розум і затяг пісню, яку Гамільтони співали, коли гупали важезними молотами по розжареному зализі.

— «У Педді Дойла, що із Кілларні,— почав я,— була кохана Бетсі Тул».

Далі — гірше, але коли мій вражений тато спробував мене зупинити, настоятелька піднесла руку й сказала:

— Цю пісню про Доранового осла дуже любив мій батько.

— «Ото раз Педді вихилив чарчину,— повідомив я черниць,— і з радості почав ледь не стрибати: Мене чекає Бетсі вже, маєтъ, з годину. Тож треба поспішати!»

Тонкі сміхотливі голоси дівчат-пустунок лишилися зовсім далеко, а я все переповідав, як п'яний Педді звалився спати у канаві в обіймах з Дорановим ослом замість своєї коханої дівчини. Мій голос звучав непристойним белькотом у цій лункій священній оселі вічності.

\* Ерін — одна з поетичних назв Ірландії.

Коли пісня скінчилася і я з належною скромністю сприйняв оплески, поговорили ще про всяку всячину, і послушниці принесли морозиво. Потім настоятелька і сестра Барбара провели нас через подвір'я, тепер на полегкість мені порожнє, і біля брами розпрощалися з нами. Там настоятелька ветромила руку в проріз збоку свої ряси, рука пішла нижче й нижче, аж поки майже вся сковалася, а тоді видобула на світ плитку шоколаду. Давши її мені, настоятелька нахилилася й поцілуvalа мене в лісі тім'я.

— Цієї пісні я вже стільки років не чула,— вдячно сказала вона.

А тато зауважив, коли хвіртка зачинилася за пами:

— Авжеж не чула.— І додав з відтінком страху в голосі: — Та й не дивно. Терпіти таке від малих дітей! Ходім, сину, подивимось на дзеркала сміху у Палаці розваг. Ми ще встигнемо до поїзда.

Плитка шоколаду сияла мов сонце.

— Правда ж, у черниць страшенно глибокі кишени, такі, як у штанях? — обізвався я.

Мене по вінця переповнювали всякі хвилювання, а через шоколад — іще й радощі, і я лише тоді, як ми їхали в трамваї до центру міста, спохопився, що забув свого кашкета у монастирській вітальні.

— То нехай там і лишається,— вирішив тато.— Для черниць це буде як пам'ятка по хлонцеві, що розповів їм про Педді Дойла й Доранового осла. Завдяки їхнім молитвам і цьому поцілункові на прощання твої золоті кучері знову відростуть такі пупкі, як стерні у полі.

У Палаці розваг ми побачили двох дівчат у купальниках, які не боялися лежати в крижаних кубах, і товстелезну жінку вагою в сорок стоунів\* і у неймовірно великому купальнику — вона ще подивилася на мене, похляпала себе по стегнах і сказала моєму татові: «Гарна з мене лялечка, правда?»

На тлі цього чудернацького світу «Знаменитий Хлопець-Лисун» змалів до нічим особливим не примітної химери серед химер.

В одному скляному ящику, коли у проріз вкинути монету в шість пенсів, простягав угору руки чаклун у гостроверхій шапці, і тоді з другого прорізу вискакував друкований аркуш з проповіщенням твоєї майбутньої долі. В іншому скляному ящику до твоїх послуг був привид, теж за шість пенсів: він входив у по-

\* Приблизно 250 кг

хмуру, обшиту планками кімнатику і так лякав чоловіка у ліжку з запоною, що той із головою ховався під укривало. Скінчивши своє шестипенсове страхання, привид зникав ззаду в шпаринці межі планками.

Трохи далі перед освітленою скляною скринькою вишикувалась ціла черга охочих познайомитися з тим, що тільки служницям випадає побачити в замкову шпарину.

— Тут нам буде нецікаво,— сказав тато.

Він провів мене повз гурт цих ревних підглядачів і ми, заплативши гроші, вступили у дзеркальну залу, яка мені спершу здалася залою божевільних, бо шість чи сім чоловік, що там були, витріщалися на стіні, роздвоювались і мало не падали з решту. Отож я й собі обернувшись й подивився у перше дзеркало і углядів тата, видовженого на цілих дванадцять футів і вигнутого, як той вугор, що раз мені трапив на очі у тъмяній воді під лукою моста Доннеллі на річці Камоуен. А я, стоячи поруч з татом, в якийсь страховитий спосіб зробився таким манісінським, що мене зовсім не було видно. Зате в другому дзеркалі тато пerekинувся на маленького пузатого школярика, а моя лиса голова стала така здорова, як млинець на масницю, і ще й зі смородинками в тому млинці замість очей. У третьому дзеркалі від тата лишилася сама голова без тіла, а від мене — самі ноги з головою угорі, схожою на соснову шишку. Перед четвертим дзеркалом я вже реготовав до сліз, і тільки бачив затуманеним поглядом, як червонолицій Гаррі колотився, мов осиковий лист, а чоловік з Бостона, що в нього повен рот золотих зубів, підстрибував та витанцювував і тільки ухилявся, щоб не стикнутися з фермеровою бородою, а настоятелька рукою в мілю завдовжки діставала плитки шоколаду з бездонної кишени, а бура корова з забрьоханими ногами послизнулася й сіла серед Гарріної голярні й не захотіла забиратися геть, а велетні Гамільтони, прибраючи різних розмірів і постав, вимахували молотами — або такими дрібніонькими, що зовсім вони й ні до чого, або такими величими, що на силу їх і піднімеш. Уесь знайомий мені світ і всі люди підлягали найнеймовірнішим перетворенням.

— Годі сміяєтися, сину,— сказав мені врешті тато,— а то ми й на поїзд не встигнемо.

І він витер слізи у мене з очей, хоч міг би й не завдавати собі цього клопоту. Бо ледве ми дійшли до вулиці, слізи сміху знов уже застилили мені очі. Кожен чоловік чи жінка, на кого тільки я кидав погляд, могли зазнати дивовижних змін перед сміхоторчим дзеркалом. У кожного з них знаходилося щось чудне, варте сміху: то великі носи, то руді обличчя, то занадто довгі чи короткі ноги, той вихляє задом, у того одяг не приля-

гас як слід. У кожного з них була корова в хаті. Моя лиса голова вже нічого не вадила, вона не відокремлювала мене від людської громади. Нехай хто хоче смітися з мене — я сміятимуся з цього.

Піднявшись на довгий перон вокзалу, я раптом збагнув, яка велика тиша залягла навколо. Паровози проїздили й чахкали, візки торохтили, носії перегукувались, хлопці-газетярі рекламивали свій крам якимись безгучними голосами, гладкі жінки ляочно скрикували й кидалися бігти, щоб поїзд, бува, не покинув їх напризволяще. Але все це було тишею, бо бракувало одного-єдиного звуку; не чулося ніякого «тень-тень-тень», не дзенька в осторого мій дзвінок прокаженого. Десь поміж дзеркалами сміху і вокзалом залізна підківка розлучилася з п'яtkою, давши мені можливість ступати так нечутно, як ступає дикий індіанець чи острів'янин з Арапів у пампуті \*, а сама лішилася лежати, забута й занедбана повік під ступнями та колесами перехожих і проїжджих. Якась часточка мене й моого рідного міста померла на вигнанні, і на хвилину мені стало сумно. Якби я хоч помітив мить нашої розлуки, то сковав би підківку в кишенню собі на згадку.

Але день від мого сумування не затмарився. Мене чекали цікаві й захопливі красвици на зворотній дорозі, і ще ж була плитика шоколаду від настоительки, і радощі від нескінчених майбутніх розповідей про мою подорож, від щедрих описів усіх тих яскравих барв, усієї тієї поезії, що я побачив. І в напому класі, коли крутнути ту близкучу круглу кулю, що зветься глобусом, то я зможу тепер показати на ній відстань більш як у сотню миль, і зможу похвалитись перед однокласниками, що в міських монастирях повно плиток шоколаду, який дістается жвавим у співі хлопцям, і що нехай собі Китай і тріскає від своїх китайців, а от в одному будинку на набережній Ліффі, в такі дзеркала, що будь-кого перетворюють на сміховину, і що хоч Гаррі Голяр і тримає корову в хаті, це й не порівняти з тим, що тримають в клітках Фенікс-парку в Дубліні.

\* Пампуті — саморобне м'яке взуття з сириці, яке носять на заході Ірландії.

### МАНДРІВКА НА «СМАРАГДОВИЙ ОСТРІВ»

Ірландію, цю невелику країну на протилежному від нас кінці Європи, називають «Смарагдовим островом». Кажуть, що декотрі ірландці здатні розрізнати до двох десятків відтінків зеленого кольору — таке багато зелено-барвне убрання покриває луки, гори й долини Ірландії. У країні по-мірний морський клімат, чимало родючих земель (переважно в центральних районах і на сході). І живе там народ, захоплений у пісню й дотеп, мистецькі обдарований і завзятий у праці, і ще — поздолано життєрадісний перед лицем злегод.

Кельтські племена, що від них походять сучасні ірландці, кілька тисячоріч тому займала значну частину континенту Європи. Пізніше кельтів відтиснули до атлантичного узбережжя, де й збереглися донині такі невеликі кельтські народи, як бретонці, валлійці, шотландські горяни-гели та деякі інші зовсім малолюдні групи. Ірландію кельти заселили в середині першого тисячоріччя до н. е. На XII сторіччя, коли сюди прийшли перші англійські завойовники, в Ірландії вже існувало декілька фактично незалежних державок. У країні розвинулася своєрідна латино-ірландська культура і література, головними осередками якої були монастири, — недаремно ж тогочасну Ірландію називали «островом святих і вчених». Ця література була не тільки релігійною — де-не-де в ній уже пробивались і паростки світського художнього слова.

Десь так тисячу — дві тисячі років тому виникають й ірландські саги — епічні повісті про міфічних та напівлегендарних героїв сивої давнини, суверо-величні історії бойових походів і битв, зворушливі ліричні розповіді про глибінь та чистоту людських почуттів. Спочатку давньоірландський епос поширювався в усній формі, що свідчить про неабиякий «фаховий» рівень його творців і посібів. (Взагалі, співці-поети мали у давніх ірландців виняткову повагу й авторитет.) Пізніше ці повісті безвісних авторів поширювались також у списках.

Уся ця давньоірландська культура зазнала нещадного удару від британців, що хвиля за хвилою накочувались на ірландські береги і вели тут, за висловом Карла Маркса, завойовницьку війну, «як проти червоношкірих індійців ». Остаточно всю Ірландію було завойовано у XVII сторіччі після того, як військо Кромвеля украй жорстоко придупшило одне з несліченіших ірландських повстань.

Ф. Енгельс констатував, що англійська навала позбавила Ірландію всякої можливості розвитку і відкинула її на цілі сторіччя назад. Ірландців

\* Маркс К., Енгельс Ф.—Твори, т. 16, с. 446.

вирізали і виморювали голodom, виганяли з родючих земель на скелястий захід, не дозволяли займатися ремеслами й діставати освіту, забороняли під страхом смертної карі розмовляти рідною мовою, танцювати місцеві танці й носити національний одяг, нищили давні рукописи й книги. А коли в новіші часи колоніальні власті почали створювати тут школи, то малим ірландцям силкувалися прищепити якомога більшу зневагу до всього ірландського. З букваря вони мусили заучувати напам'ять: «Яке велике существо мені щастя, що я британська дитина!» (це — дослівна цитата), і ще у XIX «цивілізованому» віці школярам вішали на спину таблички з написом: «Бийте мене, бо я сказав слово по-ірландському».

З другого боку, і колоністам, що переселялися сюди з Англії, а потім і з Шотландії, якнайсуворіш забороняли родичатися з «тубільцями», переймати їхні звичаї та мову. Згодом до соціально-економічної нерівності між привідним і безправним корінним населенням додалася й релігійна ворожнеча: коли перші англійські колоністи в Ірландії були католиками, як ірландці, то пізніші (після перемоги реформації в Англії) — вже протестантами.

Особливо сильною виявилася колонізація північно-східної частини Ірландії, тобто Ольстеру, однієї з чотирьох історичних провінцій країни. Прошарок заможного фермерства, що виник в Ольстері, став опорою проти ірландських настроїв і так званого оранжистського руху за державну неподільність із Британією (оранжистським його називано в пам'ять англійського короля-протестанта Вільгельма Оранського, який у кінці XVII століття переміг католика Якова Стюарта, свого попередника на англійському троні).

Ірландія була першою колонією Британської імперії, і вона ж першою виразилася з її лабет. Ірландія вела найтривалішу в світі, як висловився генеральний секретар Ірландської компартії М. О'Ріордан, національно-визвольну боротьбу, а луна вибухів і пострілів у сьогоденіному Ольстері нагадує, що й досі, через вісім століть, боротьба ця ще не завершена. Расова сегрегація, що розквітла вині в Південно-Африканській республіці, вперше випробувано саме на території Ірландії. Першими рабами, яких європейці привезли у Новий Світ, були не негри, а таки ірландці в триумах англійських транспортних суден — бунтарі і злідари, викурювані з рідної країни. Засуджені на каторгу ірландські повстанці освоювали австралійський континент, ірландські емігранти прокладали трансамериканську залізницю, обживали канадські степи...

А тим часом боротьба в самій Ірландії не відступала. Спалахувало одне збройне повстання за одним, на зміну старшим поколінням борців приходили діти й онуки. І така була діалектика суспільного розвитку, що й переселенці вже в другому-третьому поколінні відчували себе неанглійцями (спершу їх, щоб не плутати з ірландцями-кельтами, називали англо-ірландцями). З бігом часу класове й ідеологічне розмежування почалося і в їхньому стані. По-перше, серед них виростала місцева буржуазія, що хоче-хоч ставала в опозицію до колоніальної адміністрації, яка гальмувала розвиток промисловості й торгівлі в Ірландії. По-друге, серед свідомішої,

демократичнішої частини англо-ірландців поступово росло усвідомлення єдності інтересів усього населення Ірландії — і кельтського, і англо-шотландського походження. Ось так ішов у XVIII—XIX століттях процес формування ірландської нації. Символічною була назва ірландської революційної організації кінця XVIII століття — «Об'єднані ірландці». Саме об'єднання зусиль усіх прогресивних елементів ірландського суспільства безвідносно до їхнього віровізнання чи етнічної приналежності і становило запоруку майбутніх успіхів визвольного руху. Звідси й постала символіка трьох кольорів на ірландському прапорі: біля древка зелена смуга (традиційний національний колір ірландців), з протилежного боку — оранжева і посередині — біла (як знак примирення обох паростей молодої нації).

Не раз збройні виступи проти встановленого Англією в Ірландії режиму «наймерзеннішого терору і найпідлішого підкупу»\* спалахували і в XIX столітті, зокрема під проводом підпільної організації «Феніїв» (у давньоірландському епосі феніями називалися напівміфічні загони воїнів). Ці дрібнобуржуазні революціонери спиралися на хибну тактику змовництва, а пізніше з відчую вдавалися й до терористичних актів, але в пам'яті народу вони збереглися насамперед як самовіддані борці проти тиранії, люди безприкладної особистої мужності й героїзму.

Піднесення суспільної активності, розгортання робітничого руху в Ірландії на початку XX століття привели до Дублінського повстання 1916 року та національно-визвольної революції 1919—1923 років (англо-ірландська війна 1919—1921 рр., громадянська війна 1922—1923 рр.). Наслідком цієї революції було утворення на більшій частині острова «Ірландської вільної держави» на правах домініону в складі Британської імперії, тоді як промислове найрозвиненіша північно-східна частина країни (майже весь Ольстер) залишилась під англійською адміністрацією. У 1949 році Ірландію проголошено незалежною республікою, хоча й досі вона фактично лишається залежною від Англії, особливо в галузі економіки.

Важливу роль у визвольній боротьбі Ірландії в кінці XIX — на початку ХХ століття відіграво «ірландське відродження» — рух за збереження та піднесення національної культури, музики, літератури, звичаїв тощо, за створення національного театру, за популяризацію ірландської мови. У багатьох відношеннях рух цей був успішний — він не тільки сприяв піднесенням патріотизму, а й покликав до життя багато першорядних мистецьких цінностей, особливо в театрі, драматургії, поезії. Складніше виявилося з мовою.

В результаті цілого ряду здебільшого соціальних та економічних причин — таких, наприклад, як масова еміграція, «великий голод» у середині XIX століття, коли вимерло до третини населення острова, — ірландська мова на початок нашого століття залишилася засобом повсякденного спілкування тільки в окремих сільських округах на заході Ірландії. В респуб-

\* Маркс К., Енгельс Ф.—Твори, т. 32, с. 505.

ліці ірландську мову визнано державною (нарівні з другою, англійською), її викладають у школах та університетах, ведуть спеціальні передачі по радіо і телебаченню, нею друкарства книжки оригінальні й перекладні, є цікаві прозайки і поети, які пишуть ірландською мовою, та, незважаючи на все це, майбутнє її дуже непевне. Сфера вживання ірландської мови дедалі звужується, в цілому її знають лише кількасот тисяч чоловік з понадчотиримільйонного населення Ірландії.

Англійська ж мова, ставши рідною для переважної більшості ірландців, ввібрала в себе дещо з фразеології та синтаксису ірландської мови, передягнула її експресивність і, зрештою, хоч як це парадоксально, виявилася потужним знаряддям пробудження ірландської національної свідомості. Англійською мовою твориться і майже вся новочасна ірландська література, яка у ХХ сторіччі переживає безперечний розвіт. Досить згадати такі широкознані імена, як драматурги Джон М. Сінг і Шон О'Кейсі, поет Вільям Батлер Єйтс, прозайки Джеймс Джойс, Лайєм О'Флаерти, Френк О'Конор, Шон О'Фаолейн.

Розвіт цей виник не на порожньому місці. Ще з давніх-давен поширене в ірландців мистецтво розповіді, словною дотору й фантазії. Саме звідси щирість та безпосередність інтонації, органічне почуття гумору й елементи гротеску в сучасній ірландській новелі. Справжнім духовним відкриттям — не тільки для зовнішнього світу, а й мало не для всіх ірландців — стало видання (з другої половини ХІХ сторіччя) давньоірландських саг.

І в наші дні ще зустрічаються в ірландських селах народні оповідачі — правда, вже казок і легенд, а не епічних повістей давнини. Всі ми знаємо «Мандри Гуллівера», що їх написав у першій половині XVIII сторіччя декан собору св. Патріка в Дубліні — такий собі Джонатан Свіфт. Але менш відомо те, що цей геній англійської сатири своїми полум'яними памфлетами на захист прав поневоленої Ірландії заклав підвалини англомовної ірландської літератури і що його велетні та ліліпути родом саме з кельтського фольклору.

Майже невідомі нам досягнення ірландців у класичній поезії ірландською мовою, у різних ділянках мистецтва, культури, науки. Для прикладу згадаємо тільки три імені: художника Роберта Баркера, що створив першу в світі панораму, композитора Джона Філда, творця поширеного фортепіанного жанру — ноктюрна, математика Джорджа Буля, основоположника математичної логіки (до речі, славнозвісна письменниця Етель Ліліан Войнич, авторка роману «Овід», — його дочка). Що ж, віками жили ірландці в англійському затінку, і їхні здобутки по змозі замовчувались, а ще частіше зараховувалися до сусідських здобутків — як, скажімо, творчість Олівера Голдсміта й Річарда Шерідана, Оскара Уайльда і Джорджа Б. Шоу.

Туристи, які побували в Ірландії, в один голос зазначають надзвичайну любов ірландців до дітей. І річ тут не в тому, що ірландські родини часто-

густо багатодітні. Ті самі зажежді подорожні — і в XVIII, і в ХХ сторіччі — зауважують приметну особливість ірландських селищ та містечок: повно дітей і підлітків, багато літніх і старших віком людей і значно менше — юнаків та дівчат. Причина — еміграція. Голод і злидні, безперспективність існування гнали тисячі тисяч молодих ірландців у близню (Англія) і далеку (Америка, Австралія) еміграцію. Через це ніколи за межами острова проживає у кілька разів більше ірландців, ніж у самій Ірландії. Тема вимушенної вигнання — одна з найтрагічніших в ірландській літературі, еміграція — одна з найневигойніших травм на національному організмі.

І в літературі ірландський важко знайти письменника, який не писав би — з любов'ю і болем — про дітей. Своєю великою людяністю ірландська література неабиякою мірою завдячує саме образам дітей.

Книжка, з якою ви щойно познайомилися, — перша у нашій країні спроба зібрати під однією палітуркою невеликий вибір таких творів. Хронологічно ця збірка охоплює майже сто років — від 90-х років XIX сторіччя, коли ще ходили конки в Дубліні («Військо з прaporами» Шона О'Кейсі), від доби Ірландської революції (новели Майкла Маклейверті, Уолтера Меккіна) до наших днів (новели Брайсна Фріла чи Бенедікта Кілі). При цій нагоді звернемо увагу на одну деталь: герой твору Б. Кілі, маленький хлопчик, іде з батьком зі свого містечка у колишньому графстві Тірон (північна Ірландія) до столиці країни, Дубліна. Старанно перелічується гори, містечка й річки, поз вікі проїздити поїзд, але й словом не загадується кордон між обома частинами Ірландії. Це не просто забудькуватість автора чи героя, а, коли хочете, навіть символ: ірландці рішуче не визнають тієї штучної межі, що вп'ялася в живе тіло нації. Цей художній засіб — умовчання — не менш символічно-вагомий, як ота фотографія будинку, розділеного навпіл північноірландським кордоном, що обійшла свого часу чи не всі газети світу.

У збірці представлено різні географічні райони Ірландії: південний захід (острівець Блакет у «Поверненні» Муріса О'Сулавойна) і південний схід (місто Корк у новелах Ф. О'Коннора), крайній північний схід (острів Ратлін у «Гнізді дикої качки» М. Маклейверті) і західнє узбережжя (в оповіданнях Л. О'Флаерти або У. Меккіна), Дублін (у Ш. О'Кейсі) і центральні графства країни (у М. Лейвін).

Пишучи про дітей, ірландські письменники, природно, торкаються і проблеми школи, шкільної освіти й виховання. В Ірландії ця проблема, як відомо, складна й суперечлива. Офіційна школа в колоніальний Ірландії була потужним провідником британської імперської і протестантської ідеології. На противагу до цього ірландці заснували цілу мережу приватних шкіл, в яких велике місце приділялося вивченню ірландської мови, історії, культури. Переяважна більшість цих шкіл опинилася, однак, в руках різноманітних релігійних (католицьких) організацій, і весь освітній процес тут, а надто у початковій школі, теж був просякнутий релігійним духом. Характерну конфліктну ситуацію в такій школі — між щирим і чутливим підліт-

ком Мартіном Райлі та «братьями правовірними», членами одного з багатьох в Ірландії католицьких орденів,— змальовано в уривку з роману Майкла Фаррела «Минулася б твоя скорбота». Дія в цьому романі відбувається попередодні завоювання Ірландією незалежності. Та принциповий бік конфлікту, породженого прагненням до різносторонньої, вільної освіти, не скutoї ідеалістичними догмами, залишається і сьогодні актуальним для Ірландії.

В образі Мартіна, що, підрісши, став учасником революційної боротьби ірландського народу, М. Фаррел описав своє власне дитинство і юність. Автобіографічні риси мають і оповідання Ш. О'Кейсі, М. Лейвін та деяких інших письменників. Однак найшерше це слід сказати про М. О'Сулавойна, єдиного у збірці автора, твір якого написано ірландською мовою. Ця не-претензійна розповідь про молоді літа простого хлопця-ірландця — унікальний людський документ, проникливий звіт про глухий рибальський закуток, в якому й на початку ХХ сторіччя жили на рівні первісної цивілізації.

Більшість авторів збірки — визнані майстри новели, чи не найпопулярнішого жанру новітньої прози Ірландії, жанру, що, до слова кажучи, являє собою один з найцінніших ірландських внесків у світову літературу. Різні у цих письменників погляди на життя, відмінні у них творчі уподобання й можливості, але вони єдині в любові до дітей, які втілюють у собі завтрашній день кожного народу і надію на краще його майбутнє.

РОСТИСЛАВ ДОЦЕНКО

## БІОГРАФІЧНІ ДОВІДКИ

**Шон О'Кейсі** (1880—1964) народився в Дубліні в позаможній протестантській родині. Брав участь в ірландському робітничому і національно-визвольному русі. З 1926 р. жив в Англії. Всесвітньовідомий як драматург і автор шеститомної автобіографічної епопеї.

**Муріс О'Сулавайн** (1904—1950) писав ірландською мовою. Його автобіографічна книжка «Двадцять років зростання» вийшла у Дубліні 1933 р.

**Джеймс Стівенс** (1882—1950) — поет і прозаїк, один з найкращих знавців ірландського фольклору.

**Майкл Фаррел** (1900—1962) — переважно критик і публіцист, працював на ірландському радіо. Багато років писав єдиний свій роман «Минулася б твоя скорбота» (виданий посмертно, 1963 р., і відтоді перекладений більш як на десять мов). Життя підлітка і юнака Мартіна Райлі змальовано в романі на широкому тлі переломних в історії Ірландії десятих-дводцятих років ХХ сторіччя.

**Мері Лейвін** (нар. 1912 р.) — чільна представниця ірландської малої прози.

**Майкл Маклейверті** (нар. 1907 р. в Північній Ірландії, де й досі живе) відомий як романіст і новеліст.

**Уолтер Меккін** (1915—1968) родом з міста Голуея на західному узбережжі Ірландії. Автор багатьох відомих романів, оповідань і п'ес.

**Лайєм О'Флаерти** (нар. 1897 р. на Аранських островах біля західного узбережжя Ірландії) — автор 14 романів і понад 150 новел, один з найвидатніших ірландських прозаїків. Учасник національно-визвольного руху.

Френк О'Коннор (1903—1966) родом з міста Корка. Провідний новеліст, який поряд з Л. О'Флаерти та Ш. О'Фаолейном забезпечив ірландській новелі міжнародне визнання. Учасник національно-визвольної боротьби, активний літературний і громадський діяч.

Шон О'Фаолейн (нар. 1900 р. в місті Корку) — визначний романіст, новеліст, критик, публіцист, громадський діяч, учасник національно-визвольної боротьби.

Брайен Фріл (нар. 1929 р. у Північній Ірландії) — провідний ірландський драматург, автор двох збірок оповідань.

Бенедікт Кілі (нар. 1919 р. у Північній Ірландії) — відомий романіст і новеліст.

## ЗМІСТ

Шон О'Кейєй. Військо з прапорами . . . . .	5
Муйріс О'Сулавайн. Моя перша подорож на рідний острів . . . . .	25
Джеймс Стівенс. Недостойна принцеса	34
Майкл Фаррел. Мартін і ченці . . . . .	38
Мері Лейвін. Невже ж то я був такий?	45
Майкл Маклейверті. Голуби . . . . .	53
Уолтер Меккін. Штукар . . . . .	61
Лайєм О'Флаерти. Лист . . . . .	69
Майкл Маклейверті. Гніздо дикої качки . . . . .	74
Лайєм О'Флаерти. Мати й син . . . . .	78
Френк О'Коннор. Господар у домі . . . . .	81
Шон О'Фаолейн. Форель . . . . .	90
Френк О'Коннор. Діти в лісі . . . . .	94
Уолтер Меккін. Лев . . . . .	108
Френк О'Коннор. Мужній протест . . . . .	118
Уолтер Меккін. Турок . . . . .	128
Брайен Фріл. Копачі картоплі . . . . .	136
Бенедікт Кілі. Корова в хаті . . . . .	144
Ростислав Доценко. Мандрівка на «Смарагдовий острів». <i>Післанове</i> . . . . .	159
Біографічні довідки . . . . .	165

**ХОЗЯИН В ДОМЕ**  
**Рассказы**  
**ирландских писателей**

Сборник  
(На украинском языке)  
Для среднего и старшего  
школьного возраста

Составление, переводы с английского,  
послесловие и биографические справки  
Ростислава Ивановича Доценко

Рисунки  
Радны Филипповича Сахалтуева  
Издательство «Веселка»,  
Киев-4, Бассейная, 1/2

Редактор О. М. Мокровольский  
Художний редактор  
Д. П. Присяжнюк  
Технический редактор К. П. Дворська  
Коректори В. О. Букиша,  
В. М. Шешени

Інформ. бланк № 1928

Здано на виробництво 31.12.80.  
Шідписано до друку 26.05.81.

Формат 60×84 $\frac{1}{16}$ .  
Папір друкарський № 2.  
Гарнітура звичайна нова.  
Друк високий.  
Умови. друк. арк. 11,03.  
Умова. фарб.-відб. 11,68.  
Обл.-вид. арк. 10,61.  
Тираж 65 000.  
Зам. № 4—83. Ціна 45 коп.

Видавництво «Веселка»,  
Київ-4, Басейна, 1/2

Головне підприємство  
республіканського виробничого  
об'єднання  
«Поліграфніга» Держкомвидаву УРСР,  
252057, Київ-57, Довженка, 3.

